

ZAGADNIENIA SPOŁECZNE

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Białymstoku

2 (14) 2020

ISSN 2353-7426

SOCIAL ISSUES

**Non State Higher Pedagogical School
in Bialystok
Poland**

2 (14) 2020

ZAGADNIENIA SPOŁECZNE

Nr 2 (14) 2020

RECENZENT NAUKOWY TOMU

Dr hab. Andrzej Urbanek

RADA NAUKOWA

Dr Janusz Bryk

Doc. PaedDr. Radmila Burkovičová, Ph.D., Czechy

Dr hab. Małgorzata Dajnowicz

Doc. kand. nauk Alicja Danilenko, Białoruś

Prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska

PaedDr. Miroslava Gašparová, PhD., Słowacja

Prof. dr Bogusław Grużewski, Litwa

Dr hab. Henryka Ilgiewicz, Litwa

Dr hab. Katarzyna Klimkowska

Doc. dr Annika Lall, Estonia

Prof. zw. dr hab. Katarzyna Laskowska

Dr hab. Larysa Leszczenko

Prof. dr Henryk Malewski, Litwa

Prof. zw. dr hab. Bożena Matyjas

Doc. dr Elita Nimande, Łotwa

Dr hab. Inetta Nowosad

Prof. zw. dr hab. Wiesław Pływaczewski

Doc. kand. nauk Elena Popowa, Rosja

PhD. Michał Shepitko, Ukraina

Dr Zbigniew Siemak

Doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., Słowacja

Dr hab. Bolesław Sprengel

Prof. zw. dr hab. Mirosław J. Szymański

ThDr. Józef Szymeczek, Dr., Czechy

Dr Łukasz Twarowski

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Redaktor Naczelny	Dr Marek Jasiński
Sekretarz	Dr Grażyna Kędzierska
Redaktor językowy	Dr Tatiana Aniskevich
	Doc. PaedDr. Zlatica Huřová, PhD.
	Mgr Dorota Kwiatkowska-Bagniuk
Redaktor statystyczny	Mgr Bogusław Szast
Redaktor tematyczny	Dr Marek Strzoda
	Dr Agata Jacewicz
	Dr Magdalena Najda

Czasopismo *Zagadnienia Społeczne* ISSN 2353-7426
jest indeksowane w bazach:

Polska Bibliografia Naukowa/POL-Index

Index Copernicus International Journals Master List

ICV 2016 = 35,87 : ICV 2017 = 79,65 : ICV 2018 = 79,52

Inne bazy: Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny (NUKAT), ARIANTA

STUDIA I MATERIAŁY

7

PaedDr. Jozef Zentko, PhD

Tvorba bábok ako súčasť výtvarno-technických aktivít
v primárnom vzdelávaní

Puppet Creation as a Part of Art-Technical Activities
in Primary Education

Tworzenie lalek jako część działań artystyczno-technicznych
w edukacji wczesnoszkolnej

21

Doc. PaedDr. Zlatica Huľová, PhD.

Dištančné vzdelávanie a návrat k interaktívnym
vzdelávacím programom
vo webovej aplikácii

Distance Education and the Return
to Interactive Training Programs in a Web Application

Edukacja na odległość i powrót
do interaktywnych programów edukacyjnych
w aplikacji internetowej

36

PaedDr. Lucia Pašková, PhD.

The Role of a Teacher-Leader in Slovak Schools
Rola nauczyciela-lidera w słowackich szkołach

Z BADAŃ

49

Doc. PaedDr. Zlatica Huřová, PhD.

PaedDr. Miroslava Gařparová, PhD.

Technical Monuments, Natural Assets
and Cultural Heritage in the Preparation
of Future Teachers of Younger School-Age Children
Zabytki techniki, majątek przyrodniczy i dziedzictwo kulturowe
w przygotowaniu przyszłych nauczycieli
edukacji młodszych dzieci

65

Dr Grażyna Kędzińska

Dr Zbigniew Siemak

Dr Wiesław Smolski

Bezpieczeństwo danych osobowych w Internecie.
Badania ankietowe studentów
Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku
Security of Personal Data on the Internet.
Student Survey Research
Non State Higher Pedagogical School in Białystok

94

Martyna Zdrodowska

Handel ludźmi jako zagrożenie dla bezpieczeństwa społecznego.
Perspektywa statystyczna
Trafficking as a Threat for Social Security.
Statistical Perspective

WSPOMNIENIE

115

Dr hab. Bolesław Sprengel, prof. UMK
(21 czerwca 1952 – 26 października 2020)

RECENZJE

131

Prof. dr hab. Piotr Majer

Bolesław Sprengel, Generałowie policji,

(Bolesław Sprengel, Police Generals)

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,

Toruń 2019, ss. 550, ISBN 978-83-231-4287-4

138

Dr Jacek Pawłowski

Bolesław Sprengel, Generałowie policji,

(Bolesław Sprengel, Police Generals)

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,

Toruń 2019, ss. 550, ISBN 978-83-231-4287-4

O AUTORACH

147

Noty

ZASADY PUBLIKOWANIA

151

Wymogi edytorskie

Formal and Editorial Requirements

Редакционные требования

160

Recenzowanie tekstów

Principles of Reviewing Publications

Рецензирование материалов

RECENZENCI W ROKU 2020

Radmila Burkovičová, Miroslava Gašparová, Joanna Grubicka,
Cezary Guźniczak, Zlatica Huřová, Agata Jacewicz,
Monika Kotowska, Stanisław Kozdrowski, Zbigniew Siemak,
Bolesław Sprengel, Andrzej Urbanek, Dorota Zbroszczyk

PaedDr. Jozef Zentko, PhD.

ORCID 0000-0002-0318-4023

Katolícka univerzita v Ružomberku

Pedagogická fakulta

Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky

TVORBA BÁBOK AKO SÚČASŤ VÝTVARNO-TECHNICKÝCH AKTIVÍT V PRIMÁRNOM VZDELÁVANÍ

Abstrakt

Príspevok venuje pozornosť charakteristike a analýze využívania výtvarno-technických aktivít scénického a kostýmového výtvarníctva v primárnom vzdelávaní. Prezentuje možnosti uplatnenia technických postupov pracovného vyučovania v primárnom stupni vzdelávania, ktoré sú nosnou základňou pri návrhu a tvorbe bábok. Pozornosť venuje dôležitým aspektom v remeselno-umeleckej práci so zreteľom na medzipredmetové vzťahy vo výchovno-vzdelávacom procese. Poukazuje na presahy výtvarných a technických aktivít spolu s ich potenciálom v modernom pedagogickom priestore.

Kľúčové slová: pracovná výchova • primárne vzdelávanie • scénografia • bábka • divadlo • umenie • technika.

**PUPPET CREATION AS A PART
OF ART-TECHNICAL ACTIVITIES
IN PRIMARY EDUCATION**

Abstract

The paper pays attention to the characteristics and analysis of the use of art-technical activities of stage and costume design in primary education. It presents the possibilities of applying technical procedures of technical teaching in the primary level of education, which are the central foundation for the design and creation of puppets. It pays attention to important aspects in craft-art work with regard to interdisciplinary relationships in the educational process. It points out the overlaps of art and technical activities together with their potential in the modern pedagogical environment.

Keywords: Work Education • Primary Education • Scenography • Puppet • Theater • Art • Technology.

**TWORZENIE LALEK JAKO CZĘŚĆ DZIAŁAŃ
ARTYSTYCZNO-TECHNICZNYCH
W EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ**

Streszczenie

Artykuł poświęcono charakterystyce i analizie wykorzystania artystyczno-technicznych działań scenograficznych i kostiumowych w edukacji wczesnoszkolnej. Przedstawiono możliwości zastosowania technicznych procedur nauczania przez pracę na pierwszym poziomie szkoły podstawowej, które są podstawą projektowania i tworzenia lalek. Zwrócono uwagę na ważne aspekty pracy rzemieślniczo-artystycznej z uwzględnieniem relacji międzyprzedmiotowych (interdyscyplinarnych) w procesie wychowawczo-dydaktycznym. Wskazano na przenikanie się działań artystycznych i technicznych wraz z ich potencjałem we współczesnej przestrzeni pedagogicznej.

Słowa kluczowe: nauczanie pracy (wychowanie przez pracę) • edukacja wczesnoszkolna • scenografia • lalka • teatr • sztuka • technika.

Úvod

V priestore súčasnej pedagogickej reality má významné postavenie aplikácia interdisciplinárnych vzťahov a medzipredmetových súvislostí. Rovnako sa pri výchovných či estetických predmetoch využíva v edukačnom procese princíp súvŕžnosti a zásada umeleckých presahov. Implementácia viacerých druhov tvorivých činností či už umelecky, alebo techniky orientovaných je nevyhnutnou súčasťou každého výchovno-vzdelávacieho procesu v primárnom vzdelávaní. Práve tieto aspekty sú kľúčovým fundamentom pri tvorbe divadelných či didaktických bábok a artefaktov v ktorých sa uplatňujú dve nevyhnutné vrstvy a to, umelecká a remeselná resp. výtvarná a technologická. Vo výchovno-vzdelávacom procese primárneho vzdelávania sa často tieto dve oblasti nerozlišujú. Prieniky týchto zložiek v správne zvolených tvorivých aktivitách môžu vniesť do edukačného priestoru množstvo nadšenia a zážitkov. Každá takáto snaha prináša nové skúsenosti, ktoré podporujú rozvoj kľúčových kompetencií detí ranného školského veku.

Aktuálne pedagogické postupy, medzi ktoré môžeme zaradiť aj súvŕžnosť disciplín, vyžadujú v súčasnosti aktívny prístup jednotlivca k životu, schopnosť flexibility, tvorivosti, angažovanosti a otvorenosti (Gašparová, 2020).

Uplatnenie bábok v primárnom vzdelávaní

Bábky majú svoj významný potenciál, ktorý je možné využiť ako súčasť edukačných stratégií, ktorých tvorba je reflexiou na potreby spoločnosti. Bábku považujeme za symbol, umelecký artefakt, predmet, ktorý je vytvorený na hranie, resp. pre hru, či dramatizáciu (Kováčová, 2017). Špecifické postavenie bábky nachádzame aj v expresívnych terapiách v individuálnej terapii a rollových (Möller, 2007) hrách (Wüthrich, Harten, 2007). Bábka sa v terapii, stáva predmetom prostredníctvom, ktorého dieťa môže prehrávať rozličné často krát konfliktné či problematické situácie pre ďalšie jeho jestvovanie v konkrétnej skupine či spoločnosti

(Kováčová, 2011). Bábky teda vo všeobecnosti považujeme za užitočné pedagogické nástroje, ktoré majú v edukácii významný potenciál. Bábka je pohyblivý predmet, s ktorým bábkoherec, resp. žiak manipuluje podľa istých vodiacich postupov. Pohyby tela bábky tak poskytujú rôzne vizuálne a emocionálne dojmy. V edukačnom procese môžeme bábky využívať samostatne na rôznych vyučovacích predmetoch ako didaktické pomôcky, ale tiež skupinovo pri bábkovej dramatizácii (Krögera, Nupponenb, 2019).

Bábka nám v edukačnom procese predstavuje dôležitú základňu pre rozvoj tvorivosti a podporu estetického a výtvarného cítenia. Pre rozvoj a podporu kľúčových kompetencií je nevyhnutný samotný proces návrhu a výroby jednotlivých bábok ako aj divadelných artefaktov a rekvizít.

Tvorba bábok napomáha k posilneniu vzťahu k pracovnej, výtvarnej či dramatickej výchove. Práve jednotlivé výchovy patria medzi nosnú základňu, ktorá sa podieľa na formovaní a rozvíjaní estetického a umeleckého cítenia detí v každom veku a na každom stupni primárneho vzdelávania (Chanasová, Zentko, 2017). V priestore dramatickej výchovy hovoríme o implementácii bábkarských techník do edukačného procesu.

Medzi klasické bábkarské techniky zaradujeme napr. využívanie marionety, javajky, maňušky resp. tieňového divadla (Hledíková, In: Zamišková, 2015). Práve tento výber je v súčasnosti aj najviac využívaný v školskej praxi, či už vo výtvarnej a technickej výchove, alebo pri bábkovej dramatizácii v rámci medzipredmetových vzťahov.

V tradičnom bábkovom divadle uplatniteľnom v edukačnom procese hovoríme teda o dvoch najzákladnejších podobách tohto špecifického divadla (Hamar, 2016):

- marionetové divadlo, pri ktorom pracujeme s bábkami zavesenými na jednom hlavnom drôte a ovládanými obyčajne ďalšími, dvoma, štyrmi alebo viacerými povrázkami,
- maňuškové divadlo, ktoré reprezentujú bábky najčastejšie s drevenou, papierovou – kašírovanou či textilnou hlavičkou a rúčkami pripevnenými o textilný kostým, ktorý sa navlieka na prsty a dľaň jednotlivca.

Skupina týchto klasických bábok, ktorú reprezentujú: maňušky, javajky, marionety, spolu s alternatívnymi príkladmi v podobe totemových, krošňových, varechových, plošných, prstových či dlaňových, alebo samotný manekýn sú vhodnou súčasťou pre tvorivé a zážitkové aktivity v primárnom stupni vzdelávania.

Maňuška nám predstavuje druh prstovej bábkky, ktorá sa navlieka na ruku (Gulaková, 2014) bábkovodiča resp. žiaka ako rukavica. Najčastejšie sa na ukazovák nastrkáva hlava, palec a prostredník vytvárajú ruky a dlaň dotvára telo bábkky. Telo bábkky je z látky a slúži zároveň aj ako kostým postavičky. Hlavička a ruky sú vyrezané z dreva či vytvorené z kaširovaného papiera, textilu, kože či vlny (Hamar, 2002). Tato bábkka je pohyblivá, umožňuje bezprostrednú manipuláciu s rekvizitami. Na rovnakom princípe sa používala aj handrová bábkka a bábkka s hlavičkou zo zemiaka (tzv. zemiakové divadlo) (ENCYKLOPÉDIA LUDOVEJ KULTÚRY SLOVENSKA I.) Maňušky patria medzi najjednoduchšie a technicky nenáročné bábkky ľahko využiteľné v primárnom vzdelávaní (Dašková, 1976).

Javajku môžeme charakterizovať ako druh tzv. spodovej bábkky, ktorej pohyb zabezpečujeme prostredníctvom manipulácie zo spodu. Názov tejto divadelnej bábkky je odvodený od ostrova Jáva, ktorý je v Indonézii, kde pôvodne vznikli tieto spodové bábkky vedené na paličke. Rozdeľujeme ich na (ENCYKLOPÉDIA DRAMATICKÝCH UMENÍ SLOVENSKA A-L): *plastické, reliéfne a tieňové*.

Pre ovládanie hlavy bábkky je možné použiť aj ruku bábkkoherca, podobne ako pri maňuške. Hlava bábkky je rukou držaná na kolíku a celá ruka vytvára telo bábkky (Gulaková, 2014).

Ramena javajky musia byť vyrobené z pevného materiálu najčastejšie z dreva. K nim sa pripevňujú paže javajky. Vytvorením kĺbov na bábkach zabezpečíme pohyb jednotlivých častí hodných končatín (Gasper, Ludiková, 2006, Zentko, Chanasová, 2011). Na Slovensku predstavuje tento typ bábok, bábková Betlehemska hra z Lendaku – Džafkulína (Hamar, 2002). Táto bábková hra je vhodnou inšpiráciou pre oblasť regionálnej výchovy a tiež ako výrazná prezentácia duchovnej ľudovej kultúry.

Marioneta nám predstavuje závesnú bábkku vyrezanú najčas-

tejšie z dreva s pohyblivými kĺbmi, ktoré sú zavesené na drôte a ovládané niťami. Najčastejšie si ich zhotovovali samotní bábkari, ale najmä hlavičky, ktoré boli technicky náročnejšie vyrábali ľudoví rezbári. (Hamar, 2002). Vyrába sa prevažne z dreva, ale môže byť tiež z kaširovaného materiálu alebo z textilu. V školskej praxi sa môže siahnuť pri výrobe tejto bábkky aj po rôznych odpadových či prírodných materiáloch.

Totemová babka predstavuje najčastejšie monolitnú, v zriedkavých prípadoch členenú bábkku, ktorá môže byť vodená zosponu ale najčastejšie ju jednotliviec nosí priamo po javisku resp. scéne (*ENCYKLOPÉDIA DRAMATICKÝCH UMENÍ SLOVENSKA M-Ž.*, 1990). Výroba tejto bábkky je nenáročná, vhodná pre realizáciu počas výtvarnej výchovy, alebo pracovného vyučovania.

Plošná báбка je jednoduchým typom dvojrozmernej bábkky najčastejšie vytvorenej z tvrdého papiera či kartónu pripevnená na drevenú tyč či drôt. Môže byť jednostranná, alebo obojstranná, kedy na každej strane väčšinou býva iný výraz zobrazenej postavy. Plošná báбка je veľmi jednoduchá na výrobu, a preto je pre učiteľov ľahko dostupná a dá sa ňou ozvláštniť vyučovanie (Volkmerová, 2016).

Manekýn je báбка, ktorá má blízko k bábke. Technológie vedenia manekýna sú rôzne. Je možné kontaktné vedenie bábkoherca zo zadnej časti, kedy drží bábkku priamo za krk a druhou rukou animuje ostatné časti tela bábkky. V iných ide o zložité technológie vnútorného mechanizmu, ktorý je podobný princípu javajok. Manekýn môže byť ovládaný aj čempuritami (krátkymi tyčkami), umiestnenými na rukách, hlave, trupe, niekedy aj v päťách bábkky (Volkmerová, 2016, Gulaková, 2014, Tománek, 2016).

Okrem spomenutých bábok sú pre tvorivé aktivity v rámci výtvarných, remeselných či pracovných činností vhodné aj tieňové, dlaňové, prstové, lievikové, varechové či krošňové bábkky.

Výtvarné aktivity spojené s výrobou bábok

Každá báбка v svojej podobe obsahuje estetickú a technickú vrstvu. Umelecká vrstva zahŕňa všetky zložky vizuálnej reprezen-

tácie bábky. Ide o zobrazenie jednotlivých nevyhnutných súčasti ako je kostým, úprava vlasov, maskovanie, šperky, rekvizity či materiál, z ktorého sú zhotovené. Medzi výtvarne dôležitý prvok, ktorý zabezpečuje výraz a charakter bábky patrí práve maskovanie a zobrazenie tváre či končatín. (Hamar, 2016). V tomto kontexte využívame viaceré techniky, ktoré sú súčasťou výchovno-vzdelávacieho programu primárneho vzdelávania. Žiak v treťom a štvrtom ročníku základnej školy dokáže v rámci plošných výtvarných techník pracovať s výrazom a tiež s postupmi zosvetlenia a stmavenia farieb, rovnako zručne dokáže uplatňovať farebný valér. Vie pracovať so striedaním mokrej a suchej stopy v technikách kresby a kombinovať jednotlivé techniky, maliarske, grafické či materiálové. Ovláda množstvo výtvarných techník, ktoré vie uplatniť pri estetickom stvárnení či umeleckom dotvorení jednotlivých divadelných artefaktov.

V oblasti priestorových výtvarných postupov so zreteľom na Štátny vzdelávací program vie:

- vytvoriť tvar paketážou (obaľovaním tvaru), presážou - kompresiou (stláčaním a lisovaním tvarov) akumuláciou (hromadením tvarov)
- vytvoriť a výtvarne spracovať jednoduchú bábku, (ideálne je v tomto prípade využívať medzipredmetové vzťahy s pracovným vyučovaním). Dôraz sa kladie na klasické a alternatívne bábkarstvo, alebo tieňové divadlo. Bábky (prstové, marionety, javajky, totémové babky...). Žiak pozná konštrukciu jednoduchej bábky spolu s charakterom a výrazom postavy bábky.
- vytvoriť kulisu (v našom kontexte napr. paraván bábkového divadla, plošné papierové či textilne makety, konštrukčne základy pre statiku paravánu a pod.)
- navrhnúť a vytvoriť vymysleného tvora,
- výtvarne interpretovať artefakt umenia vybranej kultúry, ukážky: umenie iných kultúr (napr. Indiánov, Číny, Japonska ...), typické artefakty vybranej kultúry, odlišnosti a podobnosti s našou kultúrou, (vhodná spolupráca s regionálnou (Vargová, Uhrinová, 2017) a multikultúrnou výchovou).

- vytvoriť jednoduchý objekt, šperk z mäkkého drôtu, využívať ľudové remeslo: drotárstvo (strihanie, ohýbanie, tvarovanie, omotávanie, spájanie mäkkého drôtu...)

Technický zamerané aktivity uplatniteľné pri výrobe bábok

Funkčnosť a pohybový mechanizmus je nevyhnutnou súčasťou každej divadelnej bábky či scénického artefaktu. Pri tvorbe bábok je teda nevyhnutná samotná technológia výroby a tiež remeselné postupy zamerané na prácu s drevom, papierom, textilom či plastom.

Bábky z technicko-konštrukčného hľadiska môžeme jednoducho rozdeliť na trojrozmerné a dvojrozmerné. Pri dvojrozmerných ide o bábky plošné, alebo tieňové či transparentné. Podľa spôsobu manipulácie môže ísť o bábky ovládané zhora, zboku alebo zozadu tiež priamo (tu zaraďujeme prstové, dlaňové, maňuškové), alebo sprostredkované (kde patria závesné – marionety, tyčové bábky, javajky) (Bilíková, 2014).

Výber materiálu z ktorého je bábka navrhnutá a s ním súvisiace technologické a pracovné postupy závisia od individuálnych vekových osobitostí a zručností každého žiaka. Ak realizujem výrobu bábok a rekvizit pre divadelné bábkové predstavenie či krátku etudu alebo improvizáciu, môžeme zapojiť deti s rôznymi schopnosťami a zručnosťami. V takomto prípade môže v jednej skupine vyniknúť výtvarná tvorivosť a umelecký cit pri vizuálnom dotvorení jednoduchej plošnej bábky, ale aj technická a technologická dokonalosť pri zložitej mechanickej či mimickej bábke.

Rôzne postupy, ktoré môžeme označiť pri výrobe bábok za zložitejšie sú práve pohybové mechanizmy. Jedným je aj dômyselný mechanizmus tzv. *klapačiek*, ktorý vyplňa absenciu premenlivej mimiky na tvári jednotlivých bábok. Ide o princíp vytvorený na podporu ilúzie, že bábka rozpráva svojím hlasom. To znamená, že spodná čeľusť a brada bábky tvoria mechanicky samostatnú časť tváre. (Hamar, 2016). V podmienkach primárneho vzdelávania sa najčastejšie pracuje pri tomto mechanizme s papierom, kartónom

či textilom. V niektorých špecifických prípadoch môžeme počas pracovného vyučovania využívať aj plast a drevo. So zreteľom na Štátny vzdelávací program pre primárne vzdelávanie, žiak v 3. a 4. ročníku by mal vedieť:

- zhotoviť výrobok z odpadového prírodného alebo technického materiálu,
- zhotoviť výrobok z papiera a kartónu,
- zhotoviť výrobok z textilu pomocou jednoduchých stehov: predný, zadný
- zhotoviť jednoduché výrobky súvisiace s ľudovými tradíciami. (Pri tvorbe bábok s ľudovou tematikou ma dôležité zázemie regionálna výchova, ktorá má vo svojom obsahovom portfóliu celé prostredie, v ktorom sa zameriava na kultúrne pamiatky, tradičnú ľudovú kultúru ale tiež kontext multikultúrnej výchovy) (Gašparová, 2018).
- zhotoviť výrobok podľa návodu s požadovanou presnosťou,
- zhotoviť výrobok z textil
- zhotoviť ľubovoľný výrobok z technického materiálu,
- navrhnúť ozdoby a doplnky súvisiace s ľudovými tradíciami,
- vytvoriť ozdoby a doplnky,
- zhotoviť produkty súvisiace s ľudovými remeslami.

Aktivity zamerané na tieto pracovné a tvorivé činnosti využívajú rôzne technické materiály ako napr. papier, textil, drevo a pod. Žiaci postupným experimentovaním spoznávajú vlastnosti rôznych technických materiálov: priesvitnosť, priehľadnosť, krčivosť, nasiakavosť, pevnosť, pružnosť, farebnosť, kombinovateľnosť a pod.

Žiaci sa zoznamujú s technikou konštruovania, analyzujú materiály a spoznávajú ľudové remesla s ich špecifikami (Huľová, 2018). S pracovných postupov využívajú: rezanie, strihanie, lepenie, zošívanie, spájanie klincovými či kolikovými spojmi a pod.

Rozvíjanie umeleckých a technických aspektov

Správne zvládnutá príprava na pracovné vyučovanie a výtvornú výchovu je v individuálnom sebauvedomení (Huľová, Ko-

žuchová, 2020) a príprave každého učiteľa (Kuruc a kol., 2020). Je v kompetencii každého pedagóga aby zohľadnil a na patričnej úrovni predstavil špecifiká a rozdiely výtvarnej výchovy a pracovného vyučovania.

Často sa stretávame so skutočnosťou, že dochádza k zanedbávaniu umeleckých predmetov, ktoré kultivujú osobnosť človeka, podobne dochádza aj k obchádzaniu technického a pracovného vzdelávania (Kuruc, 2017). Dobře zvládnutou spoluprácou týchto disciplín získavajú deti radosť z tvorivej práce a cit pre estetické hodnoty (Gašparová, 2018).

Pre žiakov je dôležité aby si bábku vyrobili sami, ideálne, keď je to aj po stránke technologickej aj výtvarnej. K bábke sa tak vytvorí istý osobný vzťah ktorý oživuje ich kreativitu, fantáziu a dynamiku. Podporuje sa tak komunikácia, spontánne vyjadrovanie myšlienok, pocitov a predstáv (Tomasovič, 2016).

Každá tvorivá aktivita s bábkou nám umožňuje rozvíjať u detí viaceré či už intelektové ale tiež rečové schopnosti a zručnosti, ktoré sú potrebné pre rozvoj všetkých stránok osobnosti dieťaťa. Bábku teda môžeme stručne charakterizovať ako trojrozmerný predmet resp. artefakt, ktorým vytvárame priestor pre aktivitu, tvorivosť a kreativitu alebo aj ako hrací prostriedok využiteľný v diagnostike či terapii. Pestrosť druhov jednotlivých bábok, ich výtvarné a technické prevedenie spolu s rôznymi spôsobmi ovládania vytvárajú pocity zážitku a radosti (Bilíková, 2014). Bábka, ktorá predstavuje figúru, vytvorenú z neživej hmoty, v ktorej pulzuje život a dokáže byť veselá, radovať sa, ale i smútiť, výrazne podporí aj záujem o bábkové inscenácie a dramatizácie, ktoré deťom zabezpečia estetický zážitok plný emócií, podnet k premýšľaniu či priestor na rozvoj fantázie a predstavivosti (Musil, 2015). Vhodným návrhom kreatívnych aktivít zameraných na tvorbu bábok sa posilní vzťah k technickej a výtvarnej tvorivosti.

Záver

Každá bábka má svoju vizuálnu a technickú stránku. Učiteľ primárneho stupňa môže vhodným a tvorivým spôsobom túto sku-

točnost výrazne uplatniť práve pri vysvetľovaní týchto rozdielov, ktoré sa často prezentujú buď z aspektu výtvarnej tvorby, alebo technickej zručnosti. Učitelia najčastejšie tvorbu bábky realizujú na výtvarnej výchove, kedy sa technická stránka a jednotlivé pracovné postupy strácajú, alebo na pracovnom vyučovaní, kedy sa dôraz kladie skôr na výrobu a úžitkové uplatnenie. Pri správnom plánovaní jednotlivých aktivít určených deťom ranného školského veku, dokáže učiteľ v rámci medzipredmetových vzťahov či interdisciplinárnych presahov náležite rozlíšiť kompetencie umelecké a technické. Umelecká tvorivosť sa významne uplatní pri aplikácií rôznych výtvarných techník, či už plošných a priestorových, alebo maliarskych, kresliarskych, grafických či textilných. Práve implementáciou viacerých druhov výtvarných techník spolu s tvorivou prácou pri pracovných postupoch sa edukačný proces stáva, efektívnejším, zaujímavejším a pre žiakov aj veľmi atraktívnym. Predkladaný článok sa snaží predstaviť možnú spoluprácu remeselnícko-umeleckých činností resp. pracovno-výtvarných aktivít, ktoré podporia rozvoj technických zručností a prispejú tiež k podpore a rozvoju estetického a umeleckého cítenia.

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 1/0383/19 Analýza stavu v technickom vzdelávaní a rozvoj technických zručností žiakov na primárnom stupni školy, ktorého zodpovedná riešiteľka je doc. PaedDr. Zlatica Huľová, PhD., (2019–2021).

Použitá literatúra

1. BILÍKOVÁ, I. *Mimická bábka a jej využitie v materských školách*. Bratislava: todicko-pedagogické centrum, 2014. ISBN 978-80-8052-786-0.
2. DAŠKOVÁ, K.a kol.: *Vysoká škola dievčenskej zručnosti*. Bratislava: Mladé letá, 1976.
3. *ENCYKLOPÉDIA DRAMATICKÝCH UMENÍ SLOVENSKA A-L*. Bratislava: SAV, 1989.
4. *ENCYKLOPÉDIA DRAMATICKÝCH UMENÍ SLOVENSKA M-Ž*. Bratislava: SAV, 1990.

5. *ENCYKLOPÉDIA ĽUDOVEJ KULTÚRY SLOVENSKA I.* Bratislava: VEDA, 1995.
6. GASPER LUDIKOVÁ, H.: *Výtvarne riešenia v bábkovom divadle.* Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2006.
7. GAŠPAROVÁ, M., 2018. Regionalné prvky v obsahu primárneho vzdelávania In: *Zagadnienia Społeczne*, Roč. NR 1 (9) 2018. Białystok: Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, 2018. ISSN 2353-7426.
8. GAŠPAROVÁ, M., 2018: *Regionálna výchova v ranej edukácii.* Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, s. 95. ISBN 978-80-557-1413-4.
9. GAŠPAROVÁ, M., 2020. Vybrané aspekty učenia sa prostredníctvom skúseností – interdisciplinárny prístup. In: *Zagadnienia Społeczne*, Roč. 7, č.1 (13) (2020), Białystok: Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, 2020. ISSN 2353-7426.
10. GULÁKOVÁ, M. 2014. *Bábkové divadlo.* Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014. ISBN 978-80-565-0549-6
11. HAMAR, J. 2002. Slovenské tradičné bábkové divadlo v textoch a kontextoch. In: *Studia Academica Slovaca. 31. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry.* Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2002. ISBN 80-88982-59-6.
12. HAMAR, J. 2016. Štruktúra komického obrazu v tradičnom bábkovom divadle. In: *Národopisná revue 1/2016*, ročník XXVI. ISSN 0862-8351.
13. HUĽOVÁ, Z. – KOŽUCHOVÁ, M., 2020. Sebaregulácia učenia sa a sebahodnotenie žiakov v technickom vzdelávaní na primárnom stupni... In: *Zagadnienia Społeczne*, Roč. NR 1 (13) 2020. Białystok: Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, 2018. ISSN 2353-7426.
14. HUĽOVÁ, Z. 2018. Zavádzanie pracovnej výchovy do vzdelávania detí predškolského veku v čase. In: *Zagadnienia Społeczne*. NR 2(10), 2018. ISSN 2353-7426.
15. CHANASOVÁ, Z. – ZENTKO, J. 2017. Bábková tvorba a scénický systém v dramatickej výchove pre deti. In: *STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE UNIVERSITATIS CATHOLICA RUŽOMBEROK.* 2017, ročník 16, číslo 2. ISSN 1336-2232.
16. KOVÁČOVÁ, B. 2011. *Vývinovo orientovaná dramatoterapia Možnosti a limity vo výchove a včasnej intervencii.* Bratislava: Musica Liturgica, 2011. ISBN 978-80-970418-1-6.
17. KOVÁČOVÁ, B. 2017. Stratégie pomoci s bábkou v edukačnom, ree-

- dukačnom a intervenčnom procese. In: *STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE UNIVERSITAS CATHOLICA RUŽOMBEROK*. Ružomberok, VERBUM, November 2017, ročník 16, číslo 5. ISSN 1336-2232
18. KRÖGERA, T. – NUPPONENB, A. M., 2019. Puppet as a Pedagogical Tool: A Literature Review. In: *International Electronic Journal of Elementary Education*. Volume 11, Issue 4, 2019. s. 393-401. ISSN: 1307-9298.
 19. KURUC, M. 2017. *Akademická a prosociálna motivácia v škole*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 2017. ISBN 978-80-223-4480-7.
 20. KURUC, M., KOŽUCHOVÁ, M. SEVERINY, E., ZELINA, M., ŽILKOVÁ, K. 2020. *Sebaregulácia učenia sa študentov predprimárneho a primárneho vzdelávania*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 2020. ISBN 978-80-223-4996-3.
 21. MÖLLER, O. 2007. *Große Handpuppen ins Spiel bringen: Technik, Tipps und Tricks für den kreativen Einsatz in Kindergarten, Schule, Familie und Therapie*. Münster: Ökotopia Verlag, 2007. ISBN 978-3-86702-017-6.
 22. MUSIL, D. 2015. *Bábkové divadlo v kontexte hudobno-dramatickej tvorby a výchovy*. In: ZAMIŠKOVÁ, B. a kol. *Komparácia edukácie európskych bábkarských škôl, tvorivé metódy a ich uplatnenie v praxi. Zborník z medzinárodného teatrologického kolokvia*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave, 2015. ISBN 978-80-89439-881.
 23. ŠTÁTNY VZDELÁVACÍ PROGRAM PRE PRIMÁRNE VZDELÁVANIE. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. 2016.
 24. TOMÁNEK, A. 2016. *Podoby loutek*. Praha: NAMU - Akademie múzických umění v Praze, 2016. ISBN 978-80-7331-388-3
 25. TOMASOVIČ, J. 2016. Lutka u odgoju i obrazovanju. In: *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju*. Vol. 65 No. Tematski broj, 2016. ISSN 0037-654X.
 26. VARGOVÁ, M. – UHRINOVÁ, M. 2017. *Vybrané kultúrne aspekty v predprimárnej edukácii*. In: *STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE, UNIVERSITAS CATHOLICA RUŽOMBEROK 2017, č. 2*. Ružomberok: VERBUM, ISSN 1336-2232.
 27. VOLKMEROVÁ, H. 2016. *Loutky jako edukační nástroj – Potenciál dramatických výchovně-vzdělávacích lekcí s loutkami (s terapeutickými účinky)*. Disertační práce. Brno: Divadelní fakulta, Ateliér výchovné dramatiky Neslyšících, 2016.

28. WÜTHRICH, K. – HARTEN, K. 2007. *Das therapeutische Puppenspiel, Ein Spiegel der kindlichen Seele*. München: Kösel Verlag, 2007. ISBN 978-3-466-30767-8.
29. ZENTKO, J., CHANASOVÁ, Z. 2011. *Dramatizačné techniky v materskej škole*. Ružomberok: VERBUM, 2011. ISBN 978-80-8084-809-5.

Doc. PaedDr. Zlatica Huľová, PhD.

ORCID 0000-0001-7116-7754

Katolícka univerzita v Ružomberku

Pedagogická fakulta

Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky

DIŠTANČNÉ VZDELÁVANIE A NÁVRAT K INTERAKTÍVNYM VZDELÁVACÍM PROGRAMOM VO WEBOVEJ APLIKÁCII

Abstrakt

Autorka sa v príspevku venuje dištančnému vzdelávaniu v oblasti technického vzdelávania a návratu k interaktívnym vzdelávacím programom, ktoré vytvoril tím odborníkov z katedry elementárnej a predškolskej pedagogiky PF UMB v Banskej Bystrici v rámci projektu „Kvalita vzdelávania a podpora národnej identity na slovenských školách v zahraničí“. Projekt bol zameraný na analýzu kvality škôl, na evalvaciu podmienok, programov, procesov a výstupov edukácie na slovenských školách v zahraničí. Dnes, v čase hromadných štátnych opatrení a karanténnych – lockdownových nariadení, je využívanie tejto webovej aplikácie na vzdelávanie pre žiakov na primárnom stupni ZŠ viac než aktuálne.

Kľúčové slová: dištančné vzdelávanie • primárny stupeň školy • interaktívne vzdelávacie programy • multimédia.

DISTANCE EDUCATION AND THE RETURN TO INTERACTIVE TRAINING PROGRAMS IN A WEB APPLICATION

Abstract

The author focuses the content, among others, on distance teaching of the subject of technical education and returning to interactive educa-

tional programs. Interactive educational programs in the web application were developed by a team of experts from the Department of Primary and Pre-School Pedagogy of the Pedagogical Faculty of Matej Bel University in Banská Bystrica as part of the project “Quality of education and promotion of national identity in Slovak schools abroad”. The project focused on assessing the quality of schools, conditions, curricula and learning outcomes in Slovak schools. Nowadays, in an age of mass media and legal quarantine, the use of the team’s web application for elementary school primary education is more relevant than ever.

Keywords: Distance Learning • Primary School Level • Interactive Educational Programs • Multimedia.

EDUKACJA NA ODLEGŁOŚĆ I POWRÓT DO INTERAKTYWNYCH PROGRAMÓW EDUKACYJNYCH W APLIKACJI INTERNETOWEJ

Streszczenie

Autorka artykułu skupia się na nauczaniu na odległość w zakresie edukacji technicznej i powrocie do interaktywnych programów edukacyjnych stworzonych przez zespół ekspertów z Katedry Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Przedszkolnej Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy w ramach projektu „Jakość edukacji i wspieranie tożsamości narodowej w słowackich szkołach za granicą”. Projekt koncentrował się na analizie jakości szkół, na ewaluacji warunków, programów i wyników nauczania w słowackich szkołach za granicą. Obecnie, w czasach środków masowego przekazu i kwarantanny – lockdownowych przepisów prawnych, wykorzystanie opracowanej przez zespół aplikacji internetowej do edukacji uczniów pierwszego stopnia szkoły podstawowej jest bardziej aktualne niż kiedykolwiek.

Słowa kluczowe: kształcenie na odległość • pierwszy poziom szkoły podstawowej • interaktywne programy edukacyjne • multimedia.

Úvod

V ostatnom období celým svetom rezonuje téma dištančného vzdelávania viac ako kedykoľvek predtým. Všetky vzdelávacie inštitúcie, domácnosti, ale aj firmy, podniky či štátne inštitúcie investujú do IT technológií, do internetového pripojenia, len aby bola možná vzájomná komunikácia, aby sa zachovali pracovné pozície, aby fungovalo vzdelávanie aj keď len na diaľku a to prostredníctvom médií, či multimédií. Celý svet sa zrazu ocitol v situácii, v ktorej nemôže nič riadne fungovať bez on-line systému, bez virtuálnych spojení, bez nových moderných IT technológií.

Technické vzdelávanie na primárnom stupni školy stratilo možnosť priameho kontaktu s materiálmi, náradím, manuálnymi činnosťami a prácou s najrôznejšími výdobytkami vedy, techniky a technológií. V tej súvislosti je dobré a je vhodný čas vrátiť sa k webovej aplikácii, vytvorenej na vzdelávanie pre žiakov primárneho stupňa ZŠ. Návrat k nej a k vzdelávacím aktivitám zameraným na oblasť prírodovedno-technickým, či spoločensko-vedným je práve v tomto období viac než aktuálne.

S charakteristikou multimediálnych učebných pomôcok a multimédií sa stretávame u viacerých autorov ako Hapala (1988), Průcha (1997), Stoffová - Stoff (1999) už od 80. až 90.-tych rokov dvadsiateho storočia. Táto charakteristika je uvádzaná z rôznych pohľadov, ale s tým istým významom. Už vtedy ich vnímali ako novodobé, moderné didaktické prostriedky, ktorých základ tvorili médiá. Tie sa ponímali ako prostriedky na príjem rôznych informácií prostredníctvom zvuku, obrazu a zároveň slúžili aj na zápis textov, grafických obrazov či animácií. Znamenalo to, že žiakom sa poznanie sprostredkovávalo cez informácie, ktoré prijímali prostredníctvom receptorov a zapájaním zmyslov ako je zrak, sluch, hmat a pod.

V súčasnosti vieme, že pôsobením informácií prostredníctvom multimédií, dochádza k neustálym zmenám vo vonkajšom i vnútornom prostredí organizmu dieťaťa, žiaka, či študenta, na ktoré musí okamžite reagovať. Zmyslové bunky zabezpečujú informácie o týchto zmenách a zaznamenávajú podnety. Tieto zmeny sa následne premieňajú na nervový vzruch. Je však zrejmé, že nie

všetky receptory reagujú na všetky druhy podnetov. Preto, aby podnet vyvolal podráždenie nervovej bunky, musí dosahovať určitú intenzitu. Najnižšia hodnota podráždenia, respektíve podnetu, ktorý vyvolá vznik nervového vzruchu v receptorovej bunke, sa nazýva *prahová hodnota*. To znamená, že receptor reaguje len na prahové a nadprahové podnety, kým podprahové podnety zostávajú bez odozvy. Z uvedeného vyplýva, že informácie sprostredkované prostredníctvom multimédií sú riadené interaktivitou dieťaťa, žiaka, respektíve používateľom multimediálnych edukačných prostriedkov. Preto by sa mali v školách využívať dostupné softwerové nástroje MS Windows a jeho doplnky MS Office- MS Word, MS Excell, aby sa žiaci mohli s nimi oboznamovať rovnako ako aj s možnosťami programov Word Pad na maľovanie, s nástrojmi ako napr. Kalkulačka, či Windows Media Pleyer na prehrávanie multimediálnych súborov i rôznych edukačných programov vytváraných učiteľmi. Veľa detí mladšieho školského veku sa s uvedenými nástrojmi a funkciami stretávajú už v domácom prostredí a preto je vhodné s prácou s multimédiami pokračovať aj v školskom i mimoškolskom vzdelávaní. Takto získané vedomosti môžu žiaci ľahšie uplatňovať pri tvorbe zadávaných učiteľom vzdelávacích projektov, či pri samostatnej práci, ktorá sa pre nich takýmto spôsobom stáva inšpiratívnejšia, zaujímavejšia a zábavnejšia. Kłosińska (2010) píše: *Rýchly rozvoj metód a techník, ktoré podnecujú tvorivosť môže prispieť k jej aktivizácii a podpore a ku kreatívnym metódam rozvoja tvorivých celkov.* (Kłosińska, T., 2010, s. 272).

Hlavným zámerom podpory kvality vzdelávania a poznávania slovenských reálií bolo umožniť a sprostredkovať učiteľom i žiakom poznávanie slovenských reálií prostredníctvom moderných komunikačných a multimediálnych technológií. Poznávanie krajiny, prírody, histórie, kultúry, ľudových zvykov a tradícií, cez didakticky spracované obsahy predmetov vlastiveda, prírodoveda a základy technického vzdelávania. Podľa Gašparovej „*tvorivý a nápaditý učiteľ dokáže používať nástroje komunikácie oveľa podnetnejšie, čím sa stanú integrálnou súčasťou celej edukácie*“ (2011, s. 185).

Na základe výskumných zistení prezentovaných Douškou-Tomkuliakovou (2012) riešiteľský tím vytvoril webovú apli-

káciu pre vzdelávacie účely žiakov v oblasti spoločenskovedných a prírodovedno-technických disciplín, ale aj na skvalitňovanie kompetencií učiteľov a žiakov. Webová aplikácia poskytuje súbor metodických materiálov pre učiteľov, súbor učebných textov pre žiakov, interaktívne vzdelávanie a interaktívne vzdelávacie programy (IVP) pre žiakov. Programy sú konštruované tak, aby podporovali individualizovanú edukáciu v spoločenskovedných a prírodovedno-technických predmetoch a hlavne posilňujú a podporujú národnú a kultúrnu identitu našich žiakov a deti Slovákov žijúcich v zahraničí.

Riešiteľský tím vytvoril komunikačný kanál medzi slovenskými školami v zahraničí prostredníctvom webovej stránky www.slovaci-vz.umb.sk, na ktorej sprístupňuje didakticky spracované edukačné obsahy transformované do úloh, hier, súťaží, testov a ďalších aplikácií. Metodický materiál, ktorý na základe cieľov výskumnej úlohy bol pripravený, je sprostredkovaný priamo našim školám, ale aj slovenským školám v zahraničí. Je sprístupnený nielen učiteľom, ale aj žiakom a to prostredníctvom moderných multimediálnych technológií. Multimediálne programy, vytvárané ako výstupy projektu cez webovú aplikáciu tvoria nielen podporné edukačné interaktívne vzdelávanie ale aj interaktívne vzdelávacie programy (IVP). Prostredníctvom týchto programov sa posilňuje a podporuje identita žiakov ranej edukácií. Preto je webová aplikácia sprostredkovaná nielen našim školám, ale aj všetkým slovenským školám v zahraničí, ktoré sa usilujú o podporu a uchovávanie identity svojich predkov.

Jedným z cieľov pri tvorbe obsahov do webovej aplikácie bolo umožniť a sprostredkovať rozvíjanie a skvalitňovanie profesijných kompetencií učiteľov v oblasti využívania a práce s multimédiami v edukačnom procese. Úlohou učiteľa v procese výučby je okrem iného aj vedieť samostatne vytvárať vhodné edukačné prostredie. Preto by učiteľ mal:

- aktívne osobne poznávať prírodno-technické a spoločenské prostredie Slovenska a jeho reálií;
- svoje poznatky z tejto oblasti vedieť implementovať do edukačného procesu;

- vedieť aplikovať reálie podľa individuálnych možností do všetkých vyučovacích predmetov;
- viesť žiakov k aktívnemu poznávaniu Slovenska, využívať v tomto procese priame pozorovanie objektov a javov;
- vytvárať u žiakov záujem o poznávanie Slovenska;
- vedieť motivovať svojich žiakov k potrebe neustále vyhľadávať nové poznatky cez reálie najbližšieho prostredia, reálie vlastnej krajiny až po prírodno-tachnické a kultúrno-spoločenské reálie vlasti svojich predkov;
- využívať zážitkové učenie a úlohy založené na činnosti a aktivite žiakov;
- spolupracovať s rodičmi, zainteresovať a motivovať ich pre tieto aktivity;
- spolupracovať s miestnou komunitou, mimoškolskými inštitúciami a využívať ich ponuky vzdelávacích aktivít.

Osobnosť učiteľa ako aj jeho osobná zainteresovanosť v oblasti poznávania a edukácie reálií Slovenska sa formuje už počas jeho prípravy na svoje povolanie. Uvedomuje si a chápe potrebu aktualizácie svojich poznatkov, ktorá vyplýva z dynamizácie a zmien spoločenského života. Učí sa poznávať a aktívne vyhľadávať zdroje na túto aktualizáciu. Takto pripravený učiteľ dokáže spracovávať edukačné obsahy rôznou, zaujímavou formou a prostredníctvom videonahrávok ich môže evalvovať, reflektovať nedostatky či robiť korekcie.

Odborne a didakticky spracované množstvo informácií ponúkané cez interaktívne vzdelávanie, žiakom poskytuje niečo nové a učenie sa žiaka stáva efektívnejšie a kvalitnejšie. Rovnako interaktívne vzdelávacie programy je možné prostredníctvom multimédií spracovať omnoho živšie, prítlačlivejšie, s pôsobením na všetky zmysly učiacich sa. Pre žiaka v mladšom školskom veku sú v edukácii texty, obrázky, fotografie, animácie, videosekvencie, sprevádzané zvukom, hudbou či hovoreným slovom, väčšou motiváciou s hlbším zážitkom. Sú spojené s ľahším chápaním, osvojovaním si a zapamätávaním nových poznatkov. Znamená to, že hravá nenútená forma sprostredkovávania učiva hlbšie vplyva na procesy osvojovania si edukačných obsahov. Vplyvom činnosti žiaka, teda v interaktivite sa obrazy na monitore počítača neustále

menia. Všetky činnosti sú dynamické, pôsobiace na všetky zmysly edukovaného a dávajú základ pre samostatné, individualizované zapájanie sa do edukačného procesu.

Individualizácia v edukačnom procese umožňuje výber a sprostredkovávanie obsahov vzdelávania, ktoré sa mu ponúkajú, na základe záujmov, potrieb, možností, schopností aj osobného tempa. Vlastný výber umožňuje žiakovi obsah vzdelávania spracovávať bez negatívnych zážitkov, bez prežívania strachu z neúspešnosti. Dáva mu pocit istoty, vlastného úspechu a prekonávanie prekážok pri riešení problémov sa pre žiakov stáva hrou, ktorá mu prináša radosť, potešenie a záujem o ďalšie činnosti. Individualizácia v edukácii, ktorú umožňujú multimédia je sprevádzaná auto-korekciou. Žiakom sa prostredníctvom interaktívneho vzdelávania a prostredníctvom interaktívnych vzdelávacích programov ponúka kontrola správnosti riešenia úloh, kontrola vlastnej práce a možnosť okamžitých korekcií. V takto zameranom edukačnom procese je najdôležitejším elementom učiteľ, ktorý plní funkciu facilitátora, usmerňovateľa, pomáhača sprostredkovateľa a ktorý zabezpečuje správny výber informácií, ktoré ponúkajú multimediálne a vhodne didakticky spracované edukačné obsahy. Učiteľ si sám vytvára vlastnú predstavu o sprostredkovanom obsahu, ktorý následne spracováva do elektronickej podoby, pričom ho prispôsobuje prostriedkom a možnostiam tak, aby ponúkaný edukačný obsah bolo možné realizovať prostredníctvom multimédií. Dobre spracovaný edukačný obsah je vtedy ak zapája do procesu učenia celostnú osobnosť žiaka. Mal by rozvíjať kognitívnu, psychomotorickú ale aj socioafektívnu stránku jeho osobnosti.

Učiteľovo poznanie edukačného obsahu, didaktické stvárnenie sprostredkované žiakom cez interaktívne vzdelávacie programy, umiestnené vo webovej aplikácii, podporuje nielen kvalitu vzdelávania ale súčasne umožňuje podporovať a utvárať národnú identitu žiakov. Prostredníctvom webovej aplikácie ako modernej multimediálnej technológie, je možná komunikácia nielen na regionálnej, národnej ale aj na medzinárodnej úrovni, čo umožňuje zabezpečovať efektívnosť práce a zvyšovať informačnú gramotnosť tak učiteľov ako aj žiakov v slovenskom i širšom medzinárodnom poli.

Obsah vzdelávania a potrebné informácie k poznávaniu slovenských reálií, ako aj rôzne učebné zdroje zamerané na vzdelávanie v prírodovedno-technických a spoločenskovedných predmetoch sú vo webovej aplikácii v záložke „Poznávame Slovensko“. Táto záložka je rozdelená do dvoch rovín. Jedna rovina je určená pre učiteľa, kde učiteľ čerpá potrebné informácie a obohacuje svoje poznatky z reálií Slovenska a druhá rovina je určená pre žiaka, kde si žiak vyberá z množstva ponúkaných informácií, hier, úloh a zábavných edukačných činností.

V rovine pre učiteľa sú spracované metodicko-didaktické materiály zamerané na prírodovedné, vlastivedné i pracovno-technické vzdelávanie, na edukáciu o slovenských remeslách, zvykoch a tradíciách. Ponúkajú sa učiteľom interaktívne vzdelávacie programy (IVP) určené pre žiakov. Ich poznanie učiteľom je dôležité preto, aby vedel správne nasmerovať vzdelávacie aktivity pre žiakov nielen v škole ale aj v mimoškolských zariadeniach, kluboch či pri vzdelávaní doma. Sú tam umiestnené rôzne edukačné námety, konštruktívne i didaktické hry, ktoré je možné podľa potrieb učiteľov dopĺňať.

V rovine pre žiaka sú vhodnou a veku primeranou formou spracované edukačné materiály o prírode Slovenska, o vlasti Slovákov, o ľudových tradíciách a remeslách, ako aj rôzne hry, zábavy, videá či zaujímavosti určené na učenie sa o Slovensku. Interaktívne vzdelávacie programy (IVP) žiakom sprostredkujú poznávanie Slovenska hravou interaktívnou formou. Edukačné obsahy v IVP sú spracované zaujímavou formou a sprostredkovávajú množstvo informácií. Ponúkajú vždy niečo nové, čím učenie sa žiaka stáva efektívnejšie a kvalitnejšie, pretože ich spracovanie je omnoho živšie, príťažlivejšie a hlavne pôsobiace priamo na všetky zmysly učiacich sa (Huľová, Z., 2012).

Kvalitu vzdelávania je možné dosahovať neustálym skúmaním a monitorovaním edukačného procesu a to aj prostredníctvom moderných informačno-komunikačných technológií.

Interaktívne vzdelávacie programy (IVP) a ich tvorba

Pri tvorbe webovej aplikácie, sú veľmi dôležitým elementom didaktici, ktorí spracovávajú edukačné obsahy, ale aj technici-

programátori, grafici, ktorí realizujú formálnu a technickú časť vzdelávacích programov, ktoré sprostredkovávajú nielen vzdelávanie prostredníctvom multimédií, ale hlavne interaktivitu tohto vzdelávania. Tvorba kvalitného multimediálneho didaktického programu predstavuje pre tvorcov od samotnej jeho prípravy až po finálny program, náročný proces. Vyžaduje znalostí, zručností a skúseností viacerých spolupracovníkov. Učiteľ-didaktik, je v procese tvorby nenahradiiteľný, je najpovolanejší, najdôležitejší a zohráva vedúcu úlohu v tímovej práci. Do tvorby vkladá svoje znalosti z odboru, didaktické skúsenosti ako aj svoje pedagogické, psychologické poznatky o vekových osobitostiach žiaka a v neposlednej rade poznanie procesu edukácie. Do tvorby vkladá celé svoje pedagogické majstrovstvo. Znamená to, že obsahová a didaktická stránka celej tvorby spočíva na kvalitnej tímovej práci učiteľov-didaktikov a technických pracovníkov, odborníkov v oblasti informačno-komunikačných i multimediálnych technológií. Počas tvorby si musí celý tím vytvárať spoločnú a jednotnú predstavu o tom, ako spracovať edukačný obsah, ako ho dať do elektronickej podoby tak, aby bola prispôsobená nielen potrebám učiteľov a žiakov, ale aj možnostiam a prostriedkom techniky tak, aby to bolo použiteľné. Tak, aby interaktívny vzdelávací program (IVP) bol funkčný, efektívny a aby spĺňal všetky požiadavky procesu učenia sa žiakov v mladšom školskom veku. Kouba (1992) uvádza deväť základných požiadaviek na tvorbu vzdelávacích programov. Píše, že tvorca si vždy najskôr musí:

- stanoviť hypotézy o vplyve používania vzdelávacích programov;
- vhodne zvoliť tému;
- správne formulovať vzdelávacie ciele;
- vhodne stanoviť vstupné požiadavky;
- zvoliť vhodnú motiváciu;
- vhodne vybrať a spracovať vzdelávací obsah;
- popísať štrukturálnu väzbu medzi časťami obsahu;
- určiť dynamické vlastnosti;
- vyhodnotiť prácu s programom.

Takto vymedzené požiadavky by mal uplatňovať každý realizačný tím pri tvorbe vlastných interaktívnych vzdelávacích progra-

mov, ktoré sú určené na vzdelávacie účely. Vo webovej aplikácii *Slováci v zahraničí*, je umiestnený interaktívny vzdelávací program (IVP) pre žiakov, ktorí si môžu rozvíjať svoje poznanie v oblasti prírodovedno-technických a spoločenskovedných disciplín. Pri tvorbe programu každá z uvedených deviatich požiadaviek bola veľmi podstatná.

1. Stanovenie hypotézy o vplyve používania edukačných programov bolo potrebné na zistenie účinnosti a efektivity výsledkov učenia sa. Tím didaktikov stanovil hypotézy pred konštrukciou a uvedením interaktívnych programov do procesu učenia sa. Porovnávanie stanovených a overovaných hypotéz so skutočnými výsledkami umožňovalo odhaľovať chyby, nedostatky, či problémy so skonštruovanými interaktívnymi vzdelávacími programami, čo tímu určovalo možnosti úprav a precizovania.

2. Vhodné zvolenie témy je nutné, pretože nie každá téma sa dá vhodne multimediálne spracovať. Ide teda o témy, ktoré umožňujú deťom aj žiakom v ranom veku lepšie chápať edukačný obsah, ktorý sa stáva zaujímavý svojim spracovaním a dobrou motiváciou k učeniu sa. Výber edukačného obsahu ako aj jeho spracovanie, podmieňuje i spôsob realizácie v samotnej edukačnej realite. Výber tém je zameraný na prírodné, kultúrne a technické zaujímavosti, osobnosti či dominanty Slovenska, ktoré sú historicky aj spoločensky hodnotné, ale zároveň aj turisticky atraktívne a pre žiakov tejto vekovej kategórii dobre uchopiteľné.

3. Správna formulácia edukačných cieľov je veľmi dôležitá, pretože vhodným zedefinovaním všeobecných i čiastkových cieľov je možné smerovať k úspešnej edukácii a samotnému procesu učenia sa detí. Multimediálne interaktívne vzdelávacie programy sa potom stávajú prostriedkom na plnenie vopred stanovených cieľov.

4. Vhodnosť stanovenia vstupných požiadaviek riešiteľský tím určoval na základe poznania schopností a doterajších nadobudnutých poznatkov žiakov. Overoval ich pretestom, ktorého vyhodnotenie uvádza Doušková-Tomkuliaková (2013). Zistená úroveň vedomostí žiakov o Slovensku sa stala východiskom pre tvorbu úloh zameraných na rozširovanie východiskových poznatkov ako aj na osvojovanie si nových poznatkov na kvalitatívne vyššej úrovni.

5. *Vhodne zvolená motivácia* ovplyvňuje nielen úspešnosť edukačného procesu žiakov, ale aj samotný proces učenia sa. Ak je interaktívny vzdelávací program (IVP) pre žiakov príťažlivý a zaujímavý, dokážu s väčšou chuťou, záujmom, zápalom a aj opakovane prejavovať oň záujem. Preto tím didaktikov vytvoril zaujímavé a rozmanité typy úloh, ktoré žiaci majú plniť podľa pokynov a zadaní. Sady úloh sú rozdelené do viacerých tematických okruhov a vytvorili IVP menu čo zabezpečuje žiakom lepšiu orientáciu, ale zároveň prispieva k lepšiemu chápaniu pojmov a rozvoju ich jazykových kompetencií. Členenie úloh do tematických okruhov zabezpečuje nielen lepšiu flexibilitu pri tvorbe jednotlivých sád úloh, ale aj to, že nie sú jednotvárne a zbytočne dlhé.

6. *Výber a spracovanie edukačného obsahu* odráža pedagogicko-psychologické schopnosti a pedagogické majstrovstvo riešiteľského tímu. Výber, spracovanie a členenie edukačného obsahu zohľadňuje cieľ, funkciu a formu vzdelávania v spoločenskovedných a prírodovedno-technických disciplínach. So spracovaným edukačným obsahom sa žiak oboznamuje vo webovej aplikácii v rôznych ponúkaných záložkách. V nich je spracované množstvo potrebných informácií i faktických údajov o Slovensku. Nachádzajú sa v nich aj mnohé prepojenia s existujúcimi oficiálnymi stránkami s odborným obsahom, prostredníctvom ktorých žiaci môžu nadobúdať potrebné poznatky, ktoré uplatňujú pri plnení úloh v interaktívnom vzdelávacom programe.

7. *Popis štruktúrálnej väzby medzi časťami obsahu.* Členenie obsahu na jednotlivé logicky nasledujúce časti vyžaduje od učiteľov didaktikov aj schopnosť popísať vzájomné vzťahy medzi nimi. Edukačný obsah učiva je potrebné vnímať z hľadiska žiacich poznatkov i vedomostí a na základe toho bolo potrebné ho rozčleniť. Edukačné obsahy v jednotlivých interaktívnych vzdelávacích programoch vo webovej aplikácii sa členia do viacerých levelov, ktoré na seba navzájom nadväzujú a v zmysle náročnosti dynamizujú. Úlohy v leveloch sú zamerané na triedenie, priraďovanie, dopĺňanie, konštruovanie, jazykové cvičenia a slovné hračky.

8. *Určenie dynamických vlastností,* znamená správanie sa edukačného programu a zadanie jeho spätno-väzbových reakcií na

činnosť žiakov pri učení sa formou sluchového alebo zrkavého signálu-zvonenia, cinknutia, zmeny farby, zasvietenia značky a pod. Ak žiak spracovaný obsah učiva zvládne, postupuje do ďalšieho levelu s vyššou náročnosťou na edukačný obsah. Ak nepostúpi, jeho úlohou je vyhľadať si potrebné informácie na webovej aplikácii, kde sú všetky preň potrebné informácie spracované v elektronickej podobe a inej forme. Ak si poznatky osvojí, môže v činnosti s IVP pokračovať. Spätno-väzbové reakcie zvonenia, cinknutia, zmeny farby, zasvietenia značky a pod. pri jednotlivých krokoch učenia sa, žiakom signalizujú o ich správnych i chybných krokoch, ktoré počas učenia sa robia.

9. Vyhodnotenie práce s programom je poslednou dôležitou požiadavkou tvorby. Záverečné testovanie správnosti získaných poznatkov prostredníctvom interaktívneho multimedialného vzdelávania posúva žiaka k dosiahnutiu záverečného hodnotenia. V záverečnom hodnotení žiak získava skóre, ktoré mu určuje úroveň osvojených poznatkov. Ak žiak so svojim hodnotením nie je spokojný, ponúka sa mu možnosť opakovania. Ak je jeho hodnotenie uspokojivé, má možnosť výberu ďalšej vzdelávacej oblasti. Hodnotenie práce s výsledkom si môže žiak v závere vytlačiť. Okrem interaktívnych vdelávacch programov je súčasťou webovej aplikácie aj záložka *Vzdelávanie, Interaktívne vzdelávanie, Náučný chodník, Videá, Kontakty, Rýchle linky* a mnoho iných, v ktorých je sprostredkované žiakom aj učiteľom čo najviac informácií, faktických údajov o Slovensku z oblasti prírodovedno-technickej a spoločenskovednej, orientované na poznávanie slovenských reálií. V týchto záložkách sa nachádzajú aj mnohé prepojenia s existujúcimi oficiálnymi stránkami s odborným obsahom. Na webovej aplikácii je vytvorený samostatný priestor, ktorý akumuluje všetky oblasti slovenskej faktografie, ktoré sú vhodné pre edukáciu detí mladšieho školského veku. Tento priestor je vzhľadom k šírke jeho záberu stále otvorený na postupné dopĺňanie.

Zaujímavé sú záložky, v ktorých obsah môže prispieť k podpore národnej a kultúrnej identity. Ľudové *tradície, zvyky a remeslá* ponúkajú obsah so širokým záberom informácií zo slovenskej kultúry a histórie. V záložke *Ľudové piesne* sú piesne regionálne roz-

členené na piesne západného, stredného a východného Slovenska. Je v nej aj notový materiál, ktorý je upravený pre jednotlivé nástroje v ľudovej hudbe. Podľa tohto obsahu a materiálu si školy môžu predstaviť slovenské ľudové piesne a nacvičiť si ich aj s inštrumentálnym sprievodom.

Záver

Kvalitné vzdelávanie podporované v dištančnej forme multimédiami tvorí efektívnu podporu a je jedným z determinantov úspešného učenia sa s predpokladom budúceho uplatnenia sa žiakov v živote. V slovenských školách je okrem merania, diagnostikovania, evalvácie a hodnotenia edukačných procesov potrebné sledovať a podporovať rozvoj národnej a kultúrnej identity žiakov, najmä prostredníctvom metodických materiálov, ale aj ponukou vzdelávacích aktivít zameraných na rozširovanie poznatkov o Slovensku, slovenských reáliách, či skvalitňovanie jazykových kompetencií. Okrem tradičných, klasických prostriedkov je v súčasnosti potrebné praktické a flexibilné využívanie multimedialných prostriedkov. Interaktívne multimedialne prostriedky čoraz intenzívnejšie nachádzajú svoje uplatnenie v edukačnom procese súčasnej školy už v ranom veku. Vzhľadom k tomu, že dnešné deti prichádzajú do kontaktu s médiami už od najútlejšieho veku, v manipulácii s médiami v primárnej edukácii je potrebné pokračovať, vytvárať žiakom vhodné edukačné programy, ktoré sa naučia používať, manipulovať s nimi a prostredníctvom nich nadobúdať a rozvíjať si nielen informačnú ale hlavne digitálnu gramotnosť. Aplikácia multimédií do edukačného dištančného procesu vzdelávania prináša žiakom mnoho pozitívneho. Je však potrebné konštatovať, že si uvedomujeme aj negatívne vplyvy preceňovania úlohy a funkcie multimedialných programov a techniky. Preto nie je vhodné pripisovať úlohu médií v edukačnom procese ako jediného a najdôležitejšieho zdroja informácií a poznania. Je potrebné túto ponuku vnímať ako jednu z mnohých novodobých a moderných doplnkov edukácie, ktoré sa čo-

raz častejšie stávajú súčasťou učiteľovej práce. Nemožno však zabúdať na najdôležitejší fakt, že *bez učiteľovej osobnej prítomnosti, jeho pedagogickej práce a pedagogického majstrovstva edukačný proces stráca na svojej hodnote.*

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 1/0383/19 Analýza stavu v technickom vzdelávaní a rozvoj technických zručností žiakov na primárnom stupni školy, ktorého zodpovedná riešiteľka je doc. PaedDr. Zlatica Huľová, PhD., (2019–2021).

Použitá literatúra

1. BABIAKOVÁ, S. 2008. Riadenie kvality školy prostredníctvom autoevalvácie. In *Školský manažment v nových spoločenských podmienkach*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : PF UK, 2008, s. 12–13. ISBN 978-80-969178-8-4.
2. BABIAKOVÁ, S. 2013. *Autoevalvácia školy a učiteľa*. Banská Bystrica. PF UMB, 2013. ISBN 978-80-557-0569-9.
3. BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol.: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska*. Bratislava : VEDA, 2005, ISBN 80-224-0853-0.
4. BOROK, M. – BELIČÁKOVÁ, S. In : Melicherčíková, D.: 2009. *Prírodné dedičstvo a primárne vzdelávanie*. In: *Gašparová – Ligas (eds.) Odkaz kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii*. Banská Bystrica : UMB, 2009, ISBN 978-80-8083-703-7
5. DOUŠKOVÁ, A. - TOMKULIAKOVÁ, R. 2013. Vzdelávacie potreby detí na slovenských školách v zahraničí. In *ACTA UNIVERSITATIS MATTHAEI BELII. Zborník vedecko-výskumných prác č. 14*. Banská Bystrica: Pf UMB v Banskej Bystrici, 2013, ISBN 978-80-557-0534-7, s. 30-43
6. GAŠPAROVÁ, M.: 2013 : *Kultúrne dedičstvo v primárnej edukácii/ Cultural Heritage in the Primary Education*. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd. 27/2013/2* Brno : Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 9, 2013, s.212– 223. ISSN 1211-6068
7. GAŠPAROVÁ, M. 2012. Osobitosti aplikácie prírodných a kultúrno-spoločenských reálií v primárnom vzdelávaní. In: *Podmiotowość w edukacji wobec odmienności kulturowych oraz społecznych zróż-*

- nicowań 2*. Poznań : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, 2012, s. 419 – 441. ISBN 978-83-61304-54-8
8. GAŠPAROVÁ, M. 2011. Regi3n a jeho potenciál pri rozvoji komunikácie v primárnom vzdelávaní. *In Komunikovanie sie w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*. Poznań : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa. 2011. ISBN978-83-61304-38-8.
 9. HUŁOVÁ, Zlatica: Využitie nových mediálnych technológií v ranej edukácii. In: Majchrzak, N.-Starik, N.-Zduniak, A., *Podmiotowosc w edukacji wobec odmiennosci kulturowych oraz społecznych zróznicowan* (Edukacja XXI wieku). Poznan: WSB, 2012 s. 257-266.
 10. KŁOSIŃSKA, T. 2010. *Synektyczne opisywanie świata w obszarze podmiotowości dziecięcej* [w:] E. Smak, S. Włoch (red.), *Pedagogika kreatywna wyzwaniem XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2010, s. 261–274.
 11. KORIM, V., MICHAL, P., MICHALOVÁ, J. 1995. *Vlastiveda s didaktikou*. Banská Bystrica: UMB, 1995, ISBN 80-85162-89-X.
 12. KOSOVÁ, B. 2000. *Humanizačné premeny výchovy a vzdelávania na 1. stupni ZŠ*. Banská Bystrica : MPC, 2000. ISBN 80-83464-28-8.
 13. PARLAK, M. 2007. Rola edukacji ekologicznej i edukacji regionalnej w osiaganiu cel3w wychowania patriotycznego uczniów w młodszym wieku szkolnym. In. *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na poczátku XXI wieku. Wyzwania i konteksty*. Częstochowa : Wydawnictwo im. Stanisława Podobinskiego Akademii Jana Długosza w Częstochowie, 2007, s. 315-320. ISBN 978-83-74-55-019-2.
 14. PEČEŇOVÁ, E. 2008. Účinnosť komplexného systému zabezpečenia kvality v oblasti komunikácie inštitúcie s jej okolím – prezentácia békešcabianskeho modelu. *Slovenčinár* . Metodický časopis Celoštátnej slovenskej samosprávy (CSS). Bekéšska Čaba : Nyomdaipari Szolgálató, 2008. ISBN 978-963-86803-1-0.
 15. PICHLER, V., ZACH, P. In: Babicová, Ľ. 2009. Chránené časti prírody – dominanty kultúrneho a prírodného dedičstva a ich edukačný potenciál. In: *Gašparová – Ligas (eds.) Odkaz kultúrneho dedičstva v primárnej edukácii*. Banská Bystrica : UMB, 2009. ISBN 978-80-969178-8-4.
 16. ZÁKON NR SR č. 221/1996 Z.z. o územnom a správnom usporiadaní SR, č. 78, s. 1542.

PaedD. Lucia Pašková, PhD.

ORCID 0000-0002-7187-3226

Department of Psychology

Faculty of Education

Matej Bel University, Banská Bystrica

THE ROLE OF A TEACHER-LEADER IN SLOVAK SCHOOLS

Abstract

Currently, school leadership is a high-profile issue. A school environment is characterized by specific conditions, frequent social interactions and often, by minimal distinction between the workload of a manager (meant in an administrative sense above all) and that of a leader. Teacher-leaders are people willing to share their specific knowledge, specialised skills and experiences with their colleagues, thus supporting and maintaining the constant development of education. Under their influence, classes are transformed into an environment in which pupils engage themselves in a relevant educational process. The following article is concerned with some important tasks of leaders in schools. It focuses on pupils' learning skills, support from the school director, interpersonal relationships and cooperation in school environments.

Kľúčové slová: Teacher-Leader • School • Pupils • Students • Educational Process.

ROLA NAUCZYCIELA-LIDERA W SŁOWACKICH SZKOŁACH

Streszczenie

Przywództwo w szkole jest obecnie szeroko dyskutowane. Środowisko szkolne charakteryzuje się specyficznymi warunkami, częstymi interakcja-

mi społecznymi i zwykle minimalnym rozróżnieniem między obciążeniem pracą kierownika (rozumianego przede wszystkim w sensie administracyjnym) a pracą nauczyciel-lidera. Nauczyciele-liderzy to osoby, które chcą dzielić się swoją specyficzną wiedzą, specjalistycznymi umiejętnościami i doświadczeniami z kolegami, wspierając w ten sposób ciągły rozwój szkolnictwa. Pod ich wpływem w klasach tworzy się środowisko, w którym uczniowie sami angażują się w proces edukacyjny. Artykuł omawia niektóre ważne funkcje liderów w szkołach, koncentrując się na nauce uczniów, wsparciu dyrektora oraz relacjach i współpracy między ludźmi.

Słowa kluczowe: nauczyciel-lider • szkoła • uczniowie • studenci • proces edukacyjny.

Introduction

The teaching profession is often labelled as “a shallow one” because in most professions, the worker’s responsibility increases alongside their specialized knowledge. In fact, education is not shallow (Danielson, 2007). Most teachers are aware of existing problems related to school leadership like managing the budget, management issues, work level evaluation, social relationships between the school and its wider environment etc. Though many teachers attend different instructional programmes and workshops, receiving additional tools and guidance which improve their work performance, we still need to ask how and whether their engagement in the school’s leadership is increasing.

In surrounding countries (Czech republic, Hungary, France), the leadership concept aimed at improving the educational process has already been implemented for some years. To our knowledge, only members of the research team led by Professor Sollárova are involved in the leadership of education in Slovakia. Due to the absence of theoretical and empirical anchoring of leadership in education in our conditions, this paper brings one of the first findings on the definition of basic areas in which the teacher-leader can engage.

Teacher-leaders cooperate with their colleagues in order to improve their professional skills. In addition to that, they undertake

tasks not usually performed by teachers who are not leaders, like improving the school environment, mentoring colleagues, solving other school issues etc.

Currently, teacher-leaders have taken the role of collaborative leaders. Within this paradigm, they work with other teachers intensively, discuss everyday issues and share their methods with regard to managing different educational situations. They find ways of overcoming time, spatial, resource and regulatory limits and follow motivational strategies that help pupils to engage in the learning process. Teacher-leaders may help the director in sustaining and improving the school's development or in enhancing the teaching process by sharing their knowledge, specialized skills and practical experience with other teachers. Therefore, developing the key leadership competencies of all teachers should be the main priority in order for them to perform well as mentors, coaches and facilitators in countless areas of school life. Together with teachers, leaders are skilled in transforming every single class into a participative environment with students themselves engaging in the educational process.

Leadership in the school environment

Leaders should be respected role-models for others; innovative, organised, willing to cooperate, trustworthy and serving as self-confident facilitators within the educational process. Leaders' integrity should be exemplary, their interpersonal and communicational skills ought to be strong, their professionalism should be at the highest level together with their work competence, they must be committed to their pupils and their education and act as important initiators of changes at school (Muijs & Harris 2003; York-Barr & Duke, 2004; Bowman, 2004; Katzenmeyer & Moller, 2009; Danielson, 2016; Huřová, 2020; etc.). While making decisions, leaders are able to process different sources of information. They can recognize a timely opportunity and get started on their work. They can get excited and mobilise people for a common goal,

they are able to define the current status and take measures, direct the development process and adapt to changing conditions. They are good at keeping other teachers' work rate high, including their direct engagement in the educational process (Danielson, 2016). Leaders are self-confident teachers who naturally take over (or are asked to take over) the leadership at the level of the class.

Among other things, this article aims to describe basic areas typical for teacher-leaders especially in the contemporary context of Slovak schools; their main focus on the pupils' learning process, the direct engagement of pupils in their own education, accepting responsibility, cooperation and interpersonal relationships.

Educational process

Educating pupils is seen by school workers, students or managers as the main mission of any good teacher. The most dominant opinion in Slovak schools says that teachers themselves together with their professional knowledge are the best source of expertise available in every school. Yet, it often happens that teachers work separately behind the classroom door. Slovak education needs teacher-leaders who will focus on leading their pupils to successful learning. According to Margolis and Huggins (2012), there is an unceasing need for real educational leaders capable of targeted and ambitious changes on the level of classes as well as for leaders who are able to spark other teachers' interest in class issues. They are the key to successful education of every single pupil. Introducing a type of hybrid leadership model which would combine direct teaching activity with professional development of other colleagues seems essential. These leaders should provide their colleagues with coaching classes, observe the education process at the same time and give feedback or proposals for effective solution of already existing problems. Leaders are facilitators of changes which should focus attention on the pupils' learning.

Many authors (Barth 2001; Katzenmeyer and Moller, 2001; Gordon, 2004) point out that every teacher has hidden leadership

abilities and these should be uncovered and used for the benefit of pupils. Therefore, all teachers have the right, the ability and the responsibility to become leaders. The role of society is not to decide who is a leader and who is not, but rather to create conditions that would allow development of leadership predispositions in every single motivated teacher. One of the key preconditions in developing leadership competencies is based on creating some kind of professional community that would provide space for sharing teachers' personal development. Thanks to this sharing, teachers could undertake coaching and mentoring roles thus gradually becoming leaders.

Support for teacher-leaders from school directors

The synergy between visions and values of both the teacher and the school serves as an initial investment especially if both parties participate in the same curricular, teaching and assessing school goals. If the agreed goals are accepted by the teachers, it is much more likely for them to accept different levels of responsibility bound to their role as leaders. Subsequently, they can dedicate themselves completely to their professional development, therefore facilitating the implementation of systematic and sustainable changes to improve pupils' educational activities.

It would be desirable for school directors to improve their ability to assign these management competencies, that is, the directors, having school development in mind, should invite their teachers to cooperate with them. Supporting leaders managing activities on all levels of the educational system is a basic condition for triggering school reform. There needs to be a shift from "I" to "We". Cooperation and concern for others is the cornerstone of everything. Teacher-leaders will therefore be able to continually look for ways of engaging parents and the entire school in creating a community that would support the educational process. If teachers get personally involved in improving the functioning of schools, the needed change from "below", that is, from ordinary people, may come.

If the director invites teachers to cooperate in the decision-making process, they become more inclined to creative thinking, accept the responsibility for change and take the opportunity of helping pupils with their studies. It's exactly the school director who should seek the hidden leadership potential in teachers and develop it further and also empower teachers to grow. A director must provide time for leaders, develop mutually dependent teaching roles, let the teachers speak while making decisions and create opportunities for their professional development.

Interpersonal relationships

According to Kaliska (2019), emotionally intelligent leaders attract talented people because these enjoy working by their side. Leaders with higher emotional intelligence (EI) are characterized by personal and social competencies, self-control and their willingness to improve the interpersonal relationships on relevant occasions. Emotionally intelligent leaders develop their leadership skills related to four domains of emotional management of other people.

- **Understanding our own emotional and cognitive state** leads us to recognize how our decision making and behaviour is influenced by our consciousness. Teacher-leaders can assess themselves very objectively, recognizing their weaknesses and limits and as a result, their self-confidence grows and they know their own value and capabilities.
- **Self-discipline and self-control** allows each individual to keep their inappropriate behaviour and impulses under control. Teacher-leaders are characterized by always-present flexibility in adapting to changing situations or obstacles; they meet the personal standards for excellent behaviour; their optimism helps them to see only the positive side of their work.
- **Social awareness** is manifested by both empathy and understanding of the experiences, opinions and issues of school community members.

- By influencing interpersonal relationships through their inspiring vision, teacher-leaders **motivate and prompt** their colleagues, support other teachers skills with their feedback, their mentoring casts light on misunderstandings and they build team work and cooperation.

Necessarily, all four EI domains are subject to features of individual teacher-leaders value systems. The better the leader's skills in transmitting emotions are, the more efficiently these emotions are spread (Gasparova & Hulova, 2020). The more open and authentic the leaders are (e.g. the more openly the leaders can manifest their own enthusiasm), the easier their zeal is passed on to other teachers. Leaders with these features are emotional magnets that attract people naturally.

For leaders, qualities like interpersonal relationships, the emotional capital and the capacity to connect with other people are more important than the titles obtained, good looks, or the salary. Leaders can win other teachers' interest and engagement by building interpersonal relationships with colleagues based on respect and appreciation. To preserve the mentioned qualities, a future teacher-leaders training programme centred on managing and team skills is needed, like for instance **active listening** (*focusing on the speaker without any need to judge or respond, using open non-verbal communication, empathizing with other people and seeing through their eyes, sensitivity to speaker's non-verbal communication etc.*), problem-solving, appreciation for ideas of different group members.

Teacher-leaders who look after interpersonal relationships serve as positive examples of hope and they can lead the school through system-changing challenges thanks to their strength and unshakable faith in the developing system. Yet, this would be impossible without cooperation.

Cooperation

Scholars agree on the fact that teachers „serve” as agents of change in and outside of classes by cooperating with colleagues thus improving the educational praxis. Teacher-leaders work with

other teachers, investing their time and energy into the search for effective teaching strategies and their implementation. Coaching and mentoring are tools for developing cooperation at school as they are the integration of discussion, feedback, training and participation in extra-curricular and out-of-school events. If cooperation is deeply rooted in the school culture, transparency in the classes becomes a norm. Teachers would then become adapted to a new approach „they all are our students” instead of „only these 20 are my students”. This is a challenge for teacher-leaders: to open up their teaching and informally share with others their „driving force” hidden behind the success of their pupils. For instance, they can share their ideas, time and resources during the entire day at school or even outside working hours as volunteers who would lead other teachers by developing their teaching praxis step by step. These leaders share their time selflessly to support their colleagues in their professional development. They are approachable and willing to share their experiences and skills at every occasion and provide their positive feedback and support in a completely natural and non-formal way. Most commonly, this interaction takes place before and after classes spontaneously while teachers are passing through school corridors or during lunch breaks or at scheduled meetings. These types of leaders fully understand that growth outside of classes is needed and they take the role of informal leaders through helping their colleagues by short, yet meaningful conversations.

Conclusion

Teacher-leaders go beyond the area of their competence by departing from the prescribed approach in order to create more effective and innovative programmes that can allow them and their colleagues to improve the learning performance of the pupils in the school. They are characterized by a high degree of cooperation with the wider social environment of the school. They mentor, cooperate, create practices or help in deepening others’ knowledge. The teaching leadership serves as a logical model of mutual help

for both teachers and managers (administrators) applied to school transformation.

For the last two decades, the research findings stress that teaching leadership is an inseparable part of a successful school reform. The effective teacher-leaders contribute considerably to better academic performance of pupils but they play the key role in motivating and supporting other teachers as well. In literature, we can find many different scientific studies concerned with the effectiveness of leadership styles (Leithwood & Jantzi, 2000; Spillane, Halverson & Diamond, 2001).

According to Jackson and Bruegmann (2009), teachers gain knowledge from other effective teachers by being surrounded by them. In this way, teachers contribute towards improving their pupils' and students' study results and play a part in developing the school culture. As well as the already mentioned activities, teacher-leaders make decisions with regard to professional development and they are helped in this process by effective communication skills, the ability to take risks, positive interpersonal relationships and by an unambiguous philosophy of life (Leitwood, Beatty, 2008).

Duricova (2020) claims that successful leaders work together on proposals regarding teaching strategies; they identify problems with the praxis and search for solutions; they lead and assess the professional development; they evaluate the students output; they recruit and hire the teachers; they act as mentors and coaches and evaluate the professional praxis outside of school; they elaborate strategic plans that propagate diversity and they support their students' development by distributing resources equitably. According to Kaliska (2019), a complex outline of the required skills for effective leadership has many dimensions. Similarly, Danielson (2007) claims that teacher-leaders need to deepen their specialised knowledge even in fields like curriculum planning, evaluation proposal, data analysis and listening ability. These same factors mirror the standards, but are still missing in the Slovak context (Hulova, 2014).

Clearly, teacher-leaders activity is focused on students, on cooperation between teachers and on their devotion to teaching.

Leaders are the best equipped teachers as proved by their extensive experience in the area of the „great trinity”: curriculum, teaching and evaluating. These workers have understood the school culture since they initiate and encourage changes and support their colleagues’ development in various educational activities. Leaders work optimally if they respond to pressing needs, if they cooperate with teachers directly in classes, if they are focused on teaching their pupils and are supported by the school management itself.

Achieving future school development will depend on assessment, appreciation and evaluation of both teacher-leaders’ and teachers’ work since they improve the teaching process resulting in better performance of the pupils. We can support leaders’ self-assessment and self-esteem by evaluating the teaching process of every teacher, the learning of every pupil and the results of continual educational progress positively.

Teacher-leaders are able to potentially lead their colleagues towards optimal performance if they are devoted to teaching their pupils, if they are sufficiently supported by the school management and if the quality of interpersonal relationships and cooperation is high. Integrity, devotion, good communication skills, professionalism, courage, discernment, concentration, generosity, initiative, enthusiasm, positive approach, ability to solve problems and responsibility; these are the characteristics associated with teacher-leaders and all are perfectly in line with the ones needed at Slovak schools. These schools deserve them. So what are the basic activity areas of a teacher-leader in the unchanged conditions of Slovak education? Unequivocally, the educational process and interpersonal relationships themselves are the broadest area. Several of our researches suggest that Slovak teachers are not very inclined to a leader’s role (Pašková, 2019a, 2019b) and when forced, they prefer the type of behavior which enables the personal growth of their colleagues, which is a type of behavior whose pillar is to build trust and emotionally positive relationships. Therefore, another area of activity is the area of cooperation. On the contrary, the least used type of leadership behavior among Slovak teachers is inspiration by a common vision. It is the behavior where the

leader looks to the future trying to inspire others with a common vision. This points out the continued existence of formally given leaders rather than a teacher leader. Slovak teachers-leaders generally do not receive significant support from school principals, they do not show leadership ambitions and do not take the initiative, neither do they present the values to which they would try to pull other colleagues.

Compliance with ethical standards

Ethical approval procedures performed in studies involving human participants were in accordance with the ethical standards of the Institutional research committee Matej Bel University.

Acknowledgements

This study has been funded by project APVV Psychological approach to development, implementation and evaluation of the competence model of educational leaders' development (No. 17-0557).

References

1. BARTH, RS. 2001. Teacher leaders. *Phi Delta Kappan*, Vol. 82, p. 443-449.
2. BOWMAN, RF. 2004. Teachers as leaders. *The Clearing House*, Vol. 77, p. 187-189.
3. DANIELSON, C. 2006. Teacher leadership that strengthens professional practice. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
4. DANIELSON, C. 2007. The Many Faces of Leadership. In: *Educational Leadership*. Vol. 65, No.1, p.14-19.
5. DURICOVA, L. 2020. The perceived style of pupil leadership in terms of the x/y theory in relation to Slovak teachers' self-esteem. *Individual and Society*, Vol. 23, No. 2, p. 1-10. <http://doi.org/10.31577/cas.2020.02.570>.
6. GASPAROVA, M & HULOVA, Z. 2020. Kultúrne dedičstvo ako prostriedok formovania hodnôt na primárnom stupni vzdelávania. In *Studia scientifica Facultatis Paedagogicae*. Ružomberok: Universitas Catholica Ružomberok, Vol. 19, No 1, p. 136-142.

7. GORDON, SP. 2004. Professional development for school improvement: Empowering learning communities. Boston, MA: Allyn and Bacon.
8. HULOVA, Z. 2014. Comparison in research of autoevaluation of professional activities of the teacher. *Pomiędzy dwiema edukacjami: nauczyciel wczesnej edukacji dziecka wobec czasu zmiany*. Łódź: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi, p. 211-226.
9. HULOVA, Z. 2020. Preparation of Primary School Teacher for Technical Education. *Príprava učiteľa primárneho stupňa školy na technické vzdelávanie*. *Studia scientifica Facultatis Paedagogicae*. Ružomberok: Universitas Catholica Ružomberok, Vol. 19, No. 1, p. 11-21.
10. JACKSON, C & BRUEGMANN, E. 2009. Teaching students and teaching each other: The importance of peerlearning for teachers. *American Economic Journal: Applied Economics*, American Economic Association. Vol. 2, No. 4, p. 85-108.
11. KALISKA, L. 2019. Bibliometric analysis of „Transformative leadership in education“ in Web of Science core collection. in: ICERI2019 Proceedings, 12th International Conference of Education, Research and Innovation, 11th-13th November, 2019, Seville, SPAIN, p. 9789-9798. ISBN: 978-84-09-14755-7, ISSN: 2340-1095.
12. KATZENMEYER, M & MOLLER, G. 2001. *Awakening the sleeping giant: Helping teachers develop as leaders* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
13. KATZENMEYER, M & MOLLER, G. 2009. *Awakening the sleeping giant. Helping teachers develop as leaders*. Thousand Oaks: Corwin Press.
14. LEITHWOOD, K & JANTZI, D. 2000. Principal and teacher leadership effects: A replication. *School Leadership and Management*. Vol. 20, No. 4, p. 415-434.
15. LEITHWOOD, K & BEATTY, B. 2008. *Leading with teacher emotions in mind*. Thousand Oaks: Corwin Press.
16. MARGOLIS, J & HUGGINS, KS. 2012. Distributed but undefined: New teacher leader roles to change schools. *Journal of School Leadership*, Vol. 22, p. 953-981.
17. MUIJS, D & HARRIS, A. 2003. Teacher leadership — Improvement through empowerment? An overview of the literature. *Educational Management and Administration*, Vol. 31, p. 437-448.
18. PASKOVA, L. 2019a. Relationship between locus of control and

- a teacher's transformative leadership. *Zagadnienia społeczne. Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku*, Vol. 13, No. 1 p. 85-96.
19. PASKOVA, L. 2019b. Effective school leadership. *Pedagogical revue*, Vol. 66, No. 3, p. 78-88.
20. SPILLANE, JR, HALVERSON, R & DIAMOND, J. 2001. Investigating school leadership practice: A distributive perspective. *Educational Researcher*. Vol. 30, No. 3, p. 23-27.
21. YORK-BARR, J & DUKE, K. 2004. What do we know about teacher leadership? Findings from two decades of scholarship. *Review of Educational Research*, Vol. 74, p. 255-316.

ZgSp2353-7426/06.12.2020/20.12.2020/30.12.2020/04

Doc. PaedDr. Zlatica Huľova, PhD.

ORCID 0000-0001-7116-7754

Catholic University in Ruzomberok

Faculty of Education

Department of Pre-school and Elementary Education

PaedDr. Miroslava Gašparová, PhD.

ORCID 0000-0001-9032-0478

Matej Bel University in Banská Bystrica

Faculty of Education

Department of Pre-school and Elementary Education

**TECHNICAL MONUMENTS, NATURAL ASSETS
AND CULTURAL HERITAGE
IN THE PREPARATION
OF FUTURE TEACHERS
OF YOUNGER SCHOOL-AGE CHILDREN**

Abstract

The authors of the contribution, which is part of the projects VEGA No. 1/0383/19 and KEGA No. 004ku-4/2019, address the issue of transferring knowledge about the monuments of technology, natural values, as well as the cultural heritage of our ancestors, as an important role of future teachers of children of early school-age and younger. The values of landscape, technical monuments, nature and the whole culture left by the ancestors living in the territory of today's Slovakia, are an inexhaustible source of inspiration for educating and training young generation of future teachers. Their task and mission is to appreciate and honour the values preserved here by our ancestors, but at the same time to mediate in the transmission of these values to future generations. Therefore,

their principal task and mission is to prepare children for life in this country and to support them in developing cultural awareness, creative skills and values that will be reflected in the protection and promotion of this heritage. Based on what is mentioned, 180 of future teachers, who are the students of preschool and elementary pedagogy, were surveyed about their opinion on their own preparedness and what their experience in the given area is. By combining a variety of research methods (self-construction questionnaire, dialogues, graphic statements analysis, interviews, and others), we have found that, according to their self-assessment, 95% of students believe that they are well prepared for the future profession, and that they have sufficient knowledge at their disposal. 75% of the respondents stated that the time allocation for the scientific disciplines suits them, 67.8% utilize methods that are activity-inducing, project-based, and developing personality of the pupil during the pedagogical practice, and only 58.3% of the students use professional teaching resources to mediate the curriculum related to the cognition of both natural assets and the cultural heritage of our ancestors.

Keywords: Future Teacher • Pre-Graduate Preparation • A Pupil of Younger School Age • Technical Monuments • Nature • Culture • The Heritage of Slovakia • Nurture and Education.

**ZABYTKI TECHNIKI, MAJĄTEK PRZYRODNICZY
I DZIEDZICTWO KULTUROWE
W PRZYGOTOWANIU PRZYSZŁYCH NAUCZYCIELI
EDUKACJI MŁODSZYCH DZIECI**

Streszczenie

Autorki artykułu, będącego częścią projektów VEGA nr 1/0383/19 i KEGA nr 004ku-4/2019 poruszają problematykę przekazywania wiedzy o zabytkach techniki, walorach przyrodniczych, a także dziedzictwie przodków, jako ważnej roli przyszłych nauczycieli dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Walory krajobrazowe, zabytki techniki, przyroda i cała kultura pozostawiona przez przodków mieszkających na terenie dzisiejszej Słowacji są niewyczerpanym źródłem inspiracji w edukacji i szkoleniu młodego pokolenia przyszłych nauczycieli. Ich zadaniem i misją jest przede wszystkim docenianie i szanowanie wartości zachowanych przez przodków, ale jednocześnie pośredniczenie w przekazywaniu tych wartości przyszłym pokoleniom. Dlatego głównym zadaniem i misją przyszłych nauczycieli

będzie przygotowanie dzieci do życia w swoim kraju oraz wspieranie ich w rozwijaniu świadomości kulturowej i umiejętnościach twórczych, które znajdują odzwierciedlenie w ochronie i promocji tego dziedzictwa. Badania przeprowadzono wśród 180 przyszłych nauczycieli pedagogiki przedszkolnej i elementarnej, zbierając ich opinie na temat ich przygotowania oraz doświadczeń w danej dziedzinie. Łącząc różne metody badawcze (kwestionariusz samokonstrukcji, dialogi, analiza wypowiedzi graficznych, wywiady i inne) stwierdzono, że według ich samooceny 95% studentów uważa, że są dobrze przygotowani na przyszłość zawodu i że mają do swojej dyspozycji wystarczającą wiedzę. 75% badanych stwierdziło, że czas przeznaczony na dyscypliny naukowe im odpowiada, 67,8% stosuje metody aktywizujące, projektowe i rozwijające osobowość ucznia w trakcie praktyki pedagogicznej, a 58,3% studentów stosuje profesjonalne zasoby dydaktyczne w programie nauczania związanym z poznaniem zarówno walorów przyrodniczych, jak i dziedzictwa kulturowego przodków.

Słowa kluczowe: przyszły nauczyciel • przygotowanie absolwentów • uczeń w młodszym wieku szkolnym • zabytki techniki • przyroda • kultura • dziedzictwo Słowacji • wychowanie i edukacja.

Introduction

Even though Slovakia is a small country in Central Europe, its cultural and natural diversity is very rich. The diversity of the natural environment determined the emergence of unique cultural sites that created invaluable wealth presenting life, creativity, skill, and artistic expression of its inhabitants throughout the whole history. This is a testament to the many historical monuments preserved to this day, often functional technical monuments, unique places and rural sites with unique architecture, and many different curiosities. Many gems of the landscape as well as of human life are of particular global importance. The evidence of that is their entry is the UNESCO World Natural and Cultural Heritage List. (Convention No. 375/2006 Z.z.).

The uniqueness and diversity of nature, together with the richness and gems of culture are becoming an endless well of inspiration as well as a source of topics and materials for school education. A teacher has them at their disposal during the nurture

and education of children, and they are not only a goal but also an ideal means of education. Given their availability, they are also suitable for children from their youngest age. Children are getting to know their nearest environment, landscape, nature, culture, the life of contemporary people, and also of their ancestors. An important objective is to promote a positive relationship with one's immediate environment, its protection and improvement, which, in the future, will be reflected in the actions of each individual. It is important to perceive, understand, and realize the meaning and necessity of local, surrounding, regional but also global exceptional or unique sites. These are the documentation of the skills and wisdom of the previous generations.

Culture-historical, technical and natural monuments of Slovakia

Like every other country, Slovakia is actively dedicated to the protection, preservation, and also presentation of its cultural and natural heritage. In addition to tangible objects, Slovakia has created a representative list of the intangible cultural heritage, in which important objects are registered and traditional activities are preserved. This includes a relatively large number of the following elements: Traditional manual bell tolling and the function of bell founders in Slovakia; Music from Terchová; Radvaň fair; Shepherd's pipe – a musical instrument and its music; Mining services of miners from Špania Dolina; Traditional puppetry in Slovakia; Bagpipes and bag-piper culture in Slovakia; Ornaments from Čičmany; Banská Štiavnica Salamander; Blueprint; Multi-vocal singing from Horehronie; Ornament from Vajnory; Tulle bobbin lace from Myjava Hills; Maiolica from Modra; Shepherd's pipe trombita; Wooden carved crosses from Podpoľanie; Wire craft and art; Breeding Lipizzan horses in Topoľčianky; Slovak sign language; Falconry; Whistle from the Trenčín region (rífová píšťala); Alpine carriers; Folk music, dance, and singing from Podpoľanie (rozkažovačky); Painted Easter Eggs from Polichno; clarinet-like musical instrument called "Gajdica"; Ornament from Čataj.

Several of these have also been gradually included in the UNESCO's list of intangible cultural sites (see Figure 1): Shepherd's pipe (2005) as the "Masterpiece of the Oral and Intangible Heritage of Humanity"; Music from Terchová (2013); Bag-piper Culture (2015); Puppetry in Slovakia and the Czech Republic (2016); Multi-Vocal Singing from Horehronie (2017); Blueprint – joint registry with the Czech Republic, Germany, and Austria (2018); Wire Craft and Art (2019).

Figure 1 Selected elements from the intangible cultural heritage

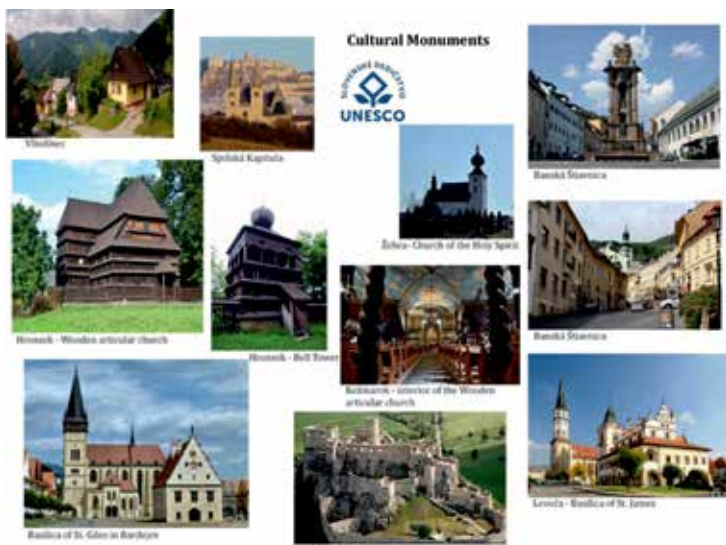
In addition to the farmhouses, the most precious architectural monument is the two-storied log bell tower from 1770, the log windlass well from 1860 but also the brick-walled Baroque-Classical Church of the Virgin Mary's Visitation from 1875. It is listed as a living cultural monument, which still today documents the past way of life. In the same year, Banská Štiavnica, a historical mining town, has entered the list with its cultural and technical monuments, which form a large complex related to mining and processing of precious metals – shafts, tunnels, knocking tower, tajchy – a system of water reservoirs, creeks collecting water. This ingenious system was created in the 16th century and was used until the 19th century. Besides its use in the mining industry, it also provided drinking water for the town. provided drinking water

for the town. It was the most modern work of its kind in the world until the 19th century (www.Unesco.sk/banskastiavnica).

An important site that has entered the UNESCO list in 1993 is Spiš Castle and its surroundings: Spišské Podhradie, Spišská Kapitula, Church of Holy Spirit in Žehra, and the natural sites including Dreveník – a stone town, and travertine piles Sivá Brada. In 2009, the town of Levoča with the work of Master Paul was added to this location. The work is represented by a famous wooden altar of Master Paul of Levoča, which is, with its height of 18.6 m, the tallest of its kind in the world.

In 2000, the town of Bardejov, whose historical center represents the preserved structure of the medieval town, was added to the UNESCO list. In 2008, the World Heritage List was enriched by a set of nine wooden buildings – eight churches (Tvrdošín, Hervartov – Catholic churches, Hronsek, Kežmarok, Leštiny – articular evangelical churches, Ruská Bystrá, Bodružal, Ladomírová – Greek Catholic churches) and one separate wooden bell tower in Hronsek (Zentko, 2010). The oldest Slovak UNESCO entry is the Monument Reservation of Folk Architecture in Vlkoš and dates back to 1993 (see Figure 2).

Figure 2. Selection of the UNESCO-listed cultural sites

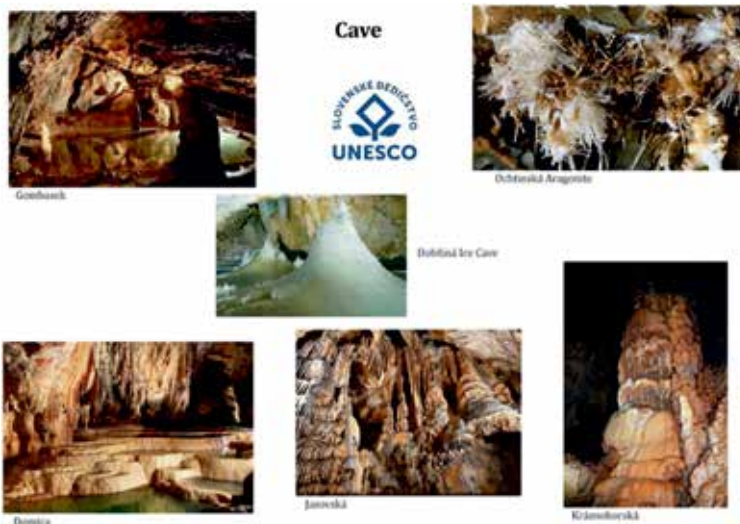

In addition to cultural and historical monuments, several natural sites from Slovakia have also appeared on the UNESCO list.

At first, back in 1995, it was the caves (Fig. 3) and the abyss of the Slovak Karst, which together with the Hungarian Aggtelek Karst form a common karst system: Domica Cave, Gombasek Cave, Ochtinská Aragonite Cave, Jasovská Cave, Krásnohorská Cave, Silická ľadnica ice cave, Snežná diera cave, Zvonivá Abyss.

In the Spiš-Gemer Karst of the Slovak Paradise National Park, there is Dobšiná Ice Cave, which also belongs to the abovementioned list. Domica is a cave that is accessible on both sides of the border – Slovak and Hungarian. As the only cave in Slovakia, it provides the experience of sailing by boat on the underground river Styx. It is a hibernation site of bats, and a discovery site of cave bear bones, remains of fireplaces, or residential objects from the Stone Age.

Figure 3. Pictures of selected caves in Slovakia

Source: Processed by the authors (photo: Jojo/gallery).

Ochtinská Aragonite Cave is unique in its karst decoration in the form of aragonite. Jasovská Cave is a hibernation site of several bat species, a discovery site of cave hyena and cave bear bones. The documentation shows the settlement in the Neolithic, Bronze Age, and Hallstatt, as well as Paleolithic periods. In the Gombasek

Cave, we find a unique decoration of sinter columns, which, in some places, reach a length of up to 3 meters. In Krásnohorská Cave, there is an underground waterway, as well as a massive 32 m high stalagmite. Its base has a diameter of 12 m. Cave pearls are also to be found in the cave.

It is possible to find up to 123 sites of primeval forests in Slovakia. The Carpathian beech primeval forests are a cross-border area that has been on the natural heritage list since 2007. 4 of these primeval forests are located in Slovakia: Rořok, Stuřica, Haveřová, and Vihorlat. Some of them are depicted in Figure 4. When visiting them, one must be aware that many of these sites are protected by the 5th strictest degree of protection. Movement outside of the marked pavements is, therefore, prohibited.

Figure 4. Primeval forests and remnants of primeval forests in Slovakia

Source: www.pralesy.sk

All of them are suitable for trips, strolls, and field trips. However, it is important to maintain and mind the conditions of entry into the highly protected areas – especially into the ones in the 5th degree of protection.

Natural sites have the potential to play a very important role in

getting to know the beauty of Slovakia with the application of the motivational function not only within the framework of regional education but also in fulfilling the whole set of educational standards at the primary level of primary school. With proper leadership of the teacher, this can also encourage interest in one's own and individual will to get to know interesting places and their history. (Gašparová, 2020).

Cultural heritage in the preparation of future teachers in their research

In 2015, the Government of the Slovak Republic approved the Concept of Care for Traditional Folk Culture by 2020. Further, a central database of information on folk culture together with other systematic steps in the protection process have been created (Kosová, K., 2021). One's awareness of the potential in the culture and nature's richness in Slovakia being the source of children's cognition in primary education, and being determined by the teacher's professionalism. A teacher who is a professional and has high-quality and rich equipment of skills, self-knowledge, and their own experience, is a suitable mediator and creator of one's basis of knowledge, acquisition of information, and development of skills and capabilities of children of younger school age. The teacher's enthusiasm and internal devotion to the given issue, which are not primarily oriented at the education of children, cognition, and knowledge, are even more important. Motivation, activity, and real, unmediated sources of learning have stronger positions in conveying the message of historical memory to future generations, as well as in developing children's cognitive competences. It is precisely the choice of educational means thus targeted that we emphasize when getting to know the values of the country. That is always done with regard to age adequacy, the attractiveness of the focus phenomena and their proximity or affinity with their interests, and the specific level of their development.

The cognition and implementation of these into the educa-

tional process of children of early and younger school age allow teachers to maintain an educational standard that is defined by the state educational program in several educational areas. The content-based and performance-based standards are included in the following educational areas: Man and the world of work, Man and nature, Man and society, Man and values, Arts and culture, and cross-sectionally also Language and communication. Because of that, the above presented and many other cultural monuments, as well as their surroundings, are a suitable basis for fulfilling the educational objectives of primary education in many subjects intended for education at the primary level of primary school. In utilizing the content-based complementarity of subjects of natural science, homeland studies, technical education, mathematics, Slovak language, fine arts, or physical education, it is possible to holistically mediate the pupils' cognition of objects and phenomena, always depending on specific conditions. Cross-sectional themes, the content of which also focuses on regional education and traditional folk culture, are a part of educational programs for the primary level too. For getting to know the Slovak cultural heritage, the cross-sectional themes, Regional Education and Folk Culture, as well as Environmental Education and Media Education, have a prominent position within these programs.

An important condition is the professionalism of the teacher, sufficient knowledge, good orientation, and being aware of the standards of education. The teacher and their personal involvement in the field of cognition and education through local significances is already being formed during their preparation for this profession.

Methods, research sample and research questions

As part of our research of the preparedness for the future profession, we surveyed 180 students of the preschool and elementary pedagogy, and have been finding out what knowledge they acquired during their studies in regard to this issue, what methods they uti-

lize during pedagogical practice, whether and with what resources they work most often, and what teaching resources from the area of research they utilize in mediating the curriculum to the pupils.

Throughout the research, we used a set of research methods (self-construction questionnaire, interviews, graphic statements analysis, interviews and others) via which we have obtained compelling data necessary to further examine students' preparedness for the future profession.

Due to the extensive research study, the graphs and tables only present a part of the findings, namely those that are closely related to the requirements for professional competences of the teacher in regard to the given issue, and that we present below.

In the preparation of future teachers, it is important to pay attention to a number of requirements:

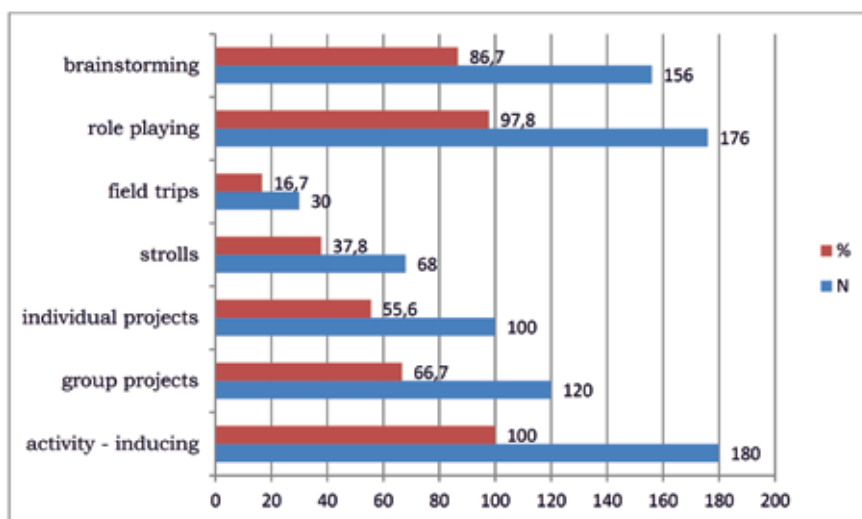
- having a sufficient overview of their cultural and natural environment,
- actively and personally getting to know this environment,
- having the ability to implement acquired competences from this field into the educational process;
- cross-sectionally integrating regional significances into all subjects;
- leading pupils toward actively getting to know their home town, region, and using direct observation of objects and phenomena in this process;
- motivating pupils toward being interested in their immediate environment, landscape, nature, culture as well as the whole region and all its components;
- encouraging pupils to have the need to learn and seek new knowledge;
- using appropriate educational strategies based on the pupils' active approach;
- leading pupils toward their personal involvement in the problems of their surroundings,
- teaching pupils how to appropriately name the problems of the community and society, and teaching them to seek solutions to these problems;

- cooperating with parents, and making them feel interested and motivated in being a part of these activities;
- cooperating with institutions of the external environment and making use of their educational activities offers.

Research outcomes

Students acquire the teacher's competences, which include the knowledge of all aspects of regionalization and the regions of the country, the knowledge of their structure, and a consistent involvement and motivation for one's own active knowledge of the region, in which they live and in with which they will engage in the future. Simultaneously, they train their facilitating skills of supporting the creation of children's long-term internal motivation for getting to know their environment and their surroundings. Due to this reason too, the teacher must know and, above all, use a range of creative and activity-inducing educational strategies. Those that the teachers are familiar with and that they incorporate in their pedagogical practice are listed in Graph 1.

Graph 1. Methods most commonly implemented by students in the teaching part of the pedagogical practice

Each student must understand the formation of pupils' literacy as a process of developing attitudes in symbiosis with both cognitive and psychomotor skills.

One of the many forms of preparation for future teachers, which mediate the values of the country not only for their cognitive but especially affective and conative development, is a field trip. However, based on our examination, it had the lowest representation. It is a signal which one should bear in mind in the didactical preparation of students for future pedagogical practice, because the field trip *“is a platform, which, during the preparation of future teachers, promotes an integrated, complementary approach to the content of education, especially in subjects at the primary level of primary school – homeland studies, elementary science and social studies, ethical education, technical education, but also others”* (Gašparová, M., Kyseřová, J., 2020). However, field trip also has an undeniably encouraging role in the preparation of future kindergarten teachers. It is an effective organizational form of teaching, which utilizes several activity-inducing methods. Teaching in an external environment brings many benefits and breaks down approaches traditionally used in education. It has a motivational effect and impact on recipients and moves teaching into real space. In this space, it combines theory with practice and reality, allowing students to get a comprehensive picture of the landscape, and phenomena that they are directly involved in and directly experience. In the preparation of the teacher, the subject Field Trip is listed as an optional subject in the study program. The students, however, realize its importance and its necessity for their teacher preparation, as well as for the education of pupils. They participate in the field trip every year and subsequently positively reflect on it.

The research findings of educational preparedness, knowledge examination, the use of teaching resources, or the sufficient time allocation are recorded in Table 1.

Table 1. Expression of student satisfaction with the observed variables

Observed variables	N	%
Readiness and acquired knowledge	171	95%
Time allocation for scientific disciplines	135	75%
Innovative methods	122	67.8%
Teaching resources	105	58.3%

Workshops, projects, plein air painting, or implementation of external institutions' offers for the education of children of early age into the curriculum are an effective form of preparation of students for activities encompassing the process of getting to know one's cultural and natural environment.

Conclusion

Modernization of traditional education based on the principles of pedagogical pragmatism has returned to pedagogical theory and practice together with the new and old strategies – learning by experience and project-based learning (Huřová, 2017), which builds on the adventures and personal experience of pupils in the process of learning.

In the preparation of future teachers, more attention will need to be paid to the issues that have proved insufficient based on the findings. These include predominantly the improvement of the teaching resources in regard to national significances of Slovakia, so that the students can form a quality picture of their own cognition and, at the same time, with appropriate activity-including methods, influence the quality of pupils' cognition via a more frequent incorporation of field trips.

Thus, they will contribute not only to the acquisition of knowledge and new information among children but, in particular, to the creation and regrouping of pupils' system of values. That results in pupils being in harmony with the needs of both the natural

and social communities, which become a condition and a need for them in leading a satisfied and happy life in symbiosis with the sustainability of that community.

The contribution is published as part of the project VEGA No. 1/0383/19, whose responsible researcher is doc. PaedDr. Zlatica Huľová, PhD., (2019-2021) and the project KEGA No. 004KU-4/2019, whose responsible researcher is, doc. PaedDr. Ivana Rochovská, PhD., (2019-2021).

Bibliography

1. *Puppetry in Slovakia and the Czech Republic*. Available [online], URL:
2. <https://www.ludovakultura.sk/zoznam-nkd/tradicne-babkarstvo-na-slovensku/>
3. BLAŽÍČKOVÁ, I., 2012. Prírodovedné a technické poznávanie v primárnom vzdelávaní v okrese Banská Bystrica prostredníctvom zážitkového učenia. In *Gašparová Miroslava. Vybrané aspekty učenia sa prostredníctvom skúseností- interdisciplinárny prístup*. In *Zagadnienia Społeczne*. Białystok : Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, 2020. - ISSN 2353-7426. - 1(13)2020, s. 33.
4. *Convention No 375/2006 Z. z. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Adopted on 17 October 2003 at the 32nd session of the UNESCO General Conference in Paris.
5. *Convention No 68/2007 Z. z. The Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. Adopted on 20 October 2005 at the 33rd session of the UNESCO General Conference in Paris.
6. *Photos (a)*: archive SACR L. Struhár, R. Buga, A. Vojček, M. Sabo, D. Bugár, M. Nikolaj, J., Lacika, M. Črep, A. Jiroušek, B. Schreiber.
7. *Photos*: Available [online], URL: <https://commons.wikimedia.org/wiki/>
8. *Photos*: Available [online], User:Jojo/gallery
9. Shepherd's pipe Available [online], URL: http://www.fujaravg.sk/o_mojich.htm.
10. GAŠPAROVÁ, M. 2020 Vybrané aspekty učenia sa prostredníctvom skúseností- interdisciplinárny prístup. In *Zagadnienia Społeczne*.

- Białystok : Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, 2020. - ISSN 2353-7426. - 1(13)2020, s. 33
11. GAŠPAROVÁ, M., KYSEĽOVÁ, J., 2020. Excursion in distance learning. In *Inovace a technologie ve vzdělávání : časopis o nových metodách a inovacích v technickém a přírodovědném vzdělávání*, 1/2020, s. 144-151. - Plzeň : University of West Bohemia, 2020. ISSN 2571-2519.
 12. HUĽOVÁ, Z., 2017. *Projektová, problémová, kooperatívna a výskumná koncepcia vzdelávania v pregraduálnej príprave budúcich učiteľov pre oblasť technického vzdelávania na primárnom stupni školy*. Banská Bystrica : Matej Bel University, Faculty of Education, 2017. ISBN 978-80-557-1275-8.
 13. KOSOVÁ, K. *Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo*. Available [online], [cit.2021-01-15], URL: <http://www.unesco.sk/DedicstvoUNESCO>.
 14. KRÁĽOVÁ, E. 2006. Svetovo unikátna strecha jubiluje. In *Bystrický permon*. Vol. IV., No.3. Banská Bystrica: OZ Permon. ISSN 25859420.
 15. *Nehmotné kultúrne dedičstvo na Slovensku*. Available [online], [cit.2021-01-15], URL: <http://www.unesco.sk/nehmotne-kulturne-dedicstvo-SR>.
 16. UNESCO Sites: 2013. Available [online], URL: www.travel.sk/Pamiatky%20UNESCO%20na%20Slovensku-1.pdf.
 17. *Technical monuments*: Available [online], URL: <http://www.vypadni.sk/en/mining-museum-in-banska-stiavnica>.
 18. *Representative list of intangible cultural heritage of Slovakia - Centre for Traditional Folk Culture* Available [online], [cit.2021-01-18], URL: www.ludovakultura.sk
 19. *World Natural Heritage* [online], [cit.2021-01-15], URL: <http://www.ssj.sk/sk/svetove-dedicstvo>.
 20. ZENTKO, J. 2010. Sztuka ludowa zważana z religią na Słowacji. In: ПАМЕЖЖА Ў МОЎНАЙ, ГІСТАРЫЧНАЙ І КУЛЬТУРНАЙ ПЕРСПЕКТЫІВЕ, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Кафедра тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства, Мінск, 2010.

Dr Grażyna Kędzierska

ORCID0000-0002-8825-9644

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Dr Zbigniew Siemak

ORCID0000-0002-9262-9532

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Dr Wiesław Smolski

ORCID0000-0002-3966-0060

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

**BEZPIECZEŃSTWO DANYCH OSOBOWYCH
W INTERNECIE.
BADANIA ANKIETOWE STUDENTÓW
NIEPAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ
SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BIAŁYMSTOKU**

Streszczenie

Dane osobowe są składnikiem tożsamości, która określa każdą osobę indywidualnie. W dobie największej i najważniejszej płaszczyzny komunikacji jaką jest obecnie Internet dane osobowe stały się towarem poszukiwanym przez przestępców, ale także np. przez aktywistów, żartownisiów, chuliganów, konkurentów biznesowych. Bezpieczeństwo danych osobowych w Internecie w dużym stopniu zależy od wiedzy i zachowań jego użytkowników, którzy często są nieświadomi zagrożeń i podejmują działania szeroko udostępniające informacje o sobie. Celem prezentowanych badań było określenie wiedzy na temat bezpieczeństwa danych

osobowych i zachowań respondentów w Internecie a także porównanie wyników osiągniętych w dwóch różnych – pod względem składu osobowego – grupach studentów, w odstępie trzech lat.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo w Internecie • dane osobowe.

**SECURITY OF PERSONAL DATA ON THE INTERNET.
STUDENT SURVEY RESEARCH
NON STATE HIGHER PEDAGOGICAL SCHOOL IN BIAŁYSTOK**

Abstract

Personal data is a component of identity that identifies each person individually. In the era of the largest and most important communication platform, which is currently the Internet, personal data has become a commodity to be sought mainly by criminals, but also by activists, pranksters, hooligans and business competitors. The security of personal data on the Internet largely depends on the knowledge and behavior of its users, who are often unaware of the dangers and take actions that widely share personal information. The aim of the study was to determine the knowledge about personal data security and the behavior of respondents on the Internet, as well as to compare the results achieved in two different – in terms of personal composition – groups of students, three years apart.

Keywords: Internet Safety • Personal Data.

Wprowadzenie

Internet to największa i najważniejsza płaszczyzna komunikacji na świecie. Jest to sieć wszystkich sieci. W ciągu stosunkowo krótkiego czasu Internet stał się istotnym elementem współczesnego życia¹. W sieci ludzie wymieniają się wiadomościami, relaksują się, edukują się, rozwijają zainteresowania, przechowują wspo-

¹ Obecnie (dane za rok 2020) szacuje się, że liczba użytkowników Internetu na świecie wynosi 4,54 mld osób co stanowi 59% populacji ziemi. Porównaj Raport „*Digital 2020 Global Digital Overview (January 2020)*” /<https://wearesocial-net.s3-eu-west-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/common/reports/digital-2020/digital-2020-global.pdf>, s. 8 [dostęp.17.12.2020].

mnienia, szukają informacji, znajdują przyjaciół i robią interesy. Na razie jeszcze tylko łączy ludzi, ale już zmienia się w narzędzie łączące rzeczy. Na poziomie indywidualnym korzyści płynące z Internetu są ogromne, jednak poziom zbiorowy może stwarzać pewne problemy. Zależność zbiorowości ludzkich od Internetu wymaga jego niezawodności i gwarancji bezpieczeństwa. Komputery i sieci są skomplikowane, a to stwarza nieograniczone możliwości dla przestępców oraz różnego rodzaju firm, które nielegalnie (bądź legalnie wykorzystując technologię, za którą prawo nie nadaża) gromadzą o nas informacje, tworząc profile użytkowników wykorzystywane do wyjątkowo skutecznego marketingu, handlu danymi lub wpływania na zachowania użytkownika. Ponadto mogą to być także szpiegzy, oficerowie różnych służb, aktywiści, chuligani, żartownisie, konkurenci biznesowi².

Dane osobowe mają wymierną wartość i jako towar są obiektem zainteresowania także tych wszystkich, którzy w sposób nieuprawniony chcą wejść w ich posiadanie i przestępczo wykorzystać. Kradzież tożsamości jest następstwem braku świadomości zagrożeń związanych z publikowaniem informacji, swoich danych lub wizerunku w Internecie oraz udostępnianiem osobom nieuprawnionym dokumentów zawierających takie dane. Jednym ze sposobów przeciwdziałania jest prowadzenie działań edukacyjnych i kampanii społecznych mających na celu upowszechnienie właściwych wzorców zachowań, których wspólnym mianownikiem powinna być daleko posunięta ostrożność w dzieleniu się danymi umożliwiającymi identyfikację³.

Dane osobowe są składnikiem tożsamości, która jest właściwa i inna dla każdej osoby⁴. Oprócz danych osobowych tożsamość obejmuje także fakty z całego życia oraz cechy identyfikacyjne ta-

² Porównaj E. Lucas, *Oswoić cyberświat. Tożsamość, zaufanie i bezpieczeństwo w Internecie*, Warszawa 2017, s. 18–22, ISBN 978-83-65301-14-7.

³ T. Dzdzikot, *Kradzież tożsamości w cyfrowym świecie* [w:] *Kradzież tożsamości w Internecie*, A. Gołębiowska (red.) Warszawa 2017, s. 30, ISBN 987-83-949775-0-4.

⁴ Wyrok Sądu Administracyjnego w Warszawie z 3 marca 2009 r., II SA/Wa 1495/08, Lex nr 530464. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B7B03BE6DD>, [dostęp 28.02.2021].

kie jak linie papilarne i DNA. Dane osobowe to element tożsamości najłatwiej dostępny w sieci. Do ich pozyskania są stosowane metody bardzo proste oraz złożone, legalne i nielegalne, techniki socjotechniczne i informatyczne. Kradzież danych osobowych i jeszcze dalej idąca kradzież tożsamości⁵, które już są przestępstwami, najczęściej są początkiem dalszego procesu dokonywania innych czynów zabronionych.

Bogatym źródłem danych osobowych są instytucje państwowe⁶ jak Narodowy Fundusz Zdrowia, banki, urzędy pracy, które gromadzą dane obywateli, a także sieci kontaktów towarzyskich, portale społecznościowe, portale z ofertami pracy, grupy dyskusyjne, przechowujące informacje o swoich użytkownikach. Już od wielu lat prowadzi się liczne badania⁷ dotyczące świadomości internautów w kwestii udostępniania danych osobowych, sposobów ich uzyskiwania przez przestępców bezpośrednio od osoby i poza jej udziałem, skutków takiego postępowania oraz przeciwdziałania takim praktykom.

Badania własne

Badanie przeprowadzono dwukrotnie w odstępie trzech lat – w maju roku 2017 i maju roku 2020. Respondenci to studenci Nie-

⁵ A. Macoch, *Kradzież tożsamości [w:] Kradzież tożsamości w Internecie*, A. Gołębiowska (red.) Warszawa 2017, s. 176, ISBN 987-83-949775-0-4.

⁶ Znaczne zwiększenie się w ostatnich latach zagrożeń bezpieczeństwa systemów informatycznych administracji publicznej jest podyktowane rozpowszechnianiem się świadczenia usług dla obywateli za pośrednictwem Internetu. T. Mułiński, *Zagrożenia bezpieczeństwa dla systemów informatycznych e-administracji*, Warszawa 2015, ISBN 978-83-7556-757-1.

⁷ Na przykład: A. Wilk, *Kradzież tożsamości. Raport z badań*, 2014.10.23, <https://archiwum.giodo.gov.pl/pl/file/6594>, [dostęp 28.02.2021]. Regularne badania, wykorzystując witrynę internetową, w celu zwiększenia świadomości problemu utraty tożsamości i sprawdzenia stanu wiedzy społeczeństwa na temat zjawiska kradzieży danych osobowych prowadzi firma Fellowes Polska SA oraz Biuro informacji kredytowej <https://www.bik.pl/poradnik-bik/czym-jest-kradziez-tozsamosci> dostęp: 28.02.2021. Także zobacz S. Kaczmarek, *Internauci najbardziej boją się kradzieży tożsamości*, 12 czerwca 2019, godz. 07:30, <https://www.telko.in/internauci-najbardziej-boja-sie-kradziezy-tozsamosci> dostęp: 28.02.2021; A. Lach, *Karnoprawna reakcja na zjawisko kradzieży tożsamości*, Warszawa 2015.

państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku. Grupa respondentów z roku 2020 ma inny skład osobowy niż zbiorowość badana w 2017 roku. W roku 2017 w badaniu wzięło udział 158 osób, a w roku 2020 – 117.

Celem badania było określenie wiedzy i zachowań respondentów w kwestii bezpieczeństwa danych osobowych w Internecie w dwóch różnych – pod względem składu osobowego – grupach studentów, dodatkowo, w odstępie trzech lat. Chodzi o to by określić jaką wiedzę mają i jak zachowują się respondenci w kwestii bezpieczeństwa danych osobowych korzystając z sieci Internet oraz czy ich wiedza i zachowania zmieniły się w ciągu trzech lat dzielących jedno badanie od drugiego.

Do ankietowania w obu przypadkach zastosowano oryginalny ten sam kwestionariusz zawierający 15 pytań z katalogami odpowiedzi. Część pytań wymagała zaznaczenia tylko jednej odpowiedzi, część pozwalała respondentom wybrać ich kilka. Odpowiedzi zliczono a następnie obliczano udział procentowy każdej z nich. Wyniki zestawiono w tabelach i przedstawiono na wykresach. Zważywszy różną liczbę respondentów w badanych latach wyniki interpretowano na podstawie udziałów procentowych wskazań.

W obu turach badania wzięło udział łącznie 275 osób, w tym 150 kobiet i 125 mężczyzn. Najwięcej respondentów było z grupy wiekowej 20–30 lat – 220 osób, 35 badanych miało 31 do 40 lat, a 20 mieściło się w zakresie 41–50 lat. Nie było osób w wieku powyżej 51 lat. Ponad połowa badanych, bo 164 osoby to studenci pracujący. Pod względem miejsca zamieszkania można wyróżnić liczbowo zbliżone trzy grupy oraz nieco mniejszą grupę czwartą, obejmującą 44 osoby żyjące w miejscowości od 31 do 100 tys. mieszkańców. Pierwsza grupa liczy 82 osoby z dużych miast (powyżej 100 tys. mieszkańców). Druga grupa to 79 osób mieszkających na wsi i trzecia grupa obejmuje 70 respondentów – mieszkańców miejscowości liczących do 30 tys. mieszkańców (Tabela 1).

Tabela 1. Charakterystyka demograficzna respondentów

Kategoria podstawowa	Kategoria uzupełniająca	2017		2020		Razem respondentów
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %	
Płeć	Kobiety	107	67,72	43	36,75	150
	Mężczyźni	51	32,27	74	62,25	125
Wiek	20-30	144	91,13	76	64,96	220
	31-40	8	5,06	27	23,07	35
	41-50	6	3,79	14	11,97	20
	Powyżej 51	0	0	0	0	0
Status zawodowy	Student niepracujący	86	54,43	25	21,36	111
	Student pracujący	72	45,56	92	78,64	164
Obszar zamieszkania	Wieś	45	28,48	34	29,06	79
	Miasto do 30 tys.	41	25,94	29	24,79	70
	Miasto 31 – 100 tys.	33	20,88	11	9,40	44
	Miasto powyżej 100 tys.	39	24,68	43	36,75	82

Źródło: Badania własne.

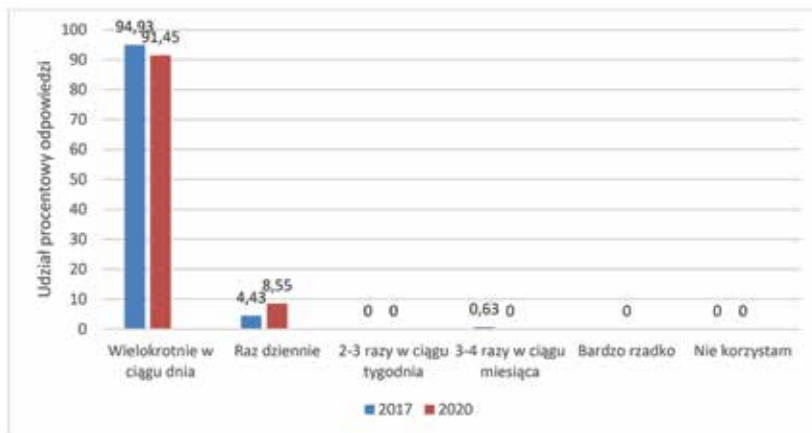
Respondenci korzystają z Internetu bardzo często i to zarówno grupa z badań przeprowadzonych w 2017 roku, jak i grupa z 2020 roku. Można jednak zauważyć, że odsetek korzystających wielokrotnie w ciągu dnia z Internetu zmniejszył się prawie o 3,5% w roku 2020. Wzrosła natomiast – niewiele – grupa osób korzystających z sieci tylko raz dziennie. Pozostałe kategorie odpowiedzi nie znalazły zainteresowania ze strony badanych (Tabela 2 i Wykres 1).

Tabela 2. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 1: *Jak często korzysta Pan/i z Internetu?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Wielokrotnie w ciągu dnia	150	94,93	107	91,45
2	Raz dziennie	7	4,43	10	8,55
3	2–3 razy w ciągu tygodnia	0	0	0	0
4	3–4 razy w ciągu miesiąca	1	0,63	0	0
5	Bardzo rzadko	0	0	0	0
6	Nie korzystam	0	0	0	0
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 1. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 1 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 2.

Ranking malejący udziałów procentowych wskazań respondentów pokazuje zmiany wyników uzyskanych w roku 2020 w stosunku do 2017. Wykorzystanie sieci do rozrywki spadło z pozycji 1 na 4, kontakty na portalach społecznościowych z 2 na 5, ale zakupy prze-

niosły się z miejsca trzeciego w 2017 na miejsce pierwsze w 2020. W badaniach z 2017 roku pierwsze dwa miejsca wykorzystania sieci skupiają się na czynnościach przyjemnych, rozrywkowych a miejsce trzecie zajmują zakupy. Natomiast w 2020 roku zakupy zajęły pierwsze miejsce jako istotna potrzeba życiowa, później znalazło się pozyskiwanie informacji o Polsce i świecie oraz jako trzecie – korzystanie z rachunków bankomatowych. Pracę zawodową w 2017respondenci umieścili na 7 miejscu w rankingu, ale w 2020 znalazła się ona na miejscu szóstym, jednak z udziałem procentowym wskaźań prawie dwa razy większym (Tabela 3, Tabela 4 i Wykres 2).

Tabela 3. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 2: *Czy wykorzystuje Pan/i sieć:*

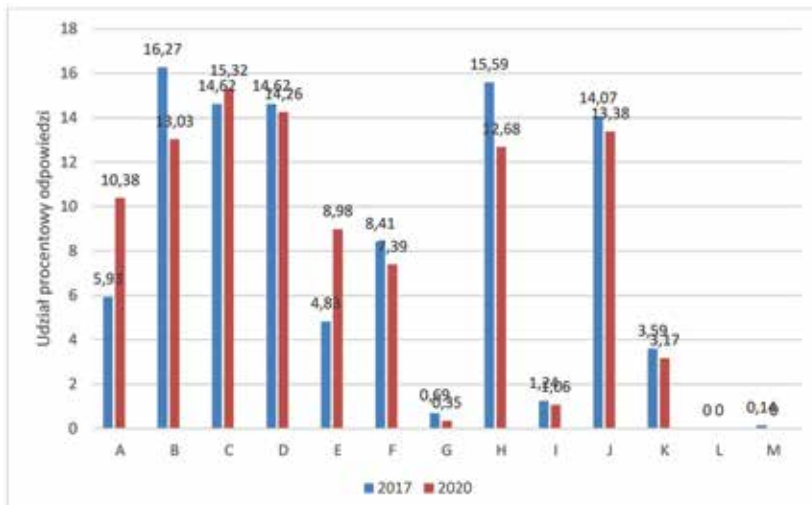
Symbole kategorii odpowiedzi	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
A	Do pracy zawodowej	43	5,93	59	10,38
B	Do rozrywki	118	16,27	74	13,03
C	Do zakupów	106	14,62	87	15,32
D	Do pozyskiwania informacji o Polsce i świecie	106	14,62	81	14,26
E	Do pozyskiwania informacji zawodowych	35	4,83	51	8,98
F	Do pozyskiwania informacji o pracach domowych (np. gotowanie, sprzątanie)	61	8,41	42	7,39
G	Do pozyskiwania informacji o: inne, jakie?	5	0,69	2	0,35
H	Do kontaktów na portalach społecznościowych	113	15,59	72	12,68

Symbole kategorii odpowiedzi	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
I	Do udziału w różnych akcjach organizowanych przez internautów	9	1,24	6	1,06
J	Do korzystania z rachunków bankowych	102	14,07	76	13,38
K	Do wszystkich rodzajów działań	26	3,59	18	3,17
L	Nie korzystam	0	0	0	0
M	Inne, jakie?	1	0,14	0	0
	Razem	725*	100%	568	100%

* Każdy respondent mógł zaznaczyć kilka odpowiedzi.

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 2. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 2 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 3.

Tabela 4. Ranking odpowiedzi na pytanie 2 uzyskanych z badań w roku 2017 i w roku 2020 w układzie malejącym udziału procentowego

	Badania z roku 2017		Badania z roku 2020	
	Treść odpowiedzi	Udział %	Treść odpowiedzi	Udział %
1	Do rozrywki	16,27	Do zakupów	15,32
2	Do kontaktów na portalach społecznościowych	15,59	Do pozyskiwania informacji o Polsce i świecie	14,26
3	Do zakupów	14,62	Do korzystania z rachunków bankowych	13,38
4	Do pozyskiwania informacji o Polsce i świecie	14,62	Do rozrywki	13,03
5	Do korzystania z rachunków bankowych	14,07	Do kontaktów na portalach społecznościowych	12,68
6	Do pozyskiwania informacji o pracach domowych (np. gotowanie, sprzątanie)	8,41	Do pracy zawodowej	10,38
7	Do pracy zawodowej	5,93	Do pozyskiwania informacji zawodowych	8,98
8	Do pozyskiwania informacji zawodowych	4,83	Do pozyskiwania informacji o pracach domowych (np. gotowanie, sprzątanie)	7,39
9	Do wszystkich rodzajów działań	3,59	Do wszystkich rodzajów działań	3,17
10	Do udziału w różnych akcjach organizowanych przez internautów	1,24	Do udziału w różnych akcjach organizowanych przez internautów	1,06
11	Do pozyskiwania informacji o: inne, jakie?	0,69	Do pozyskiwania informacji o: inne, jakie?	0,35
12	Inne, jakie?	0,14	Inne, jakie?	0
13	Nie korzystam	0	Nie korzystam	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 4 i Wykresu 2.

Badani na swoich komputerach najczęściej przechowują dokumenty i notatki z pracy. Na drugim miejscu znalazły się pliki z muzyką, a na trzecim różne programy i instalatory. Te trzy kategorie w 2017 roku stanowiły 47,09% wskazań, a w 2020 – 38,47%. Pozostałe warianty odpowiedzi wyszczególniające rodzaje danych miały notowania poniżej 15%. Kilka procent wskazań tak w roku 2017, jak i w 2020 dotyczyło przechowywania wszystkich danych uwzględnionych w katalogu odpowiedzi. Generalnie i w roku 2017, i w 2020 badani najczęściej na swoich komputerach przechowują dokumenty z pracy oraz muzykę. Jednak należy zauważyć, że cztery kategorie – gry, filmy, muzyka i dokumenty z pracy – były częściej przechowywane w 2017 (na poziomie od 11% do prawie 24%). W roku 2020 te cztery kategorie były wskazywane znacznie rzadziej. Natomiast zauważalny wzrost, o 7 punktów procentowych nastąpił w kategorii *programy do pracy zawodowej* oraz przechowywanie na komputerze *wszystkich* plików skategoryzowanych jako odpowiedzi – o 5 punktów (Tabela 5 i Wykres 3).

Tabela 5. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 3: *Jakiego rodzaju dane przechowuje Pan/i na swoim komputerze?*

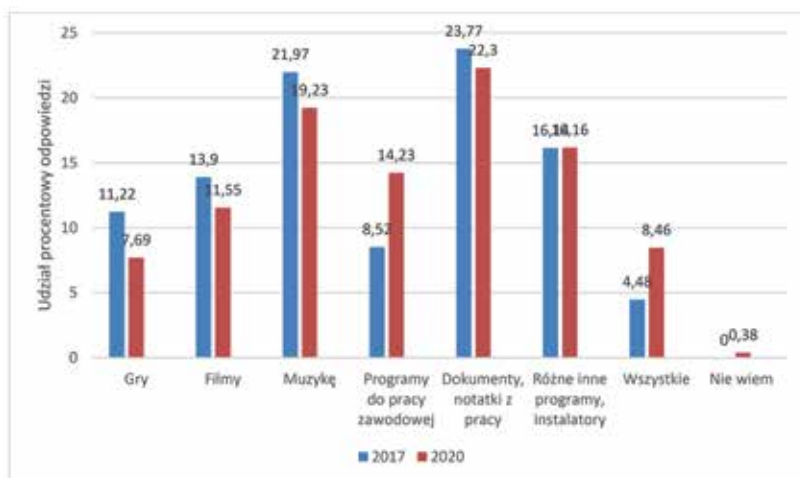
Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Gry	50	11,22	20	7,69
2	Filmy	62	13,90	30	11,55
3	Muzykę	98	21,97	50	19,23
4	Programy wykorzystywane w pracy zawodowej	38	8,52	37	14,23
5	Ważne dokumenty, notatki z pracy	106	23,77	58	22,30
6	Różne inne programy, instalatory	72	16,14	42	16,16

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
7	Wszystkie	20	4,48	22	8,46
8	Nie wiem	0	0	1	0,38
	Razem	446*	100%	260	100%

* Każdy respondent mógł zaznaczyć kilka odpowiedzi.

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 3. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 3 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 5.

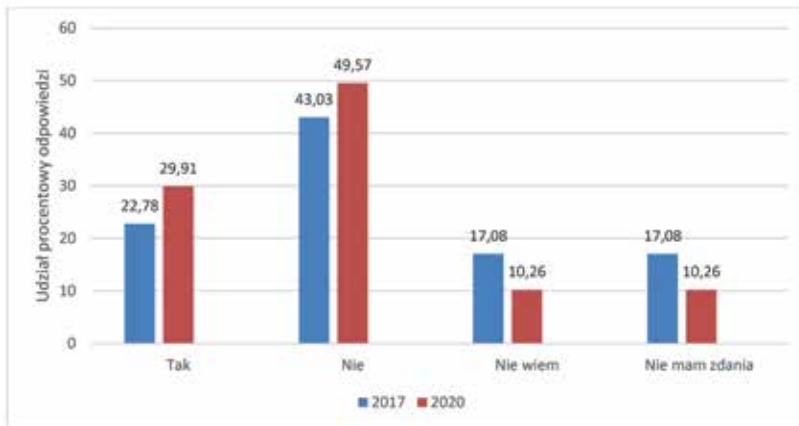
Badani zdecydowanie twierdzą, że korzystanie z Internetu NIE JEST bezpieczne. Opinia ta uzyskała więcej wskazań w roku 2020 niż w roku 2017. Również wyraźnie, bo o kilka punktów procentowych, zaznacza się zwiększenie w 2020 roku grupy respondentów w dwóch skrajnych wskazaniach *Tak* i *Nie*. Zatem więcej osób w 2020 roku uważa, że korzystanie z Internetu JEST bezpieczne i również więcej osób w 2020 roku jest zdania, że korzystanie z Internetu NIE JEST bezpieczne. Również w 2020 roku mniej osób niż w 2017 *Nie wie* i *Nie ma zdania* na temat bezpieczeństwa korzystania z Internetu (Tabela 6 i Wykres 4).

Tabela 6. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 4: *Czy Pana/i zdaniem korzystanie z Internetu jest bezpieczne?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Tak	36	22,78	35	29,91
2	Nie	68	43,03	58	49,57
3	Nie wiem	27	17,08	12	10,26
4	Nie mam zdania	27	17,08	12	10,26
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 4. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 4 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 6.

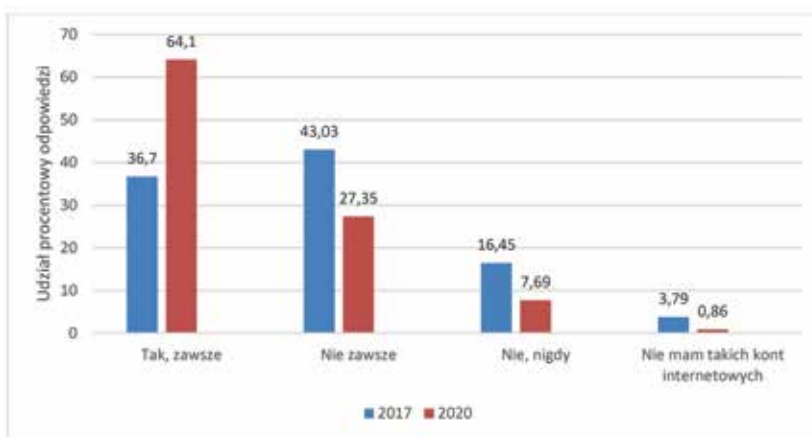
Prawie o 30% więcej respondentów w 2020 roku twierdzi, że *Zawsze* przed zalogowaniem się do poczty lub banku sprawdza bezpieczeństwo połączenia. Tym samym mniej osób robi to *Nie zawsze*, a znacznie mniej – na poziomie niecałych 8% – nigdy nie sprawdza bezpieczeństwa połączenia. W roku 2017 3,79% badanych nie miało pocztowych lub bankowych kont internetowych, w 2020 tylko 0,86% grupy przyznało się do takiej sytuacji (Tabela 7 i Wykres 5).

Tabela 7. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 5: *Czy przed zalogowaniem się do banku lub poczty sprawdza Pan/i czy połączenie jest bezpieczne?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Tak, zawsze	58	36,70	75	64,10
2	Nie zawsze	68	43,03	32	27,35
3	Nie, nigdy	26	16,45	9	7,69
4	Nie mam takich kont internetowych	6	3,79	1	0,86
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 5. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 5 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 7.

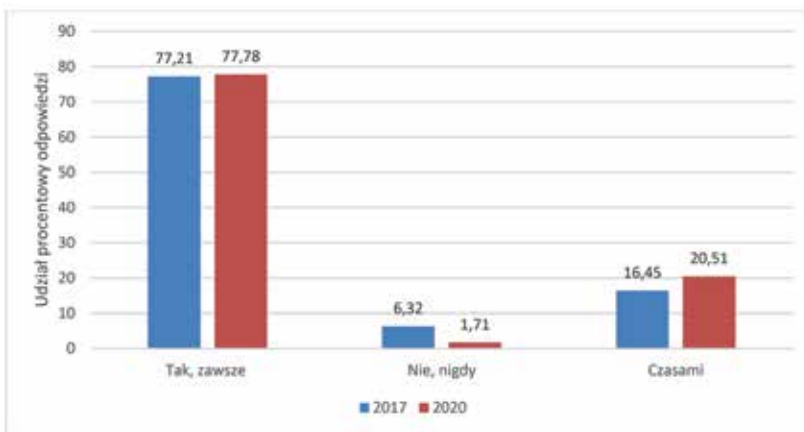
Ikona wylogowania się z systemu jest używana *Zawsze* przez respondentów prawie jednakowo w 2017 roku, jak i w roku 2020. Niestety jest to tylko 77% respondentów. Stosunkowo duża liczba wskazań znalazła się przy odpowiedzi *Nie, nigdy* oraz *Czasami* (Tabela 8 i Wykres 6).

Tabela 8. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 6: *Czy po zakończonej sesji na koncie internetowym korzysta Pan/i z ikony wylogowania się z sytemu?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Tak, zawsze	122	77,21	91	77,78
2	Nie, nigdy	10	6,32	2	1,71
3	Czasami	26	16,45	24	20,51
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 6. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 6 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 8.

Najwięcej wskazań w jednym i drugim badaniu uzyskał darmowy program antywirusowy jako sposób zabezpieczenia komputera. Na drugim miejscu uplasowała się zaporą sieciowa, a na trzecim pakietowe oprogramowanie zabezpieczające. Jednocześnie w obu badaniach wskazania *Nie zabezpieczam* i *Nie wiem, jak komputer jest zabezpieczony*, łącznie są w granicach 5% wyboru (Tabela 9 i Wykres 7).

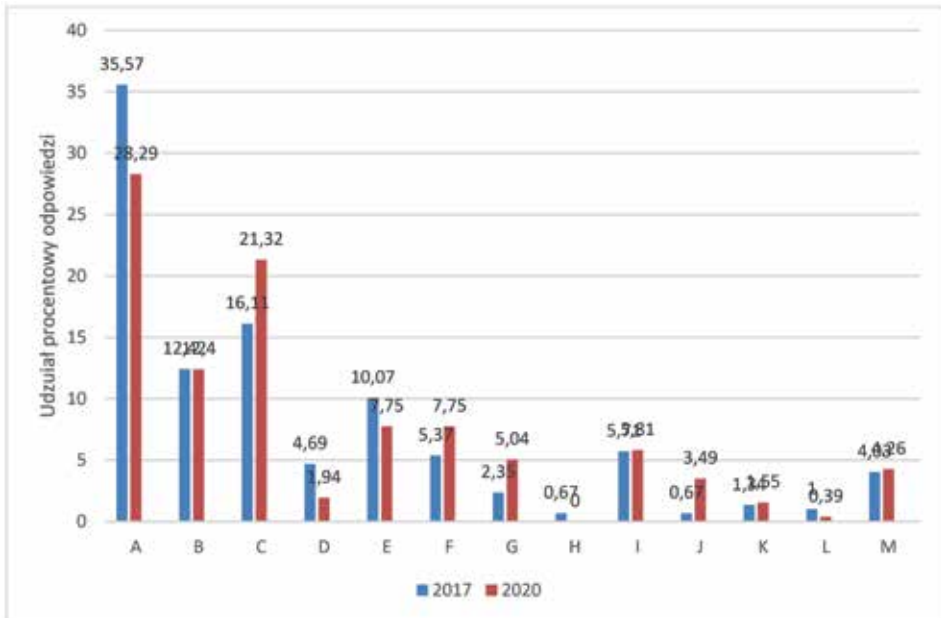
Tabela 9. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 7: *Jak zabezpiecza Pan/i swój komputer?*

Symbole kategorii odpowiedzi	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
A	Darmowym programem antywirusowym	106	35,57	73	28,29
B	Pakietowym oprogramowaniem zabezpieczającym	37	12,42	32	12,40
C	Zaporą sieciową	48	16,11	55	21,32
D	Skanerem i szczepionkami antywirusowymi	14	4,69	5	1,94
E	Programem antyspamowym	30	10,07	20	7,75
F	Programem antyspyware	16	5,37	20	7,75
G	Programem szyfrującym pliki	7	2,35	13	5,04
H	Antydialerem	2	0,67	0	0
I	Programem monitorującym komputer	17	5,71	15	5,81
J	Oprogramowaniem kontroli rodzicielskiej	2	0,67	9	3,49
K	Inne	4	1,34	4	1,55
L	Nie zabezpieczam	3	1,00	1	0,39
M	Nie wiem, jak komputer jest zabezpieczony	12	4,03	11	4,26
	Razem	298*	100%	258	100%

* Każdy respondent mógł zaznaczyć kilka odpowiedzi.

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 7. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 7 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 9.

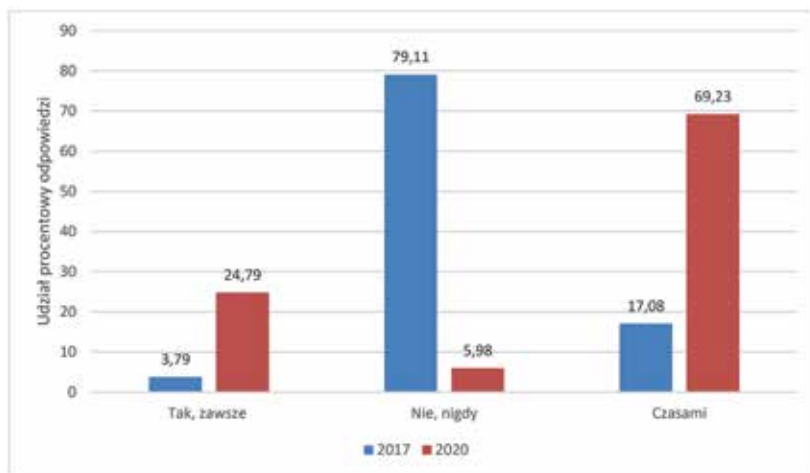
W kwestii udostępniania danych osobowych w czasie rejestracji na różnych stronach internetowych należy zwrócić uwagę, że w 2017 roku *Tak*, *zawsze* stanowiło zaledwie niecałe 4% wskazań, podczas gdy w roku 2020 jest to prawie czwarta część wskazań (24,79%). Mocno zmniejszył się udział procentowy respondentów, którzy *Nigdy* nie podają swoich danych osobowych – z 79,11% do 5,98 w roku 2020. Wskazania przy tych dwóch ekstremalnych odpowiedziach wpłynęły też na udział procentowy wskazań w kategorii *Czasami*. Okazało się, że w roku 2020 aż 69,23% badanych dane osobowe podaje *Czasami*, gdy w poprzednim badaniu było to zaledwie 17,08% (Tabela 10 i Wykres 8).

Tabela 10. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 8: *Czy rejestrując się na różnych stronach internetowych podaje Pan/i prawdziwe dane osobowe?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Tak, zawsze	6	3,79	29	24,79
2	Nie, nigdy	125	79,11	7	5,98
3	Czasami	27	17,08	81	69,23
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 8. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 8 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020. Porównanie wskazań w różnych latach na to samo pytanie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 10.

Z kolei w pytaniu 9 o udostępnianie danych osobowych w innych sytuacjach wystąpiło zmniejszenie wskazań *Tak, zawsze* (2017 – 19,62% do 2020 – 1,71%) oraz mocne zwiększenie odpowiedzi *Nie, nigdy* (2017 – 13,29% do 2020 – 82,90%). Udział procentowy wskazań kategorii *Czasami* spadł podobnie jak *Tak*,

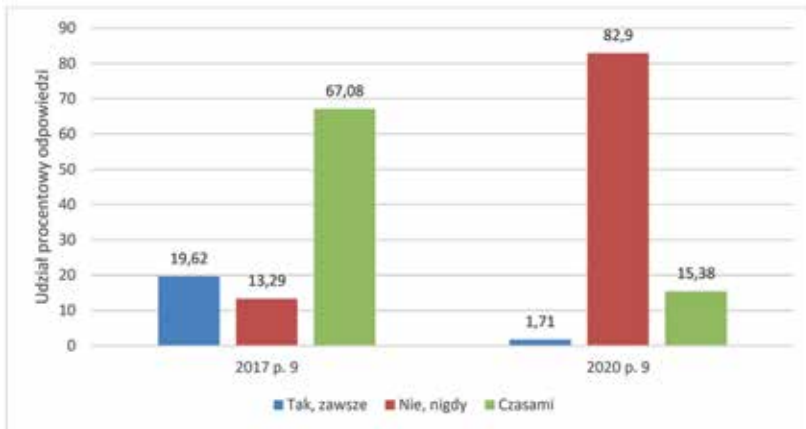
zawsze, ale na innym poziomie, bo z 67,08% w 2017 do 15,38% w 2020 (Tabela 11 i Wykres 8).

Tabela 11. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 9: *Czy udostępnia Pan/i swoje dane osobowe w Internecie w innych sytuacjach?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Tak, zawsze	31	19,62	2	1,71
2	Nie, nigdy	21	13,29	97	82,90
3	Czasami	106	67,08	18	15,38
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 9. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 9 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 11.

Respondenci uważają, że dostęp innych osób do danych osobowych w Internecie jest łatwy. Twierdzenie *Tak* i *Raczej tak* w 2017 roku wyraziło łącznie 89,23%, a w 2020 – 75,22% biorących udział w badaniach. W 2020 roku zwiększyła się grupa uważających prze-

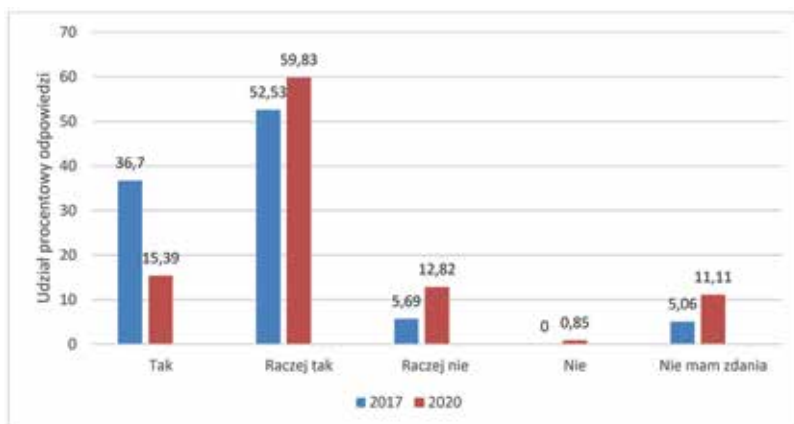
ciwnie, ale równocześnie wzrosła liczba badanych, którzy nie mieli zdania na ten temat (Tabela 12 i Wykres 10).

Tabela 12. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 10: *Czy uważa Pan/i że dostęp innych osób do danych osobowych w Internecie jest łatwy?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Tak	58	36,70	18	15,39
2	Raczej tak	83	52,53	70	59,83
3	Raczej nie	9	5,69	15	12,82
4	Nie	0	0	1	0,85
5	Nie mam zdania	8	5,06	13	11,11
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 10. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 10 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 12.

Badani zarówno z roku 2017, jak i z roku 2020 uważają, że najbardziej są chronione: PESEL, NIP, Numer dowodu osobistego a na trzecim miejscu Dane medyczne. Na czwartym miejscu w 2017 roku ulokowało się Wynagrodzenie za pracę, a w 2020 Adres za-

mieszkania. Udział wskazań tych czterech informacji o osobie to 68,04% w 2017 r. i 82,25% w 2020 r. Nastąpił też wzrost wskazań w kategorii *Wszystkie* z 2,94% do 5,20% (Tabela 13 i Wykres 11).

Tabela 13. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 11: *Które dane według Pana/i są chronione?*

Symbole kategorii odpowiedzi	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
A	Imię i nazwisko	20	4,20	4	4,05
B	Adres zamieszkania	50	10,50	17	11,56
C	PESEL, NIP	98	20,58	34	20,81
D	Numer i seria dowodu osobistego	97	20,37	38	22,54
E	Numer telefonu	27	5,67	7	3,18
F	Dane medyczne	80	16,80	30	17,34
G	Miejsce pracy	14	2,94	2	1,44
H	Wynagrodzenie za pracę	49	10,29	16	10,12
I	Inne	2	0,42	2	0,87
J	Wszystkie	14	2,94	11	5,20
K	Nie mam zdania	25	5,25	7	2,89
	Razem	476*	100%	346	100%

* Każdy respondent mógł zaznaczyć kilka odpowiedzi.

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Tabela 14. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 12: *Jakie dane osobowe według Pana/i POWINNY być chronione?*

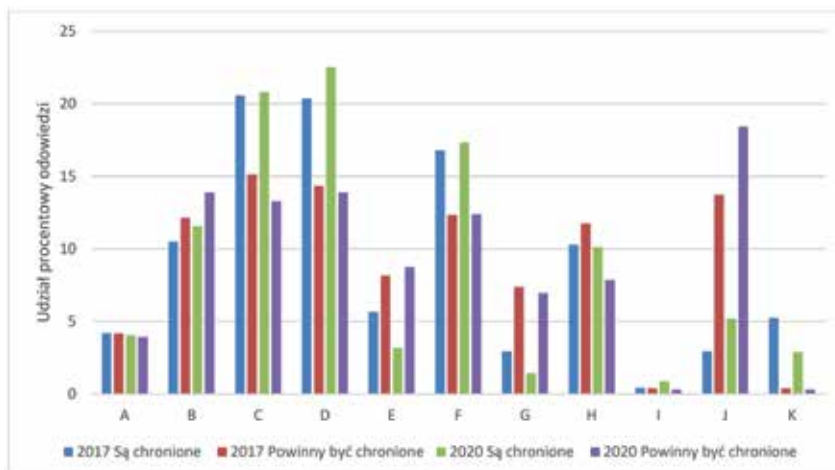
Symbole kategorii odpowiedzi	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
A	Imię i nazwisko	21	4,18	13	3,93
B	Adres zamieszkania	61	12,15	46	13,90

Symbole kategorii odpowiedzi	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
C	PESEL, NIP	76	15,13	44	13,29
D	Numer i seria dowodu osobistego	72	14,34	46	13,90
E	Numer telefonu	41	8,16	29	8,76
F	Dane medyczne	62	12,35	41	12,39
G	Miejsce pracy	37	7,37	23	6,95
H	Wynagrodzenie za pracę	59	11,75	26	7,85
I	Inne	2	0,39	1	0,30
J	Wszystkie	69	13,74	61	18,43
K	Nie mam zdania	2	0,39	1	0,30
	Razem	502*	100%	331	100%

* Każdy respondent mógł zaznaczyć kilka odpowiedzi.

Źródło: Badania własne.

Wykres 11. Udziały procentowe odpowiedzi na pytanie 10 i pytanie 11 uzyskane z badań w roku 2017 i roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 13 i Tabeli 14.

Za dane, które **powinny** być chronione w 2017 roku respondenci uważali PESEL, NIP i numer dowodu osobistego, ale na trzecim miej-

scu tutaj respondenci umieścili kategorię *Wszystkie*. W 2020 roku badani uznali, że *Wszystkie* dane wymienione w katalogu odpowiedzi powinny być chronione (18,43% wskazań). Na następnych miejscach umieszczono: *Numer dowodu osobistego* (13,90%), *Adres zamieszkania* (13,90%) i *PESEL, NIP* (13,29%) (Tabela 14 i Wykres 11).

Wyniki obu badań pokazują, że wiedzy na temat ochrony danych osobowych respondenci najchętniej szukają w sieci, przeglądając strony internetowe. Udział tej kategorii nieznacznie zmniejszył się w roku 2020 w stosunku do roku 2017. Zmniejszyło się też poleganie na wiedzy uzyskiwanej na spotkaniach towarzyskich oraz zauważalnie, bo z 20,58% do 7,74% twierdzenie *Nie interesuje się*. Na poziomie 5% – 6%, nastąpił wzrost zaufania do wiedzy na temat ochrony danych osobowych będącej rezultatem szkoleń i konsultacji oraz poszukiwań w literaturze informatycznej lub popularnonaukowej (Tabela 15 i Wykres 12).

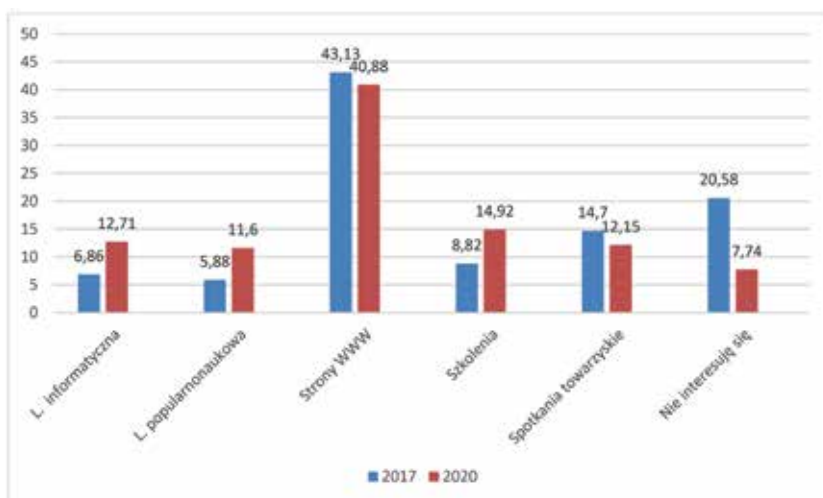
Tabela 15. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 13: *W jaki sposób zdobywa Pan/i wiedzę o ochronie danych osobowych w sieci?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Czytając fachową literaturę informacyjną	14	6,86	23	12,71
2	Czytając literaturę popularnonaukową	12	5,88	21	11,60
3	Przeglądając strony WWW	88	43,13	74	40,88
4	Na spotkaniach i konsultacjach szkoleniowych	18	8,82	27	14,92
5	Na spotkaniach towarzyskich	30	14,70	22	12,15
6	Nie interesuję się	42	20,58	14	7,74
	Razem	204*	100%	181	100%

* Każdy respondent mógł zaznaczyć kilka odpowiedzi.

Źródło: Badania własne.

Wykres12. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 13 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 15.

W badaniu z 2017 roku respondenci słyszeli o nadużyciu danych osobowych w Internecie głównie z mediów i podczas spotkań towarzyskich. Równie często *Nie* słyszeli wcale lub właściwie nie interesowali się tą kwestią. Według, łącznie 17,26% wskazań z 2017 roku nadużycie danych osobowych w sieci dotknęło *Osobiście respondenta* lub osobę z jego bliskiego kręgu. W 2020 roku sytuacja ta skonkretyzowała się już w 21,21% wskazań. Równocześnie w 2020 roku o ponad 9 punktów procentowych wzrósł udział wskazań w kategorii *Nie*.

Tabela 16. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 14: *Czy nadużycie danych osobowych w Internecie Pan/Pani zna lub dotknęło:*

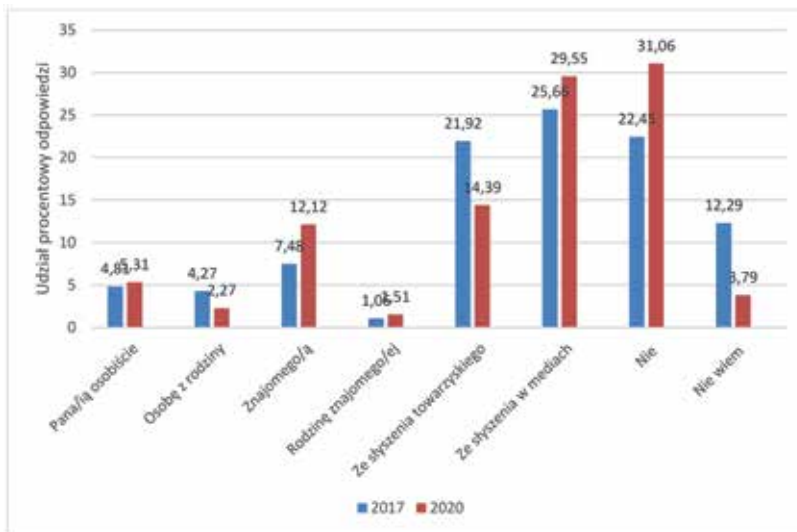
Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Pana/ią osobiście	9	4,81	7	5,31
2	Osobę z rodziny	8	4,27	3	2,27
3	Znajomego/a	14	7,48	16	12,12

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
4	Rodzinę znajomego/ej	2	1,06	2	1,51
5	Tylko ze słyszenia towarzyskiego	41	21,92	19	14,39
6	Tylko ze słyszenia w mediach	48	25,66	39	29,55
7	Nie	42	22,45	41	31,06
8	Nie wiem	23	12,29	5	3,79
	Razem	187*	100%	132	100%

* Każdy respondent mógł zaznaczyć kilka odpowiedzi.

Źródło: Badania własne.

Wykres13. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 14 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 16.

Na tle wskazań uzyskanych do pytania 14 warto zwrócić uwagę na kategorie *Ze słyszenia towarzyskiego* i *Ze słyszenia w mediach*. W 2020 roku w pierwszej z nich (*Ze słyszenia towarzyskiego*) nastąpił spadek wskazań prawie o 8 pkt. procentowych, a w drugiej

(Ze słyszenia w mediach) wzrost o 4% w stosunku do roku 2017 (Tabela 16 i Wykres 13).

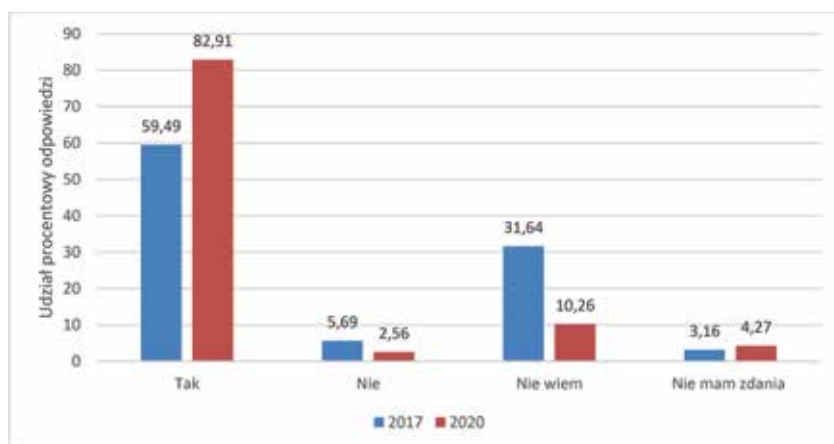
Badani zdecydowanie uważają, że w Polsce istnieje instytucja sprawująca kontrolę nad ochroną danych osobowych. Udział wskazań *Tak* wzrósł w roku 2020 do 82,91%. Równocześnie jednak ponad 17% respondentów uważa, że *Nie*, *Nie wie* albo *Nie ma zdania* na ten temat (Tabela 17 i Wykres 14).

Tabela 17. Zestawienie odpowiedzi na pytanie 15: *Czy Pana/i zdaniem istnieje w Polsce instytucja sprawująca kontrolę i nadzór nad ochroną danych osobowych?*

Lp.	Treść odpowiedzi	2017		2020	
		Liczba	Udział %	Liczba	Udział %
1	Tak	94	59,49	97	82,91
2	Nie	9	5,69	3	2,56
3	Nie wiem	50	31,64	12	10,26
4	Nie mam zdania	5	3,16	5	4,27
	Razem	158	100%	117	100%

Źródło: Badania i obliczenia własne.

Wykres 14. Udział procentowy odpowiedzi na pytanie 15 uzyskany z badań w roku 2017 i w roku 2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Tabeli 17.

Podsumowanie

Badania nad bezpieczeństwem danych osobowych w Internecie przeprowadzone w odstępie trzech lat pozwalają na wnioski akcentujące różnice w wynikach uzyskanych w roku 2020 w stosunku do roku 2017. Konkluzje osiągnięte ze wskazań do każdego pytania pokazują, że w roku 2020:

1. nieznacznie zmniejszyła się grupa badanych korzystających z sieci wielokrotnie w ciągu dnia,
2. zmieniły się priorytety wykorzystania sieci na korzyść niezbędnych czynności życiowych,
3. spadło zainteresowanie rozrywką w postaci gier, filmów i muzyki na rzecz programów do pracy zawodowej,
4. zwiększyła się liczba osób wskazujących, że korzystanie z Internetu nie jest bezpieczne,
5. zwiększyła się liczba osób sprawdzających bezpieczeństwo połączenia, zmalała liczba osób bez kont pocztowych lub bankowych,
6. udział internautów korzystających z ikony wylogowania pozostał bez zmian,
7. nadal zabezpiecza się komputer darmowym programem antywirusowym lub zaporą sieciową,
8. mocno zwiększyła się liczba osób, która przy rejestracji na różnych stronach nigdy nie podaje swoich prawdziwych danych osobowych,
9. mocno zwiększyło negatywne podejście do udostępniania danych osobowych w Internecie w innych sytuacjach,
10. zwiększyło się przekonanie o łatwym dostępie do danych osobowych w Internecie,
11. kategorie aktualnie chronionych danych osobowych pozostały bez zmian,
12. zdecydowanie powinny być chronione wszystkie wymienione kategorie danych osobowych,
13. oprócz nadal wielkiej wiary w informacje pochodzące ze stron internetowych wzrosło zaufanie do rzetelnych źródeł

- informacji o ochronie danych osobowych w postaci drukowanej oraz podawanej na szkoleniach,
14. do respondentów dociera więcej informacji o nadużyciu danych osobowych w Internecie, które dotknęło osobę z bliskiego kręgu uzyskiwanych z mediów,
 15. wzrosła wiedza o instytucjonalnej ochronie danych osobowych obywateli, ale nadal znaczna część użytkowników sieci nie orientuje się w tej kwestii.

Przeprowadzone badania dzielił nie tylko znaczny odstęp czasowy, ale także sytuacja społeczna jaka powstała w marcu 2020 roku, a która utrzymuje się do chwili obecnej. Maj 2020 był kolejnym miesiącem stanu epidemicznego i wynikających z niego znacznych ograniczeń w poruszaniu się, w tym do pracy, sklepów, dla rozrywki, na uczelnie i spotkania towarzyskie. Niezliczona liczba obywateli była zmuszona przejść na pracę zdalną a uczniowie i studenci na naukę wykorzystującą platformy edukacyjne. Duża część społeczeństwa musiała w trybie pilnym przeorganizować swoje życie, pozostawać godzinami w domu i kontaktować się z innymi wyłącznie za pomocą komputera lub telefonu.

Również społeczność Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku musiała dostosować się do obostrzeń jakie zostały wprowadzone na terenie całej Polski i przeszła na nauczanie w systemie zdalnym. Ten stan jak się okazuje wpłynął na zwiększone wykorzystanie sieci i komputera przez studentów, potrzebę pobierania i przechowywania plików z danymi zawodowymi, z plikami tematycznymi do studiowania i dokonywania zakupów niezbędnych artykułów za pośrednictwem sieci. Konieczność wykorzystania Internetu do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych odsunęła na dalszy plan rozrywkę, wpłynęła na większe zainteresowanie się problemem ochrony danych osobowych w Internecie.

Prezentowane badania ankietowe pokazały zmiany przede wszystkim w zachowaniu internautów w sieci w roku 2020 w stosunku do 2017. Zmiana zachowań nastąpiła głównie w priorytetach wykorzystania sieci i większej przy tym ostrożności. Natomiast wiedza o bezpieczeństwie danych osobowych i ich ochronie w sieci

pozostała prawie na takim samym poziomie, chociaż uzasadnione jest twierdzenie, że wystąpiła też lekka zmiana w kierunku jej powiększenia się. Wydaje się, że jakiegokolwiek zmiany, obserwowane w wynikach tych badań, wynikają przede wszystkim z konieczności podyktowanej inną sytuacją społeczną wytworzoną przez szerszą się na całym świecie pandemią COVID-19.

Bibliografia

1. <https://www.bik.pl/poradnik-bik/czym-jest-kradziez-tozsamosci> [dostęp: 28.02.2021].
2. Kaczmarek S., *Internauci najbardziej boją się kradzieży tożsamości*, 12 czerwca 2019, godz. 07:30, <https://www.telko.in/internauci-najbardziej-boja-sie-kradziezy-tozsamosci> dostęp: 28.02.2021.
3. Lach A., *Karnoprawna reakcja na zjawisko kradzieży tożsamości*, Warszawa 2015, ss. 204.
4. Lucas E., *Oswoić cyberświat. Tożsamość, zaufanie i bezpieczeństwo w Internecie*, Warszawa 2017, ss. 306, ISBN 978-83-65301-14-7.
5. Macoch A., *Kradzież tożsamości* [w:] *Kradzież tożsamości w Internecie*, A. Gołębiowska (red.) Warszawa 2017, s. 173 - 180, ISBN 987-83-949775-0-4. S. 173 – 180
6. Muliński T., *Zagrożenia bezpieczeństwa dla systemów informatycznych e-administracji*, Warszawa 2015, ss. 317, ISBN 978-83-7556-757-1.
7. Wilk A., *Kradzież tożsamości. Raport z badań*, 2014.10.23, <https://archiwum.giodo.gov.pl/pl/file/6594>, [dostęp 28.02.2021].
8. Wyrok Sądu Administracyjnego w Warszawie z 3 marca 2009 r., II SA/Wa 1495/08, Lex nr 530464. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B7B03BE6DD>, [dostęp 28.02.2021].
9. Zdzikot T., *Kradzież tożsamości w cyfrowym świecie* [w:] *Kradzież tożsamości w Internecie*, A. Gołębiowska (red.) Warszawa 2017, s. 29 – 41, ISBN 987-83-949775-0-4.

Martyna Zdrodowska

ORCID 0000-0002-9487-8134

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna

HANDEL LUDŹMI JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO. PERSPEKTYWA STATYSTYCZNA

Streszczenie

Handel człowiekiem jako towarem wywodzi się z czasów starożytnych. Obecnie, pomimo ciągłej walki z tym zjawiskiem, handel ludźmi potrafi przyjmować drastyczną formę, w której towarem staje się dziecko lub organy pozyskiwane do transplantacji. Przepięstwo handlu ludźmi jest domeną zorganizowanych grup przestępczych. Jako negatywne ludzkie zachowanie jest zaliczane do głównych zagrożeń bezpieczeństwa społecznego.

Słowa kluczowe: handel ludźmi • przestępczość zorganizowana • bezpieczeństwo społeczne • zagrożenia bezpieczeństwa.

TRAFFICKING AS A THREAT FOR SOCIAL SECURITY. STATISTICAL PERSPECTIVE

Abstract

The human trade as a commodity dates back to ancient times. Currently, despite the constant struggle with this phenomenon, human trafficking can take a drastic form, in which the goods become a child or organs obtained for transplantation. The crime of trafficking in human beings is the domain of organized crime groups. As negative human behavior, it is classified as one of the main threats to social security.

Keywords: Trafficking in Human Beings • Organized Crime • Social Security • Security Threats.

Handel ludźmi

Handel człowiekiem jako towarem wywodzi się z czasów starożytnych, w których niewolnictwo było elementem kultury niektórych grup etnicznych. Z prawnego punktu widzenia, niewolnik w starożytności był jednostką całkowicie zależną od właściciela. Był pozbawiony jakichkolwiek wolności i praw. W prawie starożytnego Rzymu niewolnikiem był osobnik podporządkowany władzy drugiego człowieka. W starożytnej Grecji, wszyscy ludzie, nie będący obywatelami polis, stawali się jednostkami, których wolność, ze względu na brak praw, była ograniczona¹. Na przełomie XIX i XX wieku, badacze starali się ustalić początki niewolnictwa oraz przyczyny jego powstania. Badania końca XIX wieku, prowadzone na prymitywnie rozwiniętych terenach Azji, Ameryki Północnej i Południowej oraz Afryki dowiodły, iż znamiona niewolnictwa są ściśle związane z rozwojem pierwotnych społeczeństw, przez co nie ma możliwości gruntownego dotarcia do ich początków.

Ocenia się, że niewolnictwo nie występowało wyłącznie u plemion prowadzących koczowniczy tryb życia, a pierwszymi niewolnikami byli jeńcy zdobywani w starciach z innymi plemionami². W średniowieczu niewolnictwo istniało w Europie oraz na Wschodzie krajów muzułmańskich³, a niewolnicy byli towarem handlu dalekosiężnego, mając ogromny wkład w produkcję rzemieślniczą i rolną. Podstawowym źródłem pozyskiwania niewolników na potrzeby zachodnich i południowych terenów Europy były kraje słowiańskie⁴. Czasy nowożytne wiązały się z dynamicznym rozwojem, a handel ludźmi stał się zawiłym i niezwykle kosztownym, jednak uregulowanym prawnie działaniem⁵. Proceder niewolnictwa stał się elementem negatywnego odbioru w XVII wieku, kiedy zaczęto uznawać niewolnictwo za niewłaściwe i sprzeczne z „naturalnym

¹ I. Bieżyńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987, s. 7–8.

² I. Bieżyńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, op. cit., s. 28–29.

³ Ibidem, s. 321.

⁴ B. Nowak, *Współczesny handel ludźmi a nowożytny handel niewolnikami* [w:] Z. Lasocki (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 33.

⁵ Ibidem, s. 34.

prawem człowieka do wolności”. Obecnie pomimo ciągłej walki z tym zjawiskiem, ocenia się, że nie ma możliwości zupełnej eliminacji problemu, a według statystyk na 1000 mieszkańców Ziemi przypada 1,8 niewolnika⁶. Pomimo wieków istnienia handlu ludźmi i dostrzegania od początku XX wieku problemów z nim związanych, dopiero w 2000 roku zdefiniowano to zjawisko⁷.

Działalność współczesnych grup przestępczych, zajmujących się handlem ludźmi, jest uzależniona od popytu, który niekiedy przyjmuje drastyczną formę handlu dziećmi, ich wykorzystywania seksualnego, do prostytucji dziecięcej, w produkcji materiałów pornograficznych⁸, do prac przymusowych w tym żebractwa. Równie częstymi ofiarami są kobiety, które według powszechnej opinii, są uważane za istoty słabe i bezradne. Pod koniec XX w. w krajach zachodu w przemyśle pornograficznym i prostytucji zwiększył się popyt na kobiety pochodzące z Europy Wschodniej i Środkowej co było też związane ze zmianami polityczno-społecznymi w krajach postkomunistycznych. Grupy przestępcze szybko rozwinęły handel ludźmi⁹. Oprócz prostytucji i pornografii znaczna część kobiet

⁶ P. Fudalej, *Zagrożenie handlem ludźmi w kontekście współpracy na linii Wschód – Zachód. Doświadczenie a wyzwania na przyszłość* [w:] M. Miłek, G. Wilk-Jakubowski, R. Brzoza (red.) *Wschód i Zachód w wymiarze globalnym. Doświadczenia z przeszłości a perspektywa na przyszłość*, Kielce 2012, s. 115.

⁷ Przyjęty przez Organizację Narodów Zjednoczonych protokół z Palermo, 15 listopada 2000r., definiuje handel ludźmi jako „*werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem gróźb lub z użyciem siły, lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, uprowadzenia w błąd, nadużywania władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje jako minimum, wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie lub usunięcie organów. Zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z wymienionych metod rabunku. Werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie dziecka (osoba, która nie ukończyła 18 roku życia) jest uznawane za handel ludźmi, nawet gdy nie zastosowano żadnej z metod rabunku.*”

⁸ P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański, *Handel ludźmi. Prześtrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2017, s. 28.

⁹ K. Karsznicki, *Handel kobietami w świetle spraw karnych*, „Prokuratura i prawo” 12/2002, s. 67.

z handlu ludźmi była i jest wykorzystywana do nielegalnych adopcji ich dzieci, pozyskiwania narządów, sprzedaży kobiety na żonę oraz przymusowej pracy.

Druga połowa XX wieku to także czas rozkwitu transplantologii, w którym przeszczepy komórek, tkanek i narządów ludzkich stały się realne i osiągalne. Z biegiem lat, dzięki rozwojowi i wzrostowi jakości opieki potransplantacyjnej, przeżycie jak i dalsze życie pacjentów, stały się nie tylko dłuższe, ale również lepsze jakościowo. Dlatego też, zabiegi transplantacyjne stały się uznana w świecie medycyny, skuteczną metodą leczenia schyłkowej niewydolności organów ludzkich¹⁰. Zjawisko handlu ludzkimi organami jest związane z wysokim zapotrzebowaniem, które względem zbyt niskiej dostępności narządów na rynku, powoduje potrzebę pozyskiwania organów do przeszczepu z nielegalnych źródeł. Dodatkowo zbyt niska wiedza społeczeństwa na temat przeszczepów oraz bieda, mają wpływ na rozwój handlu ludzkimi organami¹¹.

Bezpieczeństwo społeczne

Zapewnienie bezpieczeństwa jako formy pomocy społecznej to najstarszy obszar polityki skupiającej się na wspomaganie ubogiej części ludności, sięgający czasów pierwszych chrześcijan. W epoce feudalizmu władcy ustanawiali prawa i podatki, które miały za zadanie wspierać najbiedniejszych, zaś w epoce średniowiecznej powstawały domy pomocy społecznej świadczące pomoc osobom starszym, upośledzonym i niepełnosprawnym. Z początku XIX wieku w wielu krajach europejskich, polityka społeczna miała ścisły związek ze współczesną problematyką robotniczą. Problematyka polskiej polityki społecznej od 1918 roku była elementem rozważań na temat socjalnego położenia ludzi. Z powodu braku własnej

¹⁰ H. Nogał, E. Wiśniewska, E. Antos, *Zarys historyczny dynamiki rozwoju transplantologii klinicznej*, s. 114, http://www.przeglad.amp.edu.pl/uploads/2016/1/113_1_46_2016.pdf, [dostęp: 17.12.2019].

¹¹ https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/areopag_201207organy.html [dostęp: 14.10.2019].

praktyki społecznej, po roku 1918 władze państwowe rozpoczęły prace nad ustanowieniem struktur socjalnych, wpisując rok później Polskę do Międzynarodowej Organizacji Pracy¹².

Na przestrzeni wielu wieków bezpieczeństwo społeczne miało zawsze bezpośredni związek z bezpieczeństwem socjalnym, będąc tym samym składową bezpieczeństwa narodowego, które współcześnie jest źródłem zainteresowania wielu specjalistów i badaczy¹³. W art. 67 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej bezpieczeństwo społeczne jest określane jako zabezpieczenie społeczne: „1. Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego [...], 2. Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego [...]”¹⁴.

W literaturze przedmiotu trudno o jednoznaczną definicję bezpieczeństwa społecznego. Jest to głównie związane z różnorodnością rozumienia i odbierania tego bezpieczeństwa przez jednostki. Jednym z najbardziej charakterystycznych w odbiorze bezpieczeństwa społecznego jest identyfikowanie go jako bezpieczeństwa socjalnego, a przy tym pewnego rodzaju gwarancji zapewnienia bezpieczeństwa w różnej postaci np. bezpieczeństwa osobistego, ekonomicznego, politycznego i ekologicznego. W tym ujęciu bezpieczeństwo społeczne wiąże się z zagwarantowaniem ochrony jednostek, wynikającej z niebezpieczeństw związanych m.in. z ubóstwem, chorobami, inwalidztwem, macierzyństwem czy bezrobociem¹⁵. Bezpieczeństwo socjalne to przede wszystkim zapewnienie społeczeństwu odpowiednich warunków do życia, przetrwania, rozwoju i poczucia ochrony, w aspekcie socjalnym, dzięki wsparciu instytucji państwowych.

¹² Z. Witaszek, *Bezpieczeństwo społeczne* [w:] A. Urbanek (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa: dziedziny bezpieczeństwa*, Słupsk 2013, s. 191–192.

¹³ A. Urbanek, *Współczesny człowiek w przestrzeni bezpieczeństwa*, Słupsk 2015, s. 432.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).

¹⁵ A. Urbanek, P. Majer, *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*, Warszawa 2016, s. 60–61.

O poziomie bezpieczeństwa społecznego decyduje występowanie zagrożeń społecznych¹⁶. Współcześnie zagrożeniem społecznym określa się wszelkiego rodzaju czynniki mające negatywny wpływ na życie i zdrowie człowieka, tożsamość narodową, a także na bezpieczeństwo socjalne i publiczne¹⁷. Do głównych zagrożeń społecznych zalicza się niebezpieczeństwa wynikające z negatywnych zachowań ludzkich (w tym także podmiotów państwowych), mających na celu zachwianie równowagi i ładu społecznego. Są to zatem:

- nieszanowanie podstawowych praw i wolności człowieka,
- rozwój patologii społecznych, w tym przestępczości,
- konflikty militarne,
- nietolerancja,
- migracje,
- bezrobocie,
- dyskryminacja społeczna mniejszości ze względu na m.in.: poglądy, narodowość, religię¹⁸.

Podstawą naukowych i politycznych przemyśleń na temat bezpieczeństwa jednostki jest założenie, że bezpieczeństwo człowieka może być osiągnięte na dwa sposoby: wolności od strachu (*freedom from fear*) i wolności od niedoli (*freedom from want*)¹⁹. Za wolność w aspekcie życia społecznego uznaje się przede wszystkim życie poza zamknięciem/więzieniem, możliwość podejmowania decyzji w zgodzie z samym sobą oraz prawa obywatela wyznaczone przez dobro powszechne i porządek prawny²⁰. Czynniki, które mają wpływ na taką wolność, zależą przede wszystkim od człowieka i powstają jako:

¹⁶ Zagrożenia społeczne to procesy, zjawiska, sytuacje, problemy lub działania, które utrudniają zrównoważony rozwój, dążenie do dobrobytu i wysokiej jakości życia poszczególnych członków i całego społeczeństwa A. Urbanek, P. Majer, *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja...*, op. cit., s. 135.

¹⁷ Z. Witaszek, *Bezpieczeństwo społeczne...*, op. cit., s. 194-195.

¹⁸ Ibidem, s. 136.

¹⁹ A. Urbanek, *Człowiek jako podmiot bezpieczeństwa – metodologiczne podstawy badań* [w:] A. Urbanek (red.), *Bezpieczeństwo ludności województwa podlaskiego. Studium z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego*, Białystok 2014, s. 313.

²⁰ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wolno%C5%9B%C4%87.html>, [dostęp: 17.12.2019].

- relacje między ludźmi²¹,
- zdarzenia zależne od człowieka, ale mogące być zaskoczeniem dla innych ludzi i ich planów życiowych²²,
- dobrowolnie przyjęte obowiązki i powinności, w tym obowiązki względem wartości drugiego człowieka, których kształtowanie wiąże się z uszanowaniem jego godności, wolności i praw²³.

W związku z rosnącym zagrożeniem bezpieczeństwa, związanym z działalnością zorganizowanych grup przestępczych, państwo musi podejmować czynności przeciwdziałające generalnie zjawisku przestępczości²⁴. Przejawem działalności państwa w kwestii zapewnienia bezpieczeństwa społecznego jest przede wszystkim tworzenie struktur zwalczających przestępczość²⁵. W ramach tych struktur, powstają odpowiednio wykwalifikowane organy i instytucje, odpowiedzialne za identyfikację i walkę z przestępczością.

Przestępstwa dotyczące zjawiska handlu ludźmi (art. 189a²⁶ KK) oraz przestępstwa związane z handlem ludźmi to grupa czynów, do których zalicza się:

- nielegalną adopcję (art. 211a k.k.²⁷),
- publiczne prezentowanie treści pornograficznych (art. 202 § 1 k.k.),

²¹ Z. Frączek, *Granice wolności w procesach wychowawczych* [w:] A. M. de Tchorzewski, *Wolność jako wartość i problem edukacyjny*, Bydgoszcz 1999, s. 105.

²² M. Gołaszewska, *Na temat ens per se*, [w:] J. Pawlicy (red.), *Autokreacja człowieka – między wolnością a zniewoleniem. Materiały VI Jagiellońskiego Sympozjum Etycznego*, Kraków 1995, s. 17.

²³ Z. Frączek, *Granice wolności w procesach wychowawczych...*, op. cit., s. 106.

²⁴ A. M. Hernacka, *Rola Centralnego Biura Śledczego Policji w walce z przestępczością zorganizowaną. Zarys problematyki funkcjonowania służby*, s. 89, <http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/334>, [dostęp: 17.12.2019].

²⁵ M. Moskał, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego związane z przestępczością zorganizowaną w Polsce na początku XXI wieku*, s. 342, <https://docplayer.pl/10122083-Zagrozenia-dla-bezpieczenstwa-wewnetrznego-zwiazane-z-przestepczoscia-zorganizowana-w-polsce-na-poczatku-xxi-wieku.html>, [dostęp: 17.12.2019].

²⁶ Art. 189a KK funkcjonuje od 1 stycznia 2012 r., jego poprzednikiem był art. 253 § 1 KK.

²⁷ Art. 211a KK funkcjonuje od 1 stycznia 2012 r., jego poprzednikiem był art. 253 § 2 KK.

- zmuszanie do uprawiania prostytucji (art. 203 k.k),
- stręczycielstwo, sutenerstwo i kuplerstwo (art. 204 § 1 i 2 k.k),
- uprowadzenie w celu uprawiania prostytucji za granicą (art. 204 § 4 k.k.).

Handel ludźmi stanowi poważne zagrożenie dla zachwiania struktur bezpieczeństwa społecznego, które mają na celu ochronę jednostek przed utratą własnej tożsamości oraz zabezpieczenia społeczeństwa przed różnego rodzaju formami patologii wspólnego życia jednostek²⁸, w tym zagrożeń wynikających z przestępczości.

Badania własne

Badania koncentrują się na rozwiązaniu problemu: *Czy handel ludźmi stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa społecznego w Polsce?* Hipoteza główna: przy uwzględnieniu danych liczbowych zawartych w statystykach kryminalnych o handlu ludźmi i związanych z nim innych czynach karalnych przestępstwo to stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa społecznego w Polsce.

Rozwiązanie problemu badawczego podjęto metodą statystyczną, dokonując obliczeń dynamiki przestępstw handlu ludźmi i związanych z nim. Dynamikę obliczano według wzoru:

$$x\% = \left(\frac{y}{z} \cdot 100 \right) - 100$$

Litery oznaczają:

y – liczba przestępstw stwierdzonych z roku następnego, np. 2019

z – liczba przestępstw stwierdzonych z roku poprzedniego, np. 2018

Dynamika była obliczana w stosunku rocznym, czyli badano wzrost i spadek liczby przestępstwa handlu ludźmi i przestępstw

²⁸ A. Urbanek, *Człowiek jako podmiot bezpieczeństwa – metodologiczne podstawy badań* [w:] A. Urbanek (red.), *Bezpieczeństwo ludności ...*, op. cit., s. 315.

związanych z roku na rok oraz w stosunku roku końcowego do roku początkowego badanego okresu.

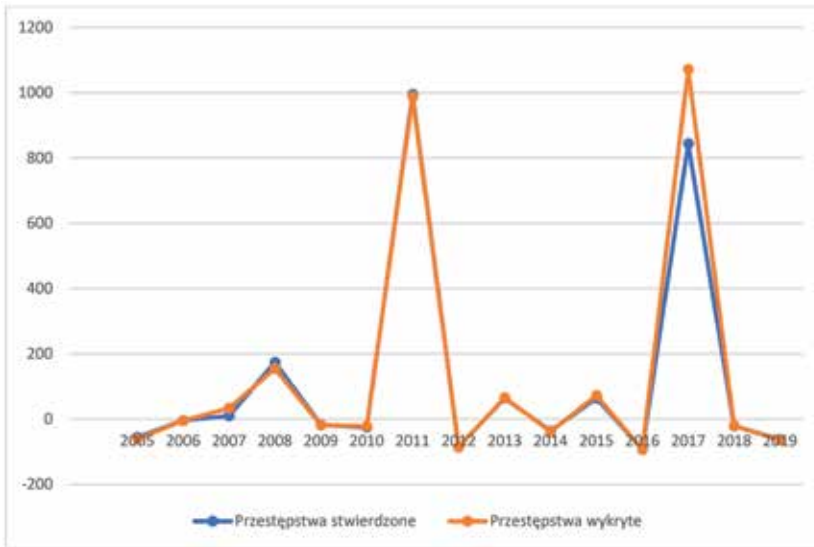
Tabela 1. Handel ludźmi: dynamika przestępstw stwierdzonych i wykrytych w Polsce w latach 2004–2019

Lp.	Rok	Handel ludźmi (art. 189 § 1, 2)*			
		Przestępstwa stwierdzone		Przestępstwa wykryte	
		Liczba	Dynamika roczna w %	Liczba	Dynamika roczna w %
1	2004	50	-	48	-
2	2005	22	-56,0	19	-60,42
3	2006	21	-4,54	18	-5,26
4	2007	23	9,52	24	33,33
5	2008	63	173,91	61	154,17
6	2009	52	-17,46	50	-18,03
7	2010	39	-25,0	39	-22,0
8	2011	427	994,87	424	987,18
9	2012	61	-85,71	60	-85,85
10	2013	100	63,93	99	65,0
11	2014	64	-36,0	61	-38,38
12	2015	105	64,06	105	72,13
13	2016	9	-91,43	7	-93,33
14	2017	85	844,44	82	1 071,43
15	2018	67	-21,18	64	-21,95
16	2019	25	-62,69	23	-64,06

* Aktualnie art. 189a § 1-2 k.k., a w latach 2004 – 2009 art. 253 § 1 oraz art. 204 § 4 k.k.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych liczbowych[w:] <http://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/handel-ludzmi-i-przest/50848,Handel-ludzmi-i-przestepstwa-okoloprostytycyjne.html> [28.05.2020].

Wykres 1. Handel ludźmi: dynamika przestępstw stwierdzonych i wykrytych w Polsce w latach 2004–2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tabeli 1.

Liczba przestępstw stwierdzonych handlu ludźmi w badanych 16 latach kształtuje się rocznie odpowiednio na poziomie:

- między 10 a 50 = 8 razy,
- między 51 a 100 = 6 razy
- oraz 1 raz wynosi 105 i 1 raz 427.

Zatem liczba przestępstw stwierdzonych generalnie wynosi kilkadziesiąt czynów rocznie. Jedyne dwa lata wykazują odstępstwo – rok 2011 wzrost do 427 przestępstw i rok 2017, gdy zarejestrowano 105 czynów handlu ludźmi.

Liczba przestępstw wykrytych jest z reguły nieznacznie mniejsza niż liczba przestępstw stwierdzonych a w dwóch przypadkach jest taka sama (lata 2010 i 2015).

Dynamika przestępstw stwierdzonych handlu ludźmi to krzywa łamana w granicach od – 91,43 % do + 994,87 %. Maksyma dodatnie występują w dwu latach – 2011 i 2017. Dynamika jest wtedy na poziomie prawie tysiąca (2011 r.) i 850 (2017 r.) procent. Liczbowo jest to wzrost z 39 do 427 przestępstw i z 9 do 85. Dynamika przestępstw wykrytych kształtuje się podobnie (Tabela 1, Wykres 1).

Krzywe dynamiki przestępstwa handlu ludźmi tak w zakresie przestępstw stwierdzonych, jak i wykrytych oprócz dwóch znacznych pików wzrostu, mają przebieg dość równomierny.

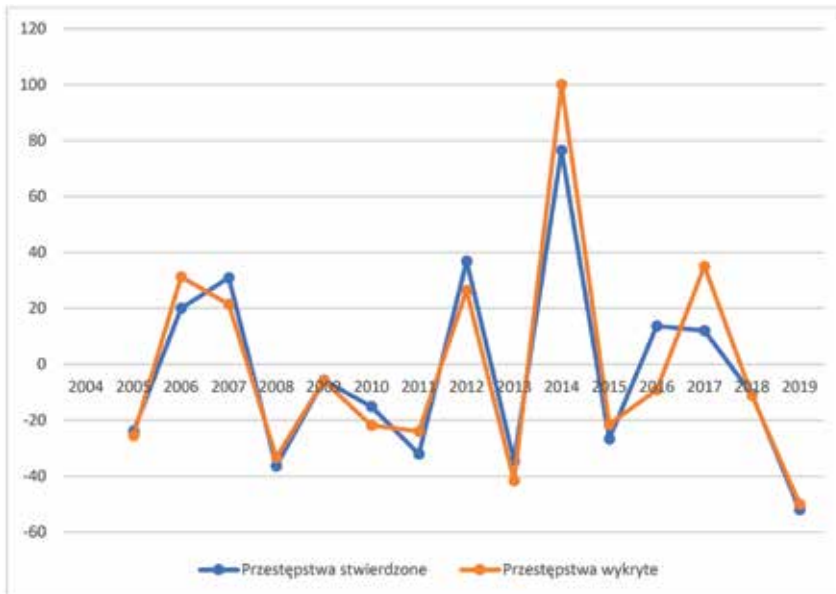
Tabela 2. Zmuszanie do prostytucji: dynamika przestępstw stwierdzonych i wykrytych w Polsce w latach 2004–2019

Lp.	Rok	Zmuszanie do prostytucji (art. 203 k.k.)			
		Przestępstwa stwierdzone		Przestępstwa wykryte	
		Liczba	Dynamika roczna w %	Liczba	Dynamika roczna w %
1	2004	46	-	43	-
2	2005	35	-23,91	32	-25,58
3	2006	42	20,0	42	31,25
4	2007	55	30,95	51	21,43
5	2008	35	-36,36	34	-33,33
6	2009	33	-5,71	32	-5,88
7	2010	28	-15,15	25	-21,87
8	2011	19	-32,14	19	-24,0
9	2012	26	36,84	24	26,31
10	2013	17	-34,61	14	-41,67
11	2014	30	76,47	28	100,0
12	2015	22	-26,67	22	-21,43
13	2016	25	13,64	20	-9,10
14	2017	28	12	27	35,0
15	2018	25	-10,71	24	-11,11
16	2019	12	-52	12	-50,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych liczbowych [w:] <http://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/handel-ludźmi-i-przest/50848,Handel-ludźmi-i-przestępstwa-okoloprostytucyjne.html> [28.05.2020].

Liczba stwierdzonych przestępstw zmuszania do prostytucji oscyluje od 12 do 55, a wykrytych – od 12 do 51 w latach 2004 do 2019. Jest zatem na poziomie kilkudziesięciu. Dynamika tego przestępstwa zarówno stwierdzonego jak i wykrytego nie przekracza 100%, mimo osiągnięcia znacznego wzrostu w roku 2014 (odpowiednio: stwierdzone 76,47% i wykryte 100%). Poza tym przyjmuje wartości dodatnie lub ujemne, jednak nie przekraczające 45,0% (Tabela 2, Wykres 2).

Wykres 2. Zmuszanie do prostytucji: dynamika przestępstw stwierdzonych i wykrytych w Polsce w latach 2004–2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tabeli 2.

Przestępstwa stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo, w tym również w stosunku do osób małoletnich zostały ujęte w jednym artykule polskiego k. k. Stąd w statystyce kryminalnej są podawane zbiorczo. Ich liczba kształtuje się na poziomie kilkuset rocznie z największymi wartościami 486 w roku 2010, 481 w roku 2005 i 462 w 2013 roku. W tych samych latach statystyka podaje najwięcej przestępstw wykrytych. W badanym okresie najmniej przestępstw stwierdzonych (107) przypada na rok 2019. Dynamika

zbiorczej wartości tych przestępstw ma wyjątkowo dużą amplitudę wahań. Wartości dynamiki pokazują, że silne wzrosty lub spadki liczby przestępstw stwierdzonych i także wykrytych występują w odstępach rocznych lub dwuletnich. Należy też zauważyć, że w przypadku tych przestępstw okołoprostytucyjnych krzywe dynamiki przestępstw stwierdzonych i dynamiki przestępstw wykrytych wykazują nadzwyczajne podobieństwo, biegnąc prawie równolegle w niewielkiej odległości od siebie (Tabela 3, Wykres 3).

Tabela 3. Stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo, w tym również w stosunku do osób małoletnich: dynamika przestępstw stwierdzonych i wykrytych w Polsce w latach 2004–2019

Lp.	Rok	Stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo, w tym również w stosunku do osób małoletnich (art. 204 § 1-3 k.k.)			
		Przestępstwa stwierdzone		Przestępstwa wykryte	
		Liczba	Dynamika roczna w %	Liczba	Dynamika roczna w %
1	2004	419	-	410	-
2	2005	481	14,80	471	14,88
3	2006	234	-51,35	229	-51,38
4	2007	315	34,61	311	35,81
5	2008	235	-25,40	236	-24,11
6	2009	395	68,08	391	65,68
7	2010	486	23,04	483	23,53
8	2011	327	-32,72	319	-33,95
9	2012	378	15,60	374	17,24
10	2013	462	22,22	454	21,39
11	2014	260	-43,72	256	-43,61
12	2015	337	29,61	327	27,73
13	2016	357	5,93	337	3,06

Lp.	Rok	Stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo, w tym również w stosunku do osób małoletnich (art. 204 § 1-3 k.k.)			
		Przestępstwa stwierdzone		Przestępstwa wykryte	
		Liczba	Dynamika roczna w %	Liczba	Dynamika roczna w %
14	2017	247	-30,81	243	-27,89
15	2018	191	-22,67	183	-24,69
16	2019	107	-43,98	107	-41,53

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych liczbowych [w:] <http://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/handel-ludzmi-i-przest/50848,Handel-ludzmi-i-przestepstwa-okoloprostytycyjne.html> [28.05.2020].

Wykres 3. Stręczycielstwo, sutenerstwo, kuplerstwo, w tym również w stosunku do osób małoletnich: dynamika przestępstw stwierdzonych i wykrytych w Polsce w latach 2004 – 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tabeli 3.

Przestępstwa z Ustawy o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z powodu małej liczby w latach 2004 – 2011 analizowano pod kątem wykrywalności.

Przestępstwa z Ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów za-

częły być zauważalne w statystyce policyjnej dopiero w 2012 roku, gdy ich poziom liczbowy nagle osiągnął 115 przypadków. Wcześniej w badanych latach pojawiały się sporadycznie 1 – 6 rocznie. Wykrywalność tych przestępstw kształtowała się na poziomie 100 %, a jeśli była mniejsza to przy 5 czynach na przykład 1 pozostawał niewykryty. Dyskusyjne jest czy to „tylko jeden” czy „aż jeden”. Niemniej tego typu czynów stwierdzano bardzo mało.

Tabela 4. Wykrywalność przestępstw z art. 20 Ustawy z dnia 26 października 1995 r. o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów i art. 43-46 Ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (z późn. zm.)²⁹

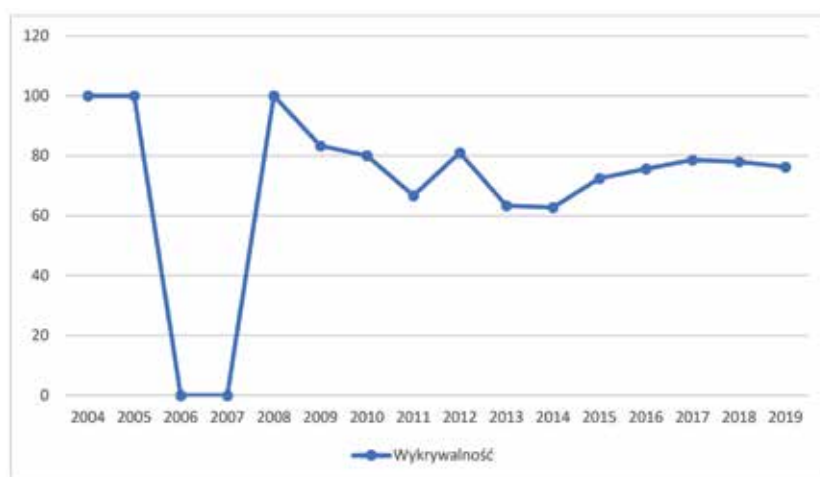
Lp.	Rok	Przestępstwa stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wykrywalność w %
1	2004	1	1	100,0
2	2005	1	1	100,0
3	2006	1	0	0,0
4	2007	0	0	-
5	2008	1	1	100,0
6	2009	6	5	83,3
7	2010	5	4	80,0
8	2011	3	2	66,7
9	2012	115	94	81,0
10	2013	49	31	63,3
11	2014	110	69	62,7
12	2015	58	42	72,4

²⁹ Ustawa z dnia 1 lipca 2005 roku o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (z późn. zm.) została zmieniona Ustawą z dnia 23 marca 2017 roku w zakresie dostosowania do dyrektyw Unii Europejskiej. Przepisy karne nie uległy zmianie.

Lp.	Rok	Przestępstwa stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wykrywalność w %
13	2016	45	34	75,6
14	2017	70	55	78,6
15	2018	58	46	78,0
16	2019	21	16	76,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych liczbowych [w:] <http://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/wybrane-ustawy-szczegol/ustawa-o-pobieraniu-prz/50856,Ustawa-o-pobieraniu-przechowywaniu-i-przeszczepianiu-komorek-tkanek-i-narzadow.html> [28.05.2020].

Wykres 4. Wykrywalność przestępstw z art. 20 Ustawy z dnia 26 października 1995 r. o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów³⁰ i art. 43-46 Ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (z późn. zm.)³¹

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tabeli 4.

³⁰ Ustawa uchylona Ustawą z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (art. 58).

³¹ Art. 43. Kto rozpowszechnia ogłoszenie o odpłatnym zbyciu, nabyciu lub o pośredniczeniu w odpłatnym zbyciu lub nabyciu komórki, tkanki lub narządu, podlega grzywnie, ograniczeniu wolności albo pozbawieniu wolności do roku.

Od 2012 roku sytuacja zmieniła się dość radykalnie. Przepięstwa z omawianej Ustawy weszły na poziom kilkudziesięciu rocznie. Wyjątkowo mało, bo tylko 21, zarejestrowano w ostatnim badanym roku – 2019. Równocześnie ze zwiększeniem się liczby przestępstw z Ustawy zmalała ich wykrywalność. Jeszcze w 2012 roku osiągnęła 81,0% ale już następne lata dają tylko 60- i 70- kilka procent (Tabela 4, Wykres 4).

Podsumowanie

Analiza danych liczbowych o przestępstwach stwierdzonych i wykrytych handlu ludźmi i tak zwanych okołoprostytycyjnych i ich dynamiki pozwoliła osiągnąć następujące wnioski:

- wartości liczbowe dla przestępstw handlu ludźmi i zmuszania do prostytucji rocznie kształtują się na poziomie kilkudziesięciu, w zasadzie handel ludźmi nie przekracza 100 a zmuszanie do prostytucji – 50 rocznie,
- przestępstwa sutenerstwa, kuplerstwa i stręczycielstwa osiągają poziom kilkuset, maksymalnie do 500 rocznie,
- liczba przestępstw z Ustawy dotyczącej pobierania komórek, tkanek i narządów w pierwszej połowie badanego okresu, od 2004 do 2011, była bardzo mała (od 1 do 6 rocznie), ale od 2012 roku weszła na poziom kilkudziesięciu (nawet ponad 100 w latach 2012 i 2014),
- dynamika przestępstw handlu ludźmi, zmuszania do prostytucji oraz sutenerstwa, kuplerstwa i stręczycielstwa zarówno stwierdzonych, jak i wykrytych przebiega sinusoidalnie, a więc prawie każdego roku zmienia kierunek z dodatniego na ujemny i przeciwnie, wielokrotnie też przekraczając linię zerową
- dynamiki przestępstw stwierdzonych i wykrytych handlu ludźmi, zmuszania do prostytucji oraz sutenerstwa, kuplerstwa i stręczycielstwa biegną prawie równolegle niewiele oddalając się od siebie,
- dynamika roczna największą amplitudę wykazuje przy

- przestępstwie handlu ludźmi dochodząc do wartości +994,87% w 2011 i +844,44% w 2014,
- w przypadku przestępstw zmuszania do prostytucji oraz okolo prostytutcyjnych amplituda dynamiki mieści się w zakresie od -100% do +100%,
 - wykrywalność przestępstw z Ustawy o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów jest duża, jednak od 2009 roku nie osiąga już 100%, jak przedstawiała się w poprzednich latach (2004 – 2007), krzywa ma też przebieg sinusoidalny, ale jest znacznie spłaszczona w ostatnich latach (od 2015 roku) pokazując utrzymywanie się wykrywalności na poziomie 72% – 78%.

Wartości liczbowe pokazujące rozmiary badanych przestępstw oraz ich dynamika nie przebiegają liniowo i trudno określić ich wyraźną tendencję. Jednak obliczenie dynamiki badanego okresu, czyli 2019 do 2004 wskazuje na wyraźny i znaczny spadek badanych przestępstw.

Tabela 5. Dynamika badanego okresu 2004 – 2019 przestępstw handlu ludźmi, zmuszania do prostytucji, stręczycielstwa, kuplerstwa, sutenerstwa i z Ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów

Rok	Handel ludźmi	Zmuszanie do prostytucji	Stręczycielstwo, kuplerstwo, sutenerstwo	Przestępstwa z Ustawy
2004	50	46	419	115 (2012 r.)
2019	25	12	107	21
Dynamika w %	-50	-73,91	-74,46	-81,73

Prace badawcze nad zjawiskiem handlu ludźmi są niezwykle trudne. W dostępnych statystykach i źródłach nie ma zbyt wielu informacji na temat ofiar, którym udało się uciec z rąk oprawców. Brak także statystyk aktów samobójczych, osób uznanych za za-

ginione lub zmuszanych do uprawiania prostytucji jako wyniku handlu ludźmi. Ponadto na braki w danych liczbowych wpływa ciemna liczba przestępstw, czyli tych czynów, które nigdy nie zostały zgłoszone organom ścigania lub zgłoszone nie zostały zarejestrowane.

Pomimo statystycznego spadku przestępstw handlu ludźmi i przestępstw z nim związanych, handel ludźmi nadal jest i godzi w podstawowe prawa i wolności człowieka. Handel ludźmi stanowi zatem, obojętnie na jakim poziomie statystycznym, potencjalne źródło zagrożenia dla bezpieczeństwa społecznego.

Bibliografia

1. Biezuńska-Małowist I., Małowist M., *Niewolnictwo*, Warszawa 1987. ISBN 83-07-01489-1.
2. Fudalej P., *Zagrożenie handlem ludźmi w kontekście współpracy na linii Wschód – Zachód. Doświadczenie a wyzwania na przyszłość* [w:] Miłek M., Wilk-Jakubowski G., Brzoza R. (red.) *Wschód i Zachód w wymiarze globalnym. Doświadczenia z przeszłości a perspektywy na przyszłość*, Kielce 2012. ISBN 9788361791249.
3. Frączek Z., *Granice wolności w procesach wychowawczych* [w:] A. M de Tchorzewski (red.), *Wolność jako wartość i problem edukacyjny*, Bydgoszcz 1999. ISBN 83-909409-2-2.
4. Gołaszewska M., *Na temat ens per se* [w:] Pawlica J. (red.), *Autokreacja człowieka – między wolnością a zniewoleniem*, Materiały VI Jagiellońskiego Sympozjum Etycznego, Kraków 1995.
5. Karsznicki K., *Handel kobietami w świetle spraw karnych*, „Prokuratura i prawo” 12/2002. ISSN 1233-2577.
6. Łabuz P., Malinowska I., Michalski M., Safjański T., *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2017. ISBN 978-83-8085-186-3.
7. Nowak B., *Współczesny handel ludźmi a nowożytny handel niewolnikami* [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006. ISBN 83-923-9230-2.
8. Urbanek A., Mejer P., *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*, Warszawa 2016. ISBN 978-83-796-5232-7.

9. Urbanek A., *Współczesny człowiek w przestrzeni bezpieczeństwa*, Słupsk 2015. ISBN 978-83-7467-242-9.
10. Urbanek A., *Człowiek jako podmiot bezpieczeństwa – metodologiczne podstawy badań* [w:] A. Urbanek (red.), *Bezpieczeństwo ludności województwa podlaskiego. Studium z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego*, Białystok 2014, ISBN 978-83-936989-7-4.
11. Witaszek Z., *Bezpieczeństwo społeczne* [w:] Urbanek A. (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa: dziedziny bezpieczeństwa*, Słupsk 2013. ISBN 978-83-933767-3-6.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483).
2. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych z dnia 15 listopada 2000 r., (Dz. U. z 2005 r. Nr 158, poz. 160).
3. Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz. U. z 2005 Nr 169 poz. 1411).
4. Ustawa z dnia 26 października 1995 r. o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz. U. z 1995 Nr 138, poz. 682).
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks Karny (Dz. U. z 1997 Nr 88, poz. 553).

Netografia

1. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wolno%C5%9B%C4%87.html> [dostęp: 17.12.2019].
2. https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/areopag_201207organy.html [dostęp: 14.10.2019].
3. Hernacka A. M., *Rola Centralnego Biura Śledczego Policji w walce z przestępczością zorganizowaną. Zarys problematyki funkcjonowania służby*, s. 89, <http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/334> [dostęp: 17.12.2019].
4. Nogal H., Wiśniewska E., Antos E., *Zarys historyczny dynamiki rozwoju transplantologii klinicznej*, s. 114, http://www.przeglad.amp.edu.pl/uploads/2016/1/113_1_46_2016.pdf, [dostęp: 17.12.2019].
5. Moskal M., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego związane*

z przestępczością zorganizowaną w Polsce na początku XXI wieku, s. 342, <https://docplayer.pl/10122083-Zagrozenia-dla-bezpieczenstwa-wewnetrznego-zwiazane-z-przestepczoscia-zorganizowana-w-polsce-na-poczatku-xxi-wieku.html> [dostęp: 17.12.2019].

DR HAB. BOLESŁAW SPRENGEL, PROF. UMK (21 czerwca 1952 – 26 października 2020)

Urodził się 21 czerwca 1952 roku w miejscowości Płosków, w gminie Sośno, w powiecie sępoleńskim. W 1971 r. ukończył Liceum Ogólnokształcące w Więcborku. Tytuł magistra historii uzyskał w 1976 roku na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pierwszą pracę dydaktyczną rozpoczął zaraz po studiach, w roku szkolnym 1976/1977 był nauczycielem historii i wychowania obywatelskiego w Zespole Szkół Mechanicznych w Brodnicy.

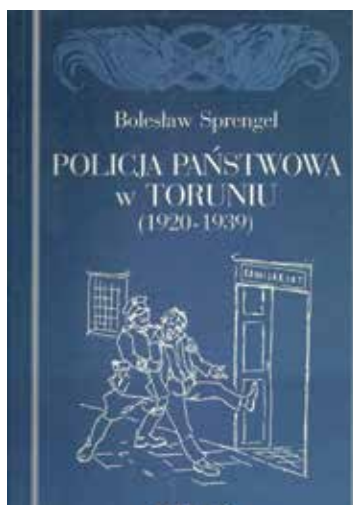

W okresie od 1977 do 2001 r. Bolesław Sprengel¹ pełnił służbę w formacjach policyjnych. Pracował w jednostkach terenowych w komórkach wykonawczych i koncepcyjnych w pionach kryminalnym, prewencji i inspekcji, najpierw w Komendzie Miejskiej i Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Toruniu (po przemianie ustrojowej w Komendzie Miejskiej Policji w Toruniu), a później w Komendzie Wojewódzkiej Policji w Bydgoszczy. Pierwszy stopień oficerski podporucznika Rada Państwa nadała mu 20 lipca 1977 r. Służbę pełnił na różnych stanowiskach oficerskich, najdłużej jako

¹ Fotografia: <https://www.youtube.com/watch?v=vp6aA7PB7ck>, [dostęp: 16.12.2020].

starszy inspektor ds. organizacyjnych i rzecznik prasowy toruńskiej Policji. Po 24 latach, dnia 30 maja 2001 r. służby przeszedł w stan spoczynku w stopniu podinspektora Policji.

Jeszcze w trakcie służby, w 1999 r. wydał dysertację pt.: *Policja Państwowa w Toruniu (1920–1939)*², która wieńczyła badania podjęte w przewodzie doktorskim. Dnia 5 czerwca 2000 r. obronił pracę doktorską, a następnego dnia Rada Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu nadała mu tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie historii oraz wystąpiła do jego pracodawcy z wnioskiem o wyróżnienie.

Kolejnym krokiem na drodze rozwoju naukowego było nadanie mu dnia 11 września 2012 r. stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, specjalność: instytucje publiczne, który otrzymał na podstawie dorobku naukowego oraz rozprawy habilitacyjnej, pt.: *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918–1939*³. Zespół niezależnych recenzentów z ośrodków akademickich w Warszawie i Krakowie zaliczył tę pracę do dziesięciu najlepszych książek historycznych roku 2012.

² Okładka: <http://potoruniu.blogspot.com/2017/04/ksiazka-policja-panstwowa-w-toruniu.html>, [dostęp: 16.12.2020].

³ Okładka: <https://policjapanstwowa.pl/index-160.htm> [dostęp: 16.12.2020].

Po odejściu ze służby rozpoczął karierę naukowo-dydaktyczną, w której kilkakrotnie pełnił także funkcje kierownicze. W okresie od 5 listopada 2001 do 30 września 2007 roku był zatrudniony jako adiunkt w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (obecnie Kujawska Szkoła Wyższa). Od początku zatrudnienia do 30 września 2006 r. był prodziekanem Wydziału Administracji, a następnie do 19 stycznia 2007 r. Wydziału Humanistycznego. W roku akademickim 2001/2002 pełnił równocześnie obowiązek dziekana Wydziału Administracji, a od 1 października 2006 do 19 stycznia 2007 r. dziekana Wydziału Humanistycznego. Doprowadził do podpisania umowy ze Smoleńskim Uniwersytetem Humanistycznym i dwukrotnej wymiany studentów oraz wydania pierwszego tomu wspólnych polsko-rosyjskich studiów.

W swojej karierze zawodowej profesor Bolesław Sprengeł był również związany z Wyższą Szkołą Bezpieczeństwa i Ochrony w Warszawie, gdzie 1 października 2008 r. został zatrudniony jako docent, a następnie w okresie od 1 marca do 30 września 2009 r. sprawował funkcję rektora tej uczelni. Wówczas tworzył kierunek bezpieczeństwo wewnętrzne. Nawiązał współpracę ze Słowacką Akademią Sił Zbrojnych im. gen. Milana Rastisława Štefánika w Bratysławie, był również członkiem kolegium redakcyjnego wydawanego przez tę uczelnię periodyku *Wojskowe Refleksje*.

Następnie został adiunktem w Katedrze Bezpieczeństwa Narodowego Wydziału Filologiczno-Historycznego Akademii Pomorskiej

w Słupsku. Swoje zainteresowania badawcze wiązał tam z Zakładem Zarządzania Kryzysowego, gdzie uczestniczył w zespołowym programie badawczym dotyczącym zarządzania kryzysowego w czasie powodzi w Polsce w 2010 r. Współpracował również z Wyższą Szkołą Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni.

Od 1 października 2010 r. Bolesław Sprengel był adiunktem w Katedrze Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Międzynarodowego Wydziału Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (do 2019 r. Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych), gdzie miała miejsce jego podstawowa aktywność akademicka. W latach 2010–2013 był pełnomocnikiem dziekana ds. kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne i uczestniczył w pracach najpierw wydziałowej, a później kierunkowej komisji dydaktycznej. Od 2011 r. był opiekunem koła naukowego studentów bezpieczeństwa wewnętrznego. Cztery lata po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego, dnia 1 października 2016 r. otrzymał tytuł profesora UMK.

W karierze akademickiej wykorzystywał swoje wieloletnie doświadczenie policyjne, co przekładało się nie tylko na prowadzone i koordynowane przedmioty, ale także realizowane badania. Nauczał takich przedmiotów jak: Prawo policyjne, Polityka informacyjna państwa w zakresie bezpieczeństwa narodowego, Profilaktyka i prewencja kryminalna, Historia bezpieczeństwa wewnętrznego, Rozwój polskich sił policyjnych, Zwalczenie przestępczości oraz Praca operacyjna Policji.

Profesor jako historyk i politolog badał organizację i funkcjonowanie instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego. Posiadał bogaty dorobek naukowy. Był nie tylko uczestnikiem licznych konferencji naukowych, ale także autorem 10 monografii, ponad 100 artykułów naukowych, m.in. z zakresu historii i współczesnych problemów przestępczości, kryminologii i kryminalistyki, które ukazywały się w wydawnictwach szkół wyższych i zeszytach naukowych, *Toruńskim Słowniku Biograficznym*, i innych. Opublikował również kilkadziesiąt artykułów popularnonaukowych w czasopiśmie społeczno-kulturalnych oraz zawodowych, w tym głównie w prasie policyjnej.

Rzetelność prowadzonych przez prof. B. Sprengla badań nauko-

wych oraz jego uporczywe dążenie do poznawania prawdy doceniali również studenci. Był promotorem łącznie ponad 210 prac licencjackich napisanych na kierunkach administracja, bezpieczeństwo wewnętrzne i bezpieczeństwo narodowe oraz 66 prac magisterskich. Wiele spośród nich zostało później w całości lub fragmentach opublikowanych. Występował również w roli recenzenta w czterech przewodach doktorskich, a także jednym habilitacyjnym.

Był członkiem komitetów redakcyjnych i rad naukowych czasopism, m.in. *Czasopisma Zagadnienia Społeczne*, a także recenzentem *Zeszytów Naukowych* Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej w Warszawie.

Bolesław Sprengel był również jednym z pomysłodawców u honorowania komisarz Stanisławy Filipiny Paleolog mianem Patrona Honorowego Pomorskiej Policji. W 1984 r. przygotował przyjęty w MSW bez uwag projekt reorganizacji Milicji Obywatelskiej w Toruniu, a w 1990 r. opracował wdrożony w życie projekt organizacji Policji w województwie toruńskim. Był członkiem komitetu organizacyjnego 49. Międzynarodowego Motorowego Zlotu Gwiazdzistej Policji, w którym w 1995 roku wzięło udział ponad 800 uczestników z 14 państw europejskich. Reprezentował Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Zespole Ekspertów Województwa Kujawsko-Pomorskiego, którego zadaniem było programowanie i realizacja wspólnych przedsięwzięć w zakresie podnoszenia bezpieczeństwa w regionie.

Profesor Bolesław Sprengel prowadził badania nad bezpieczeństwem społeczności lokalnych, komunikacją pomiędzy policją a samorządem terytorialnym, polityką bezpieczeństwa wewnętrznego XX wieku oraz ochroną informacji niejawnych, jednak to problematyka dziejów policji, a zwłaszcza Policji Państwowej była mu szczególnie bliska. Uczestniczył w przygotowaniu słownika biograficznego komendantów głównych polskich służb policyjnych XX i XXI wieku oraz słownika wiedzy policyjnej. Zwieńczenie jego badań nad policyjną historiografią stanowi wydana w 2019 roku, a więc w 100-lecie powstania polskiej Policji, monografia pt.: *Generałowie policji*, która została poświęcona funkcjonariuszom u szczytu ich policyjnej kariery.

W 1978 r. Polskie Towarzystwo Historyczne przyznało mu trzecią nagrodę im. Stanisława Herbsta za pracę magisterską. Na początku lat 90. otrzymał nagrodę wojewody toruńskiego za pracę na rzecz kultury, w związku z udziałem w ochronie zabytków sakralnych. W 2006 r. rektor WSHE we Włocławku przyznał mu nagrodę za pracę naukowo-dydaktyczną. Wcześniej otrzymał brązowy Krzyż Zasługi.

Dr hab. Bolesław Sprengel, prof. UMK, zmarł 26 października 2020 r.

mgr Katarzyna Amrozy
mgr Filip Dobrowolski

Publikacje dra hab. Bolesława Sprengla

Publikacje książkowe:

1. Nieznane karty międzywojennej Brodnicy. Policja i przestępczość w latach 1920–1939, Wydawnicza Agencja Akces, Toruń 1998, s. 104.
2. Policja Państwowa w Toruniu (1920–1939), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 205.
3. Ustrój organów administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Włocławek 2004, s. 144.
4. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 832 [współautor Karol Grünberg].
5. Policja Państwowa a przestępczość w powiecie włocławskim w latach 1919–1939, Włocławek 2006, s. 316 .
6. Posterunek ostatniej szansy. Policja Państwowa i przestępczość w Chełmży w latach 1920–1939, Wydawnictwo Naukowe GRADO, Toruń 2007, s. 212.
7. Służby mundurowe ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego. Zarys problematyki, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2008, s. 203.
8. Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918–1939, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2011, s. 472.
9. Praca operacyjna Policji, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2018, ss. 286 .
10. Generałowie policji, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019, ss. 550.

Książki pod redakcją:

1. [wspólnie z Adamem Strzeleckim] Urzędnik w administracji publicznej, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2005.
2. [wspólnie z Ryszardem Łaszewskim] Od Straży Obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2007.

Artykuły naukowe:

1. Z ciemnych kart powstania kościuszkowskiego. Uwagi o przestępczości kryminalnej na przykładzie Warszawy, [w:] Powstanie kościuszkowskie na Kujawach i Pomorzu Gdańskim, red. M. Pawlak, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1994, s.141–156.
2. Działalność policji w zakresie bezpieczeństwa lokalnego oraz jej współdziałanie z organami parapolicyjnymi na terenie woj. toruńskiego, [w:] Problemy bezpieczeństwa lokalnego. Materiały I Konferencji Krajowej, Toruń 10 XII 1993, red. M. Pilar, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1995, s. 75–84.
3. Czesław Kaczorowski, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 1(49):1998, s. 101.
4. Sylwester Parzybok, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 1(49):1998, s. 101–102.
5. Bronisław Orzechowski, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 2(50):1998, s. 155–156.
6. Franciszek Anioł, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 2(50):1998, s. 156.
7. Kaczorowski Czesław, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 1, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1998, s. 129–130.
8. Lissowski Mieczysław, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 1, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1998, s. 157–159.
9. Olszański Witalis, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 1, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1998, s. 187–189.
10. Parzybok Sylwester, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 1, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1998, s. 192–193.
11. Bolesław Michał Szalkowski, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 1–2 (53–54):1999, s. 221–222.
12. Władysław Sobolewski – policjant, kryminalistyk, sportowiec, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 3(55):1999, s. 267–270.

13. Konstanty Władysław Jucewicz, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 1–2 (53–54):1999, s. 218–219.
14. Rudolf Wizimirski, „Przegląd Policyjny”, nr 1–2 (53–54):1999, s. 219–221.
15. Stanisława Paleolog – oficer Wojska Polskiego i Policji Państwowej, [w:] Służba Polek na frontach II wojny światowej, cz. 4, Materiały IX sesji popularnonaukowej połączonej z II Zjazdem Kombatantek w Toruniu, red. M. Golon i K. Minczykowska, Toruń 2000, s. 253–260.
16. Stanisława Paleolog – organizatorka polskiej policji kobiecej, „Przegląd Policyjny”, Szczytno, nr 3–4 (59–60):2000, s. 165–168.
17. Gałczyński Lucjan, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 2, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2000, s. 89–90.
18. Jucewicz Konstanty Władysław, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 2, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2000, s. 123–124.
19. Wiza Zygmunt, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 2, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2000, s. 271–272.
20. Wizimirski Rudolf Marian, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. 2, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 2000, s. 272–274.
21. Policja Państwowa a mniejszości narodowe i wyznaniowe. Zarys problematyki, [w:] Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Zbiór studiów pod redakcją Zbigniewa Karpusa i Waldemara Rezmera, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2001, s. 325–340.
22. Terroryzm – historia i teraźniejszość, [w:] Od blokad ulicznych do World Trade Center. Taktyka i technika przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym oraz innym publicznym działaniom pozaprawnym, pod red. Romana Bäckera, Wydawnictwo SECRETUM, Toruń 2002, s. 61–124.
23. Sport w Policji Państwowej w województwie pomorskim w okresie międzywojennym, [w:] Kujawy i Pomorze. Region – społeczeństwo – kultura, t. I, red. P. Petrykowski, A. Potoczek, Toruńskie Towarzystwo Kultury, Toruń 2002, s. 103–131.
24. Buyko Bolesław, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. III, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 34–37.
25. Chełmiński Władysław, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. III, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 37–38.

26. Kabulski Romuald, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. III, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 108–109.
27. Królikowski Jan Henryk, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. III, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 124–125.
28. Lissowski Kazimierz, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. III, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 141.
29. Nowodworski Adam Wiktor, „Toruński Słownik Biograficzny”, t. III, red. K. Mikulski, Towarzystwo Miłośników Torunia – Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 167–168.
30. Z dziejów Policji Państwowej w województwie stanisławowskim, [wstęp do książki Antoniego Rachwała, *Przeżyłem Kazachstan*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003, s. 7–52.
31. Straż Ludowa w Toruniu, [w:] *Drogi do niepodległości. Ziemie polskie w dobie odbudowy Państwa Polskiego*. Studia pod redakcją Zbigniewa Karpusa i Mieczysława Wojciechowskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003, s. 191–204.
32. „Żołnierz na froncie walki z przestępczością”, czyli wzór osobowy przedwojennego policjanta, [w:] *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, pod redakcją Grzegorza Radomskiego i Katarzyny Kalinowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003, s. 65–79.
33. Rola samorządu terytorialnego II Rzeczypospolitej w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego, [w:] *Społeczne uwarunkowania rozwoju lokalnego*, pod redakcją Andrzeja Potoczka i Jerzego Stępnia, Akademia Rolnicza im. Cieszkowskiego-Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Poznań-Włocławek 2003, s. 27–44.
34. Nowela sierpniowa a kryzys demokracji parlamentarnej, [w:] *Kryzysy i sposoby ich przewycięzania w myśli politycznej XX wieku*. Studia i szkice pod redakcją Witolda Wojdyły, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 139–156.
35. Sprawy wschodnie w polityce bezpieczeństwa wewnętrznego II Rzeczypospolitej (wybrane problemy), [w:] *Polska polityka wschodnia w XX wieku*, studia pod redakcją Mieczysława Wojciechowskiego i Zbigniewa Karpusa, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Toruń-Włocławek 2004.
36. Czynności kryminalistyczne Policji Państwowej w sprawach pożarów, [w:] *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach*,

- pod red. Violetty Kwiatkowskiej-Darul, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 195–206.
37. Taktyka i technika kryminalistyczna na łamach czasopisma „Na posterunku”, [w:] *Doctrina multiplex veritas una. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 505–528.
 38. Europejska współpraca polskiej policji, [w:] *Polska w integrującej się Europie*, pod red. Ryszarda Łaszewskiego i Eugeniusza Ponczka, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Włocławek 2004, s. 259–271.
 39. Rzeczycki Stanisław, „Włocławski Słownik Biograficzny”, t. I, red. S. Kunikowski, Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2004, s. 153–155.
 40. Dyskusja nad modelem samorządu powiatowego w okresie międzywojennym, „Zeszyty Naukowe WSHE”, tom XIV, Nauki Administracyjno-Prawne, red. A. Strzelecki, Włocławek 2004, s. 13–42.
 41. Udział Policji Państwowej w ściganiu przestępczości żołnierzy i czynów popełnionych na szkodę Wojska Polskiego w latach 1919–1926, [w:] *Siły zbrojne polityka. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Przybylskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. Piotra Kurlendy, Jerzego Romanowicza, Andrzeja Rossy i Bogdana Zalewskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 361–377.
 42. Etyka zawodowa policjanta, [w:] *Urzędnik w administracji publicznej*, pod. red. B. Sprengla i A. Strzeleckiego, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Włocławek 2005, s. 102–114.
 43. Psy w służbie śledczej i prewencyjnej w Policji Państwowej, „Zeszyty Naukowe WSHE” tom XX, Nauki Administracyjno-Prawne, red. A. Strzelecki, Włocławek 2005, s. 133–156.
 44. Od policji lokalnych do Straży Miejskiej, [w:] *Samorząd terytorialny w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. I Regionalna Konferencja Naukowa*, pod red. Piotra Gołdyna, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Wydział Zamiejscowy w Koninie, Konin 2005, s. 65–73.
 45. Jewhen Konowalec – żołnierz i polityk ukraiński, (wspólnie z Karolem Grünbergiem), [w:] *Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki, problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Mieczysławowi Wojciechowskiemu*, red. Z. Karpus, J. Kłaczkow, M. Wołos, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, s. 565–576.
 46. Prokuratura i Policja w systemie administracji bezpieczeństwa publicznego w Polsce od 1990 r., „Nauczanie europejskie”, rocznik,

- Smoleński Uniwersytet Humanistyczny – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, red. J. P. Kowaljew, Smoleńsk-Włocławek 2005, s. 295–311.
47. Polityka informacyjna Policji Państwowej (zarys problematyki), „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska, nr 19. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „W służbie Prawa i Bezpieczeństwa 1918–1939” z okazji 85. rocznicy powstania Policji Państwowej, Białystok 2006, s. 140–152.
 48. Finansowanie Policji Państwowej przez samorząd (1919–1939), [w:] Samorząd w polskiej myśli politycznej XX wieku, praca zbiorowa pod red. Grzegorza Radomskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006, s. 207–220.
 49. Wybrane problemy udziału Policji Państwowej w postępowaniu karnym, „Zeszyty Naukowe WSHE” tom XXII, Nauki Administracyjno-Prawne, red. K. Kamińska, Włocławek 2006, s. 91–108.
 50. Policja we Włocławskim w okresie przemian ustrojowych III Rzeczypospolitej, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, tom 21, Społeczeństwo Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w dobie transformacji (1989–2005), Włocławek 2006, s. 57–62.
 51. Z dziejów udziału Policji Państwowej w pracach Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej w latach 1923–1939 (zarys problematyki), [w:] Od Straży Obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku, red. Ryszard Łaszewski i Bolesław Sprengel, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2007, s. 127–141.
 52. Stosunki polsko-rumuńskie w polityce Piłsudskiego, [w:] Józef Piłsudski wobec Europy i wybranych zagadnień wewnętrznych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1935). W 70. rocznicę śmierci, Studia red. Mieczysław Wojciechowski i Zbigniew Karpus, Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Włocławek-Toruń 2007, s. 49–74.
 53. Migracje i wielokulturowość a bezpieczeństwo wewnętrzne państw Europy, [w:] Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja, red. E. Ponczek, A. Sepkowski, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, Włocławek 2007, s. 195–216.
 54. Dzielnicowy Policji Państwowej, [w:] Prewencja i edukacja w kształtowaniu bezpieczeństwa społeczności lokalnej, pod red. Anetty Jaworskiej i Marka Stefańskiego, Akademia Pomorska w Słupsku - Szkoła Policji w Słupsku, Słupsk 2007, s. 19–35.
 55. Policja a migracje, [w:] Bezpieczeństwo państw a procesy migracyjne, pod red. Lecha Kacprzaka i Jacka Knopka, Państwowa Wyższa Szko-

- ła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Piła 2008, s. 47–60.
56. Warszawski przodownik-dzielnicy w okresie międzywojennym (zarys problematyki), „Bezpieczeństwo i Ochrona”. Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony, Warszawa nr 1–2/2008, s. 95–116.
57. Prywatyzacja ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego, [w:] Polityka bezpieczeństwa Polski w XX i na początku XXI wieku (Wybrane problemy), pod redakcją naukową Tadeusza Paneckiego, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2008, s. 225–239.
58. Migracja z Polski a przestępczość w okresie międzywojennym, [w:] Społeczna przestrzeń Polaków żyjących w diasporze, red. Mieczysław Sprengel, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2008, s. 67–98.
59. Wojsko Polskie a ochrona bezpieczeństwa wewnętrznego II Rzeczypospolitej (zarys problematyki), [w:] Polska myśl wojskowa na przestrzeni dziejów, red. naukowa W. B. Łach. T. Gajownik, D. Radziwiłłowicz, Olsztyn 2008, s. 473–485.
60. Polityka administracyjna władz polskich w okresie międzywojennym w przedmiocie kary administracyjnej wymierzanej przez Policję Państwową w postępowaniu karno-administracyjnym, [w:] Studia prawnicze. Rozprawy i materiały, pod red. Marka Nowaka, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 75–96.
61. Kazimierz Młodzianowski, [w:] Komendanci Główni Polskiej Policji (1918–2009), pod red. Piotr Majer, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2009, s. 38–42.
62. Marek Bieńkowski, [w:] Komendanci Główni Polskiej Policji (1918–2009), red. Piotr Majer, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2009, s. 205–208.
63. Edukacja dla bezpieczeństwa w II Rzeczypospolitej, [w:] Edukacja – profilaktyka – terapia. Wymiary prewencji kryminalnej, red. Marek Stefański, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009, s. 160–169.
64. Posterunkowy w roli listonosza i szofera, czyli o wykorzystywaniu przez administrację przedwojennych policjantów do zadań niezwiązanych z ochroną bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego, „Bezpieczeństwo i Ochrona”, Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony, Warszawa 2009, nr 1–2 (5–6), s. 128–164.
65. Powiatowe komisje bezpieczeństwa i porządku – teoria i rzeczywistość, [w:] Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej na tle innych państw Unii Europejskiej. Stan obecny oraz perspektywy zmian, pod red. Marka Lisieckiego, Mirosławy Raczkowskiej-Lipiń-

- skiej, Bronisława Sitka, Witolda Pokruszyńskiego, Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2009, s. 213–225.
66. „Komendant dowody do butelki zagania”, czyli korupcja w Policji Państwowej”, „Bezpieczeństwo i Ochrona” 2009, Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony, Warszawa, nr 3–4 (7–8), s. 67–89.
67. Ochrona informacji niejawnych w polityce władz oraz działalności administracji cywilnej i wojskowej Drugiej Rzeczypospolitej, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni, 2010, zeszyt 13, Bezpieczeństwo 1, s. 121–149.
68. Broń palna jako środek przymusu bezpośredniego Policji Państwowej, [w:] Bezpieczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej we Wrocławiu 5–6.11.2009, red. A. Pepłoński, A. Szymanowicz, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. generała T. Kościuszki, Wrocław 2010, s. 269–291.
69. Lotnictwo a bezpieczeństwo wewnętrzne II Rzeczypospolitej, [w:] Lotnictwo i wojska pancerne w XII i XXI w., red. Przemysław Jastrzębski, Krzysztof Rosiak, Henryk Walczak i Andrzej Wojtaszek, Szczecin 2010, s. 13–32.
70. Polityka rekrutacji do Policji Państwowej, [w:] Rekrutacja do grup dyspozycyjnych – socjologiczna analiza problemu, red. Jan Maciejewski i Marcin Liberacki, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011, s. 121–141.
71. Polsko-niemieckie stosunki służb policyjnych w okresie międzywojennym, [w:] Spotkania polsko-niemieckie, red. D. Kawa, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 36–59.
72. Uprawnienia władcze Policji Państwowej a polityka bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej, [w:] Refleksje nad bezpieczeństwem, red. S. Kozdrowski, A. Urbanek, Katedra Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Pomorskiej w Słupsku – European Association for Security w Krakowie, Słupsk-Kraków 2011, s. 55–94.
73. Policja Państwowa wobec zagrożenia wojennego w 1939 roku, [w:] Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy, red. H. Cwiąg, Z. Cutter, Instytut Nauk Politycznych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2012, s. 259–272.
74. Funkcjonariusze Policji Państwowej w oczach społeczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej, [w:] Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Współczesne ustroje państwowe i rozwój demokracji w Polsce. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Jaskierni, t. 2, Toruń 2012, s. 579–604.

75. Decentralizacja policji w Polsce od okresu międzywojennego do III Rzeczypospolitej, [w:] Ustrój terytorialny państwa a decentralizacja systemu władzy publicznej, red. Alfred Lutrzykowski, Toruń 2012, s. 227–245.
76. Zarządzanie kryzysowe podczas powodzi w Małopolsce Zachodniej w świetle relacji prasowych, [w:] Zarządzanie kryzysowe. Wybrane problemy, red. Andrzej Peplowski, Grażyna Kędzierska, Zbigniew Siemak, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, Białystok 2013, s. 369–399.
77. Fałszerstwa pieniędzy (banknotów i bilonu) oraz czeków i książeczek oszczędnościowych w Polsce w latach 1918–1939, „Archiwum Krymologii”, 2012, t. XXXIV, Warszawa 2013, s. 569–601.
78. Bezpieczeństwo lokalne jako problem badawczy, [w:] Bezpieczeństwo publiczne w wymiarze lokalnym – wyzwania XXI wieku, red. M. Darabasz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu, Elbląg 2013, s. 107–128.
79. Czy straż gminna (miejska) jest w Polsce potrzebna? [w:] Współczesne wyzwania administracji rządowej i samorządowej, red. D. Plecka, Toruń 2013, s. 274–289.
80. Przeciwdziałanie przestępczości w szkołach, placówkach oświatowych (wybrane zagadnienia), [w:] Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Miscellanea, t. III, Bydgoszcz 2013, s. 97–114.
81. Znaczenie ewidencji Policji Państwowej dla kontrwywiadu, [w:] Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP, t. IV, red. Tadeusz Dubicki, Łomianki 2014, s. 149–167.
82. Polityka bezpieczeństwa wewnętrznego gabinetów z udziałem Sojuszu Lewicy Demokratycznej, „Polityka i Społeczeństwo”, Rzeszów 2014, nr 3 (12), s. 106–119.
83. Aspekty procesowe ścigania szpiegostwa w przedwojennej Polsce, [w:] Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948), red. Z. Nawrocki, Warszawa 2014, s. 74–90.
84. Udział polskiej Policji Państwowej w pracach International Criminal Police Commission w latach 1923–1939, [w:] Międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa państwa, red. K. Cebul, A. Rudowski, Warszawa 2015, s. 27–44.
85. Prasa i radio w działalności Policji Państwowej w latach 1919–1939, [w:] Media i dziennikarstwo w XX wieku. Studia i szkice, red. M. Kaczmarczyk, M. Boczkowska, Oficyna Wydawnicza „Humanitas” Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec 2015, s. 189–202.
86. Policja Państwowa a prewencja kryminalna, [w:] Policja Państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane aspekty organizacji i funkcjo-

- nowania, red. Adrian Tyszkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 105–125.
87. Udział Policji Państwowej w realizacji polityki penitencjarnej w Polsce w latach 1919–1939, „Archiwum Kryminologii” 2014, t. XXXVI, Polska Akademia Nauk – Instytut Nauk Prawnych – Zakład Kryminologii, Warszawa 2015, s. 227–257.
 88. Rozwój usług detektywistycznych w Polsce do 1997 roku, [w:] Bezpieczeństwo w administracji i biznesie jako czynnik europejskiej integracji i rozwoju, red. Marek Chrabkowski, Cezary Tatarczuk, Janusz Tomaszewski, Wojciech Wosek, Gdynia 2015, s. 176–191.
 89. Fundusz dyspozycyjny, [w:] Kontrywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948), tom III, red. Zbigniew Nawrocki, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Warszawa 2015, s. 46–56.
 90. Dlaczego funkcjonariuszy Policji Państwowej nie można zaliczyć do elity zawodowej i społecznej Drugiej Rzeczypospolitej, [w:] Społeczeństwo i polityka. Doświadczenia i wyzwania. Księga dedykowana Profesorowi Alfredowi Lutrzykowskiemu, red. J. Marszałek-Kawa, M. Popławski, Toruń 2015, s. 74–99.
 91. Policijna taktyka przesłuchania zbiegłych do Polski żołnierzy niemieckich, [w:] Wywiad i kontrywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP, t. VI, red. Tadeusz Dubicki, Łomianki 2015, s. 7–15.

Recenzje w czasopismach naukowych:

1. Wiesław Sauter, Krzysztof Żegocki – pierwszy partyzant Rzeczypospolitej 1618–1673, Poznań 1981, [w:] „Zapiski Historyczne”, Toruń, 1985, zeszyt 4, s. 168–172.
2. Powstanie kościuszkowskie 1794. Dzieje militarne, t. 1, Warszawa 1994, [w:] „Zapiski Historyczne”, Toruń, 1998, zeszyt 1, s. 184–187.
3. Kościół katolicki w przedwojennym Toruniu (rec. P. Kurlenda, Działalność społeczno-polityczna Kościoła katolickiego w Toruniu i Podgórzu (1920–1939), Toruń 1997), [w:] „Pomerania”, Gdańsk, nr 1 (styczeń) 1998.
4. Zbigniew Karpus, Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924, Toruń 1997, [w:] „Kultura i Edukacja”, Toruń, 1998, nr 2, s. 167–169.
5. Grzegorz Dudziński, Na prasowej barykadzie, Toruń 1998, [w:] „Kultura i Edukacja”, 1999, nr 1, s. 147–150.
6. Adam Tokarski, W gościnie u bratanków Węgrów. Menedék Magyar Testvéreinkél, Toruń 1998, [w:] „Ateneum. Polska w świecie”, Toruń 1999, nr 3, s. 281–283.

7. Andrzej Misiuk, Służby specjalne II Rzeczypospolitej, Warszawa 1998, [w:] „Ateneum. Polska w świecie”, Toruń 1999, nr 3, s. 288–291.
8. Grzegorz Radomski, Narodowa Demokracja wobec problematyki mniejszości narodowych w Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1918–1926, Toruń 2000, [w:] „Krakowskie Studia Małopolskie”, Kraków 4/2000, s. 246–247.
9. Sławomir Słowik, Polskie życie sportowe w Toruniu w okresie międzywojennym (1920–1939), Toruń 2000, [w:] „Krakowskie Studia Małopolskie”, Kraków 4/2000, s. 247–249.
10. Jacek Ślusarczyk, Stosunki polsko-sowieckie w latach 1939–1945, Toruń 2000, [w:] „Krakowskie Studia Małopolskie”, Kraków 4/2000, s. 249–252.
11. Przestępczość w Polsce w latach 90., red. Feliks Prusak, [w:] „Zeszyty Naukowe WSHE”, tom. XIV, Nauki Administracyjno-Prawne, Włocławek 2004, s. 241–243.
12. Piotr Majer, Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy, [w:] „Zeszyty Naukowe WSHE”, tom XX, Nauki Administracyjno-Prawne, Włocławek 2005, s. 170–173.
13. Piotr Majer, Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy, [w:] „Policjanci. Policyjny Magazyn Historyczny” 2008, s. 172–174.
14. Stanisław Kozdrowski, Wyszkolenie policyjne w II Rzeczypospolitej, Kraków 2006, [w:] „Bezpieczeństwo i Ochrona”, Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony”, Warszawa 2009, nr 1–2 (5–6), s. 210–212.

ZgSp2353-7426/15.12.2020/20.12.2020/30.12.2020/07

Prof. dr hab. Piotr Majer

ORCID 0000-0003-0820-6743

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

**BOLESŁAW SPRENGEL,
GENERALOWIE POLICJI,
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,
Toruń 2019, ss. 550, ISBN 978-83-231-4287-4**

Streszczenie

Praca B. Sprengla składa się z kilku części. Pierwsza z nich zatytułowana Historia formacji w nowatorski sposób prezentuje wpływ kadry dowódczej policji na funkcjonowanie Policji Państwowej – rozdz. I, na funkcjonowanie Milicji Obywatelskiej – rozdz. II oraz na funkcjonowanie współczesnej Policji – rozdz. III. Najbardziej rozbudowany liczbą stron i wyszczególnionych problemów jest rozdział III. Było to następstwem z jednej strony znajomości realnych problemów Policji wyniesionych przez Autora ze służby w tej formacji, z drugiej znacznie szerszej podstawy źródłowej niż w stosunku do poprzedzających ją formacji. B. Sprengel prezentując i analizując dokonania tej grupy zawodowej nie podążył utartym tropem poprzez prezentację ich biogramów, lecz zaproponował zupełnie nowatorski sposób analizy, wiążąc ich aktywność z działaniami zmieniającymi policję w różnych obszarach jej działalności. Wymagało to niemal perfekcyjnej znajomości organizacji i działalności policji, szczegółowej wiedzy o kadrze dowódczej policji oraz umiejętności powiązania jej pomysłów i koncepcji z faktycznie przeprowadzonymi zmianami w formacji.

Nie ma wątpliwości, że byłoby niepowetowaną stratą, gdyby praca ta nie ukazała się.

Słowa kluczowe: recenzja • policja • kadra kierownicza policji polskiej.

**BOLESŁAW SPRENGEL, POLICE GENERALS,
WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA,
TORUŃ 2019, SS. 550, ISBN 978-83-231-4287-4**

Abstract

Bolesław Sprengel's work consists of several parts. The first, entitled *The History of Formation*, presents, in an innovative way, the influence of the police command staff on the functioning of the State Police – chapter I, the Citizens' Militia – chap. II and the modern police – chapter III. Chapter III is the most extensive in the number of pages and the problems listed. On the one hand, this was a result of the author's knowledge of real police problems he experienced during his service in this formation, and on the other hand, the source content was much broader than in case of the preceding formations. In analyzing the achievements of this professional group, Sprengel did not follow the usual path by presenting their biographies, but proposed a completely innovative way of analysis, linking their activity with actions changing the police in various areas of duties and responsibilities. This required almost perfect understanding of the structure of the organization and activities of the police, detailed knowledge of the police command staff, and the ability to link their ideas and concepts with the actual changes carried out in the formation. There is no doubt that it would have been an irreparable loss if this work had not been published.

Keywords: Review • Police • Management Staff of the Polish Police.

* * *

Recenzja, co powszechnie wiadomo, jest gatunkiem pisarskim, którego podstawowym celem jest analiza i ocena określonego dzieła. Zazwyczaj, chociaż nie zawsze, pojawia jako reakcja na jego opu-

blikowanie, zachęcając bądź zniechęcając potencjalnych odbiorców do zapoznania się z nim. Daje też szansę autorowi recenzowanego utworu do podjęcia polemiki, w odpowiedzi na treść recenzji.

Przypominam te kanony recenzyjne, bowiem Autor recenzowanej pracy Bolesław Sprengel, nie będzie w żaden sposób mógł odnieść się do prezentowanych niżej uwag. Kilka niedługich miesięcy po jej opublikowaniu zmarł, pozostawiając szereg kolejnych rozpoczętych zamierzeń badawczych. Recenzja Jego ostatniej pracy jest więc dla mnie nie tylko okazją do jej oceny, ale również do skreślenia kilku słów o Autorze, którego miałem honor poznać i współpracować. Z tej kilkuletniej perspektywy o Bolku – bo tak był popularnie przez grono znajomych identyfikowany – mogę powiedzieć wyłącznie rzeczy pochlebne, i to nie dlatego, że o zmarłych należy mówić wyłącznie dobrze, albo wcale. Był bowiem przede wszystkim osobą niezwykle życzliwą, mimo, że los Go nie oszczędzał. W ostatnich latach stracił ukochaną Żonę, dotknęła go też – w sposób absolutnie krzywdzący, Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji itd. Dla wielu w Jego sytuacji byłby to powód do zgorzknienia i innych podobnych mniej sympatycznych zachowań. On mimo to zachował ową życzliwość – będącą Jego rozpoznawalną cechą, a ukojenia – w nieuchronnej jak się wydaje nostalgii, szukał w pracy dydaktycznej i badawczej. Być może ta właśnie motywacja powodowała w ostatnich latach Jego ponad przeciętną aktywność zawodową. Opublikował bowiem w tym czasie kilka artykułów, wystąpień konferencyjnych a przede wszystkim dwie prace zwarte, *Praca operacyjna policji* wydana przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu w 2018 r. oraz *Generałowie policji*, opublikowana również przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika, tyle że rok później.

Ostatnia jak się okazało praca B. Sprengla została poświęcona – tak jak anonsuje jej tytuł, generałom policji, a więc dość wąskiej liczebnie grupie zawodowej, mającej jednak podstawowy wpływ na dowodzoną formację. Podobna sytuacja ma miejsce w innych służbach (formacjach). Stąd ta grupa zawodowa cieszy się dużym zainteresowaniem nie tylko w bieżących analizach i publicystyce, ale

i w opisie historycznym. Szczególnie dotyczy to Wojska Polskiego, którego generalicja począwszy od czasów dawnych (hetmani), aż po współczesność jest głównym bohaterem wielu opracowań, w tym rozbudowanych treściowo. Jednym z wielu tego przykładów jest 4-tomowa praca J. Królikowskiego, w formie słownika biograficznego poświęconego generalicji i admiralicji służącej w Ludowym Wojsku Polskim¹. Podobnych prac poświęconych generalicji WP na przestrzeni dziejów jest znacznie więcej². Na tym tle charakterystyka kadry dowódczej policji prezentuje się nader skromnie. Obszernej biografii – spełniającej wymagania krytyki historycznej, doczekał się bowiem w zasadzie jedynie ostatni komendant główny Policji Państwowej, Kordian Józef Zamorski³. Drugi z komendantów głównych, tyle że Milicji Obywatelskiej – Franciszek Józwiak „Witold”, również dysponuje biografią, która jednak nie oparła się próbie czasu⁴. Gdyby czytelnik był zainteresowany dokonaniem innych reprezentantów kadry dowódczej policji, byłby w kłopot. W zasadzie można byłoby wskazać mu tylko dwie pozycje dotyczące komendantów głównych polskiej policji, zawierające ich dość zwięzłe biogramy⁵. Poza uwagą badaczy pozostawała więc niemal cała kadra dowódcza policji, bowiem komendanci główni policji, stanowili liczebnie jej niewielką część.

Dokonanie swego rodzaju rozrachunku z dorobkiem policyjnej historiografii dotyczącej biografistyki, pozwala na właściwe doce-

¹ J. Królikowski, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*, t. 1–4, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.

² Tylko tytułem przykładu można wskazać następujące pozycje: T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, Londyn 1976; P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994; A. Suchcitz, *Generałowie wojny polsko-sowieckiej 1919–1920. Mały słownik biograficzny*, Białystok 1992; M. Tarczyński, *Generalicja powstania listopadowego*, Warszawa 1988; A. Wojtaszcak, *Generalicja Wojska Polskiego 1918–1926*, Warszawa 2012.

³ R. Litwiński, *Kordian Józef Zamorski, „granatowy generał”*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2018.

⁴ Z. Jakubowski, *Franciszek Józwiak „Witold”. Życie i działalność*, Warszawa 1978.

⁵ *Komendanci główni Policji Państwowej 1919–1939*, red. K. Filipow, Białystok 1997; *Komendanci główni polskiej policji*, red. P. Majer, Szczytno 2009.

nienie znaczenia pracy B. Sprengla. Podmiotem jego zainteresowania stało się bowiem 131 funkcjonariuszy policji, którzy w czasie służby zostali awansowani do stopnia nadinspektora Policji Państwowej – 8 funkcjonariuszy, generała Milicji Obywatelskiej – 31 funkcjonariuszy i nadinspektora Policji – 94 funkcjonariuszy. Co istotne, a może nawet najbardziej istotne, B. Sprengel prezentując i analizując dokonania tej grupy zawodowej nie podążył utartym tropem poprzez prezentację ich biogramów – choć tego nie zaniechał, lecz zaproponował zupełnie nowatorski sposób analizy, wiążąc ich aktywność z działaniami zmieniającymi policję w różnych obszarach jej działalności. Ten rodzaj analizy jest bardzo trudny. Wymaga bowiem niemal perfekcyjnej znajomości organizacji i działalności policji – ze wszystkimi tego niuansami, szczegółowej wiedzy o kadrze dowódczej policji oraz umiejętności powiązania jej pomysłów i koncepcji z faktycznie przeprowadzonymi zmianami w formacji.

Praca B. Sprengla, co wynika z powyższych uwag, składa się z kilku części. Pierwsza z nich zatytułowana Historia formacji prezentuje w ów nowatorski sposób, wpływ kadry dowódczej policji na funkcjonowanie Policji Państwowej – rozdz. I, na funkcjonowanie Milicji Obywatelskiej – rozdz. II oraz na funkcjonowanie współczesnej Policji – rozdz. III. Najbardziej rozbudowany liczbą stron i wyszczególnionych problemów jest naturalnie rozdział III. Było to następstwem z jednej strony znajomości realnych problemów Policji wyniesionych przez Autora ze służby w tej formacji, z drugiej znacznie szerszej podstawy źródłowej niż w stosunku do poprzedzających ją formacji. Dowodzi tego m.in. ilość uzyskanych przez B. Sprengla relacji od bohaterów tej pracy, tj. kadry dowódczej policji. W sumie uzyskał 51 takich wypowiedzi, z czego 49 pochodziło od nadinspektorów Policji, a tylko dwie od generałów Milicji Obywatelskiej. Ze zrozumiałych powodów nie mógł pozyskać takich materiałów od nadinspektorów Policji Państwowej. Podobne dysproporcje są związane z wykorzystanymi źródłami prawa. W rozdziale dotyczącym Policji Państwowej Autor przywołuje dyspozycje pochodzące z 13 tego rodzaju aktów prawnych, w rozdziale dotyczącym Milicji Obywatelskiej tylko z jednego, a w rozdziale doty-

czącym współczesnej Policji korzysta z 31 aktów prawnych rangi ustawy, zarządzenia i decyzji. Inne rodzaje źródeł wykorzystane w pracy to: materiały archiwalne, źródła opublikowane, prasa, opracowania i netografia.

Część II pracy to swego rodzaju klasyka dla opracowań anon-sowanych takim tytułem, jak *Generałowie policji*. Czytelnik, zgodnie z intuicją, odnajdzie tu biogramy kadry dowódczej trzech polskich formacji policyjnych, której reprezentanci kończyli służbę w stopniu nadinspektora, bądź generała. Ułożenie biogramów powiela strukturę poprzedniej części pracy, a więc są kolejno prezentowani funkcjonariusze Policji Państwowej, następnie Milicji Obywatelskiej, a na końcu współczesnej Policji. Biogramy w obrębie poszczególnych formacji są przedstawione w porządku alfabetycznym. Objętość poszczególnych biogramów jest dość zróżnicowana – od 3 wierszy poświęconych na stronie 389 Józefowowi Sikorskiemu, nadinspektorowi Policji Państwowej, do 106 wierszy poświęconych na stronie 436–438 Dariuszowi Działo, nadinspektorowi Policji. Generalnie jednak Autor starał się zmieścić prezentowane informacje w około 30 wierszach, zajmujących przeciętnie jedną stronę pracy. Przedstawił w nich w trzech akapitach podstawowe dane biograficzne nadinspektora/generała, jego drogę służbową znaczoną z reguły kolejnymi awansami w formacji i zajmowanymi stanowiskami, by na końcu wymienić posiadane przez niego odznaczenia państwowe i służbowe.

Na końcu pracy Autor zamieścił jako swego rodzaju jej suplement, fotografie głównych bohaterów, przy czym doczekało się tego tylko 54 nadinspektorów/generałów. Brak zdjęć pozostałych nie jest wyjaśniony. Zapewne nie jest tego powodem brak fotografii, bowiem dotyczy to w jednakowym stopniu nadinspektorów/generałów wszystkich 3 formacji. Inna kwestia nie tyle niewyjaśniona, co dyskusyjna, dotyczy tytułu pracy. W recenzji z pewną wstrzeźliwością używałem tytułowego pojęcia *generałowie*, zastępując je sformułowaniem *kadra dowódcza*. Ta pewna ekwilibrystyka słowna wynikała stąd, że stopień generała jest powiązany głównie z siłami zbrojnymi. Formacje policyjne dla zaznaczenia swej odrębności od sił zbrojnych, odwołują się do innych identyfikacji stopni

i stanowisk służbowych. Stąd w Policji Państwowej i współczesnej Policji odpowiednikiem stopni generalskich są stopnie nadinspektora. Terminologię wojskową w tym obszarze stosowała natomiast Milicja Obywatelska, stąd w jej szeregach obok nielicznych generałów, byli też znacznie liczniejsi pułkownicy, majorowie, kapitanowie itd. Czy więc w świetle tego, tytuł tej pracy, nie powinien brzmieć: Nadinspektorzy i generałowie policji. Czy nie byłby on właściwszy? Druga kwestia dyskusyjna dotyczy kwalifikacji funkcjonariuszy ze stopniem generała MO do pracy dotyczącej generałów policji. Trudność w tym wypadku wynikała stąd, że stopień ten uzyskiwali zarówno funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej, jak i funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa – dotyczyło to zresztą i niższych stopni. Autorowi ta dwoistość była naturalnie znana, stąd we Wstępie zaznaczył, że w pracy uwzględnił tych generałów MSW, którzy uzyskali stopnie generalskie Służby Bezpieczeństwa w czasie służby w milicji (s. 16). Muszę przyznać, że znając „dokładność” i „precyzyjność” dokumentacji kadrowej dotyczącej poszczególnych funkcjonariuszy, a wytworzonej w okresie PRL, taka kwalifikacja musiała być obarczona dużym ryzykiem popełnienia błędu.

Recenzja, co zaznaczono na jej wstępie, służy nie tylko ocenie pracy, ale i zgłoszeniu wobec niej wątpliwości czy podniesieniu ewentualnych uchybień. Daje też autorowi pracy możliwość odniesienia się do tego rodzaju uwag. Wiem, że Bolek niniejsze uwagi nie pominąłby milczeniem. Takiej reakcji niestety już nie będzie. Muszę pozostać więc z wątpliwościami. Nie mam natomiast wątpliwości, co do tego, że byłoby niepowetowaną stratą, gdyby praca ta nie ukazała się. Los pozwolił Bolkowi na jej ukończenie, opublikowanie i rozdysponowanie. Otrzymałem ją od Autora z przyjacielskim pozdrowieniem i nadzieją na życzliwe przyjęcie. Pozdrowienie jest dla mnie honorem, a praca niezmiernie cenną pozycją w moim księgozbiorku. Jedną z najcenniejszych.

Podinsp. dr Jacek Pawłowski

ORCID 0000-0001-5516-8853

Komenda Wojewódzka Policji w Bydgoszczy

**BOLESŁAW SPRENGEL,
GENERALÓWIE POLICJI
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,
Toruń 2019, ss. 550, ISBN 978-83-231-4287-4**

Streszczenie

Książka Bolesława Sprengla pt. *Generalowie policji* stanowi pionierskie opracowanie w zakresie nauki o policji. W książce tej po raz pierwszy przedstawiono sylwetki generałów polskich formacji policyjnych, począwszy od Policji Państwowej, poprzez Milicję Obywatelską, a kończąc na Policji. Autor przedstawił życiorysy generałów, ich ścieżki kariery, a także rolę jaką odegrali w funkcjonowaniu swojej formacji, uwzględniając osiągnięte sukcesy, ale również porażki. Bardzo istotne jest to, że autor nie ograniczył się wyłącznie do oficerów zajmujących stanowiska komendantów głównych tych formacji lub ich zastępców.

Słowa kluczowe: recenzja • policja • kadra kierownicza policji polskiej

**BOLESŁAW SPRENGEL,
POLICE GENERALS,
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,
Toruń 2019, ss. 550, ISBN 978-83-231-4287-4**

Abstract

The book by Bolesław Sprengel, *Generals of Police*, is a pioneering study in the field of police science. This book presents the profiles of the

generals of polish police formations for the first time, starting with the State Police, through the Citizens' Militia, and ending with the Police. The author presented the biographies of the generals, their career paths, and the role they played in the functioning of their formation, taking into account the successes achieved, but also failures. It is very important that the author did not limit himself only to the officers holding the positions of the chief commanders of these formations or their deputies.

Keywords: Review • Police • Management Staff of the Polish Police.

* * *

Książka Bolesława Sprengla pt. *Generałowie policji* stanowi pionierskie opracowanie w zakresie nauki o policji. W książce tej po raz pierwszy przedstawiono sylwetki generałów polskich formacji policyjnych, począwszy od Policji Państwowej, poprzez Milicję Obywatelską, a kończąc na Policji. Tak więc praca skupia się na nadinspektorach oraz inspektorach generalnych Policji Państwowej i współczesnej Policji oraz na generałach brygady i generałach dywizji Milicji Obywatelskiej. Autor przedstawił życiorysy generałów, ich ścieżki kariery, a także rolę jaką odegrali w funkcjonowaniu swojej formacji, uwzględniając osiągnięte sukcesy, ale również porażki. Bardzo istotne jest to, że autor nie ograniczył się wyłącznie do oficerów zajmujących stanowiska komendantów głównych tych formacji lub ich zastępców.

Praca charakteryzuje się nietypowym układem, gdyż składa się z dwóch części, z których każda stanowi zamkniętą całość, ale jednocześnie obydwie części wzajemnie się uzupełniają. Każda część składa się z trzech rozdziałów, które mają podobnie brzmiące tytuły. Część pierwsza, zatytułowana *Historia formacji*, składa się z rozdziału pierwszego *Generałowie międzywojennej Policji Państwowej*, rozdziału drugiego *Generałowie Milicji Obywatelskiej* oraz rozdziału trzeciego *Generałowie Policji III Rzeczypospolitej*. Część druga nosząca tytuł *Biogramy generałów*, składa się z analogicznych do części pierwszej rozdziałów tj.: rozdziału pierwszego *Generałowie Policji Państwowej*, rozdziału drugiego *Generałowie Milicji Obywa-*

telskiej i rozdziału trzeciego *Generałowie Policji*. Budowa poszczególnych rozdziałów w części pierwszej jest zbliżona do siebie, gdyż konstruując je, autor podzielił każdy z nich na podobne zagadnienia, które w ramach danego rozdziału tworzą podrozdziały, obejmujące różne sfery działalności zawodowej i społecznej generałów.

W rozdziale pierwszym w części pierwszej, autor przedstawił rolę jaką nadinspektorzy oraz inspektorzy generalni Policji Państwowej odegrali w funkcjonowaniu tej formacji w okresie międzywojennym. Przedstawił ich drogę zawodową, ich wpływ na rozwój organizacyjny formacji, stosowane przez nich metody zarządzania oraz doboru kadr i wyszkolenia. Autor wiele miejsca poświęcił postawie prezentowanej przez ostatniego Komendanta Głównego Policji Państwowej, gen. bryg. Józefa Kordiana Zamorskiego, wzbudzającego nawet obecnie liczne kontrowersje, które nie pozwalają na jego jednoznaczną ocenę.

Rozdział drugi, prezentujący generałów Milicji Obywatelskiej, jest zdecydowanie bardziej rozbudowany niż rozdział pierwszy. W podrozdziałach opisano poszczególnych generałów polskich służb policyjnych po 1944 roku. Pomimo tego, że tytuł rozdziału jednoznacznie wskazuje na generałów Milicji Obywatelskiej (w tym także wywodzących się z UB i SB), to zawiera on również fakty z kariery zawodowej oficerów, którzy stopień generalski uzyskali dopiero po 1990 r. Rozdział składa się z piętnastu podrozdziałów, które opisują różne aspekty kariery zawodowej generałów Milicji Obywatelskiej i przyszłych generałów Policji. Pierwszy podrozdział w interesujący sposób przedstawia bardzo różne drogi kariery zawodowej poszczególnych generałów. Wynika z niego, że wbrew utartym stereotypom, generałami Milicji Obywatelskiej nie zostawali wyłącznie aparatczycy partyjni bez wykształcenia i przygotowania zawodowego. Naturalnie w przypadku wielu generałów kariera przebiegała właśnie w taki sposób, jednak byli wśród nich również tacy, którzy posiadali stopnie naukowe oraz duże doświadczenie zawodowe uzyskane w trakcie wielu lat służby.

W kolejnych podrozdziałach omówiono udział generałów w pracach organizacyjnych, legislacyjnych, zarządzaniu formacją oraz ich rolę w zwalczaniu przestępczości. W odniesieniu do wielu

generałów zawarto informacje o ich działalności w okresie, gdy nie byli jeszcze generałami i realizowali zadania na tzw. stanowiskach wykonawczych. Autor pisząc o generałach Milicji Obywatelskiej doskonale pamiętał w jakim okresie historycznym funkcjonowała ta formacja i jaka panowała wówczas sytuacja polityczna. Zaznaczył więc, że w przypadku najgłośniejszych protestów społecznych oraz konfliktów politycznych Milicja Obywatelska nie była samodzielna i realizowała wytyczne władz, które dodatkowo były rozdzierane wewnętrznymi walkami frakcyjnymi. Konsekwencje takiej postawy Milicja Obywatelska poniosła po powołaniu w 1990 roku Policji, gdy praktycznie wszyscy milicyjni generałowie w krótkim okresie czasu odeszli ze służby. Losy generałów Milicji Obywatelskiej w okresie transformacji ustrojowej, na tle przekształceń obejmujących całą formację milicyjną, zostały opisane w ostatnim podrozdziale.

Rozdział trzeci jest najobszerniejszy, spośród wszystkich rozdziałów pierwszej części i składa się z dziewiętnastu podrozdziałów. Pierwsze dwa podrozdziały stanowią niejako kontynuację podrozdziału, zamykającego rozdział drugi. Autor przedstawił w nich status generałów Policji oraz ich stosunek do standardów etycznych i służby. Dużo miejsca autor poświęcił stanowisku Komendanta Głównego Policji oraz jego roli, wynikającej z ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, na mocy której został centralnym organem administracji rządowej, właściwym w sprawach bezpieczeństwa i porządku publicznego. Autor zwrócił przy tym uwagę na to, że tak wysokiego statusu nie miał ani Komendant Główny Policji Państwowej, ani Komendant Główny Milicji Obywatelskiej, a fakt powierzenia Komendantowi Głównemu Policji, jako jedynemu centralnemu organowi administracji rządowej, pieczy nad bezpieczeństwem społeczeństwa, czyni go kimś szczególnym, wśród osób sprawujących najwyższe stanowiska w państwie. Jednocześnie jednak autor zwrócił uwagę na to, że przyjęty tryb powoływania i odwoływania Komendanta Głównego Policji przez prezesa Rady Ministrów na wniosek ministra spraw wewnętrznych, podporządkował go politykom, którzy mogą dokonać jego odwołania, bez wskazania uzasadnionej przyczyny. Autor włączył się więc w ten

sposób do trwającej od wielu lat debaty nad apolitycznością Policji. Zwrócił uwagę, że Policja może być wykorzystywana do nękania przeciwników politycznych i zawarł przy tym smutną konstatację, że wśród policjantów zawsze znajdują się tacy, którzy podejmą się takiego zadania.

Autor zaznaczył również, że w polskiej Policji nadal brakuje polityki kadrowej, a ponadto pozbywa się ona zbyt szybko ludzi, którzy zamiast służyć społeczeństwu, zmuszani są do przejścia w stan spoczynku w stosunkowo młodym wieku. W oparciu o wiek generałów, w chwili ich przejścia na emeryturę, autor dokonał analizy, z której wynikało, że niewielu z nich przekroczyło wtedy 60 rok życia, gdy tymczasem, na przykład, w Policji niemieckiej emeryci muszą mieć co najmniej 62 lata życia, a zajmujący stanowiska kierownicze 65 lat. W dalszej części rozdziału autor skupił się na przygotowaniu zawodowym generałów Policji oraz przebiegu ich służby. Dokonał wnikliwej analizy pod kątem wykształcenia generałów Policji, pochodzenia oraz motywacji wstąpienia do formacji. Wielu późniejszych generałów wstępując do Policji, czy jeszcze wcześniej do Milicji Obywatelskiej, kierowało się chęcią walki z przestępczością oraz chęcią pomagania innym ludziom. Niektórzy z generałów kultywowali tradycje rodzinne, związane ze służbą w milicji lub w wojsku, a znaleźli się również tacy, których tradycje sięgały służby w Policji Państwowej. Okazuje się, że na decyzje przyszłych generałów o wstąpieniu do formacji policyjnej, wpływały także książki, filmy i seriale popularnie nazywane kryminałami, jak choćby *07 zgłoś się*.

W dwóch kolejnych podrozdziałach zostały przedstawione sukcesy generałów w zwalczaniu przestępczości oraz w zakresie wdrażaniu nowych narzędzi do walki z przestępcami, takich jak choćby nowe metody pracy operacyjnej, tworzenie baz danych, czy wdrażanie instytucji świadka koronnego. Podobnie jak w rozdziale drugim, opisującym pracę generałów Milicji Obywatelskiej, autor przedstawiając walkę generałów Policji z przestępczością, nie ograniczył się wyłącznie do okresu, po otrzymaniu przez nich wężyków generalskich, ale zawarł również informacje o ich działalności w latach wcześniejszych. Jeden z podrozdziałów został poświęcony

udziałowi generałów w organizacji działań prewencyjnych, w tym we wdrażaniu systemów wspomaganie, kierowania operacjami i akcjami policyjnymi, reakcją na konflikty społeczne i protesty, działania w sytuacjach kryzysowych.

W kolejnym podrozdziale autor pokazał rolę generałów w wielokrotnych reorganizacjach struktur Policji, zarówno na szczeblu Komendy Głównej Policji oraz na szczeblach poszczególnych komend wojewódzkich Policji. Następnie zostały opisane metody zarządzania Policją oraz realizacja polityki kadrowej i szkolenia policjantów. Dalej autor skupia treści na zaangażowaniu generałów w rozwój logistyki oraz modernizacji środków transportu i łączności, wymiany uzbrojenia i wyposażenia, modernizację obiektów Policji.

W dalszej części rozdziału trzeciego zostały zawarte informacje o udziale generałów w pracach legislacyjnych w tym, jak zauważył autor, przy niezliczonych nowelizacjach ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. Generałowie uczestniczyli w pracach nad projektami nowej ustawy o Policji, które nie zostały dopuszczone do dalszych prac legislacyjnych. Inicjatywa legislacyjna generałów nie ograniczała się wyłącznie do aktów prawnych dotyczących sensu stricto Policji, ale całego wymiaru sprawiedliwości, jak choćby postulowana już pod koniec lat dziewięćdziesiątych zmiana prawa i zmuszenie przestępców do wykazania źródła pochodzenia ich majątku. Autor w następnych podrozdziałach przedstawił również aspekt działalności generałów w zakresie współpracy międzynarodowej oraz współpracy z organami administracji rządowej, samorządowej i z innymi służbami oraz różnego rodzaju instytucjami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Późniejsze podrozdziały zawierają opis polityki informacyjnej generałów, polityki historycznej i budowania przez nich etosu, a także aktywności zawodowej, społecznej, sportowej, naukowej i zainteresowań generałów Policji w stanie spoczynku oraz działalności w Stowarzyszeniu Generałów Policji Rzeczypospolitej Polskiej. Ostatni podrozdział mieści opinie generałów o sukcesach i porażkach polskiej Policji. Interesujące jest to, że generałowie w niewielkim stopniu odnoszą się do kwestii historycznych, a dokonywane przez nich oceny i wyrażane obawy

dotyczą funkcjonowania współczesnej Policji, w tym szczególnie w kwestii apolityczności oraz wyszkolenia policjantów.

W rozdziale pierwszym części drugiej zawarto uporządkowane alfabetycznie biogramy generałów Policji Państwowej. Rozdział drugi zawiera w porządku alfabetycznym biogramy generałów MO, a rozdział trzeci biogramy generałów Policji. Uzupełnieniem biogramów są zamieszczone na końcu publikacji fotografie, opisanych w nich generałów.

Autor we wstępie zaznaczył, że jego monografia nie może spełnić wszystkich oczekiwań i jest jedynie próbą, jak to określił, zrobienia wyłomu w ścianie obojętności i pokazania, że pole do badań jest nieograniczone. Bez wątpienia nie można jednak zgodzić się ze stanowiskiem autora, który uważa, że w konsekwencji w tej książce jest więcej pominięć, niż wyczerpujących informacji. Monografia *Generałowie policji* jest bez wątpienia wyjątkowa. Jak mało która praca, dotycząca funkcjonowania policji, łączy przeszłość z teraźniejszością. Opracowanie to z jednej strony jest interesujące dla osób zajmujących się historią policji, a z drugiej strony porusza aktualne problemy i zagrożenia, jakie czyhają na współczesną policję.

Niewątpliwą zaletą publikacji jest to, że na podstawie tych samych kryteriów dokonano oceny trzech polskich służb policyjnych, istniejących na przestrzeni ostatnich stu lat. W publikacji dużo miejsca zajmuje kwestia apolityczności policji, w odniesieniu do wykorzystywania Policji Państwowej i Milicji Obywatelskiej do doraźnych celów politycznych, a także charakteryzując zależność polityczną Komendanta Głównego Policji po 1990 r., a tym samym całej formacji i związane z tym zagrożenia. Autor jako niekwestionowany autorytet w dziedzinie historii formacji policyjnych wspominał o politycznym wykorzystywaniu Policji Państwowej przez obóz Sanacji po 1926 roku, o jej roli w funkcjonowaniu Miejsca Odosobnienia w Berezie Kartuskiej oraz o tragicznym bilansie około 800 osób, które zginęły z rąk policjantów w trakcie pacyfikowania protestów społecznych i politycznych. Jeszcze dobitniej przedstawił negatywne następstwa politycznego wykorzystania formacji policyjnej na przykładzie losów generałów Milicji Obywatelskiej,

gdy w trakcie przemian ustrojowych ze służby musiało odejść wielu doświadczonych funkcjonariuszy, co negatywnie wpłynęło na funkcjonowanie formacji po 1990 r.

Autor w swojej monografii w płynny sposób przeszedł od przeszłości do terażniejszości, ukazując trudności z jakimi borykała się Policja powołana w 1990 roku, która dysponując przestarzałym, często niesprawnym wyposażeniem i będąc niejednokrotnie ograniczana przez istniejące rozwiązania prawne, musiała stawić czoła rozzuchwalającej się przestępczości zorganizowanej. Dzisiaj lata dziewięćdziesiąte mogą być już oceniane z perspektywy historii, ale to właśnie wtedy kształtowała się nowoczesna formacja, jaką jest obecna Policja, która na początku XXI wieku odniosła ogromny sukces w walce z tą zorganizowaną przestępczością.

Niniejsza publikacja jest pierwszą, która w takim zakresie przedstawia losy tych, którzy kształtowali współczesną Policję, czyli jej generałów. Autor nie ograniczył się wyłącznie do suchych informacji biograficznych o tych ludziach, ale przeprowadził imponujące badania, gromadząc relacje żyjących jeszcze generałów, świadków najnowszej historii Policji. Szczególnie ważne jest również to, że generałowie dzisiaj, już w stanie spoczynku, mogli dokonać oceny Policji, a tak naprawdę oceny własnej działalności i roli, jaką odegrali w funkcjonowaniu tej formacji.

Bez wątpienia publikacja *Generałowie policji* nie wyczerpuje zagadnienia dotyczącego wpływu generałów policji na jej funkcjonowanie i jeżeli nawet nie zawiera ona całej wiedzy na ten temat to wskazuje, gdzie i w jaki sposób takich informacji należy poszukiwać. Z całą pewnością opracowanie to wpisze się na trwałe w badania nad historią polskiej policji, ale przede będzie miało istotne znaczenie dla badań nad współczesną Policją.

NOTY

Mgr Filip Dobrowolski – zainteresowania badawcze skupia wokół kształtowania bezpiecznych przestrzeni publicznych na osiedlach mieszkalnych, zjawiska tzw. „osiedli grodzonych”, fizycznych form ochrony imprez masowych (np. jarmarków bożonarodzeniowych) przed atakami terrorystycznymi oraz międzynarodowej współpracy Policji – w szczególności sieci polskich oficerów łącznikowych. Stypendysta Programu Stypendialnego 100 na 100 Fundacji Lotto.

Kontakt z Autorem: f.dobrowolski56@gmail.com

PaedDr. Miroslava Gašparová, PhD. – v súčasnosti členka katedry elementárnej a predškolskej pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vo svojej pedagogickej, vedeckej a publikačnej činnosti sa zameriava na oblasť spoločenskovedného, kultúrno-sociálneho, prírodovedného a technického poznávania na primárnom a predprimárnom stupni vzdelávania, orientuje sa na problematiku rozvíjania kultúrnej gramotnosti detí, problematike kultúrneho a prírodného dedičstva krajiny a regiónu najmä vo vyučovaní elementárnych reálií, problematikou didaktiky vlastivedy a elementárnych reálií, integrované tematické vyučovanie, integráciou prierezových tém obsahu učiva primárneho vzdelávania, hlavne regionálnej výchovy, environmentálnej, mediálnej a dopravnej výchovy. Orientuje sa aj na potenciál externého prostredia pre edukačný proces, na mimoškolskú záujmovú činnosť. Venuje sa integrácii obsahu učiva s akcentom na vlastivedné, technické a prírodovedné reálie a otázkam praktickej prípravy budúcich učiteľov.

Kontaktovať autora: miroslava.gasparova@umb.sk

PaedDr. Miroslava Gašparová, PhD. – obecnie członek Katedry Pedagogiki Podstawowej i Przedszkolnej Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy. W swojej działalności pedagogicznej, naukowej i wydawniczej koncentruje się na obszarze nauk społecznych, przyrodniczych i wiedzy technicznej na poziomie edukacji podstawowej i przedszkolnej. Szczególne zainteresowania kieruje na edu-

kację dzieci w zakresie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego kraju i regionu, zwłaszcza w nauczaniu zintegrowanych klas tematycznych. Zajmuje się integracją tematów w treściach nauczania szkół podstawowych, zwłaszcza w edukacji regionalnej, środowiskowej, medialnej i edukacji ruchu. Koncentruje się na wykorzystaniu potencjału środowiska zewnętrznego na zajęciach pozalekcyjnych. Integruje treści programowe ze szczególnym uwzględnieniem realiów patriotycznych, technicznych i naukowych oraz zagadnień praktycznego przygotowania przyszłych nauczycieli.

Kontakt z Autorką: miroslava.gasparova@umb.sk

Doc. PaedDr. Zlatica Huřová, PhD. – nauczycielka edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, oraz psychologii. Pracuje w Uniwersytecie Katolickim w Ružomberku na Wydziale Edukacji w Katedrze Wychowania Przedszkolnego i Podstawowego. Prowadzi wykłady i seminaria w zakresie teorii edukacji, teorii rozwoju osobowości ucznia oraz badań porównawczych nad edukacją i ideami alternatywnymi. Jest dydaktykiem w zakresie dyscyplin nauk społecznych i nauk przyrodniczych, prowadzi praktyki metodyczne dla studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Badania, które realizuje skupiają się na obszarze indywidualizacji procesu nauczania w przypadku uczniów z mniej uprzywilejowanych grup społecznych, zastosowania multimediiów w edukacji szkolnej oraz jakości edukacji wyższej. Bierze udział w kilku projektach badawczych. Jest autorką lub redaktorką kilkunastu podręczników i monografii. Opublikowała też znaczną liczbę artykułów, prowadziła badania naukowe oraz zawodowe nad krajowymi i zagranicznymi podręcznikami.

Kontakt z Autorką: zlaticach222@gmail.com

Dr Grażyna Kędzierska – absolwentka chemii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Praca doktorska z kryminalistyki na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przez wiele lat pracownik wyższej uczelni policyjnej w Szczytnie. Naukowy teren poznawczy odzwierciedlony w publikacjach to kryminalistyka i kryminologia. W latach 1999–2012 pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Dydaktycznie przez wiele lat związana z Uniwersytetem w Białymstoku. Od 2000 roku w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej. Zainteresowania: historia kryminalistyki, film. Autorka ponad stu publikacji oraz redaktorka i współredaktorka

pozycji książkowych takich jak: *Leksykon policyjny* (2001), *Policja-Etyka-Kościół* (2002), *Unia Europejska – wyzwanie dla polskiej Policji* (2003), *Policja a przemoc. Przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci* (2004), *85 lat polskiej policji* (2004), *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych* (2010), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki* (2011). Członek Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

Kontakt z Autorką: gkedzierska@op.pl

Prof. dr hab. Piotr Majer – pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Przez wiele lat zatrudniony w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie. Redaktor czasopism policyjnych. W badaniach zajmuje się dziejami aparatu policyjnego. Autor i współautor oraz redaktor i współredaktor ponad 150 publikacji naukowych a między innymi: *15 lat polskiej Policji (1990–2005)* i *Komendanci główni polskiej policji (1918–2009)*.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

Dr Jacek Pawłowski – podinspektor Policji, pełniący służbę w KWP w Bydgoszczy. Absolwent WSPol. w Szczytnie, AON w Warszawie oraz UMK w Toruniu. Zainteresowania naukowe to okres II Rzeczypospolitej ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Policji Państwowej.

Kontakt z Autorem: jacek.pawlowski6@wp.pl

Dr Zbigniew Siemak – absolwent historii byłej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, doktor nauk humanistycznych. Praca doktorska *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919 – 1939* obroniona w 2001 r. Autor około 100 opracowań z zakresu historii policji, historii państwa i prawa oraz zarządzania kryzysowego w Policji. Jest także twórcą prawie 300 biogramów policjantów zamordowanych na Wschodzie przez NKWD i wielu inskrypcji nagrobnych na cmentarzu w Miednoje.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji

Dr Wiesław Smolski – absolwent Akademii Obrony Narodowej, doktor nauk wojskowych, od 2010 r. wykładowca Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku. Autor wielu opracowań z zakresu bezpieczeństwa, obronności i zarządzania kryzysowego.

Kontakt z Autorem: smolski@wp.pl

PaedDr. Jozef Zentko, PhD. – pôsobí na Katedre predškolskej a elementárnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Katolíckej Univerzity v Ružomberku. Doktorandské štúdium absolvoval na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Pedagogicky sa zameriava na predmety umeleckého charakteru, Teória vyučovania výtvarnej výchovy, výtvarná teória, plošné a priestorové výtvarne techniky a textilné techniky. Vedecký záujem orientuje na pedagogiku kultúry, aplikáciu kultúrneho dedičstva do edukačného procesu ako aj princípy súvstažnosti tanečného a výtvarného a tiež umeleckého a technického. Je spoluriešiteľom viacerých domácich a zahraničných projektov zameraných na kultúrne dedičstvo a umenie.

Kontakt na autora: jozef.zentko@ku.sk

PaedDr. Józef Zentko, PhD. – jest pracownikiem Katedry Pedagogiki Przedszkolnej i Podstawowej na Wydziale Edukacji Uniwersytetu Katolickiego w Ružomberku. Ukończył studia doktoranckie na Wydziale Edukacji Uniwersytetu Katolickiego w Ružomberku. Zawodowo koncentruje się na przedmiotach o charakterze artystycznym, teorii nauczania edukacji artystycznej, teorii sztuki, technikach sztuki powierzchniowej i przestrzennej oraz technikach tekstylnych. Zainteresowania naukowe to pedagogika kultury, zastosowania dziedzictwa kulturowego w procesie edukacyjnym, zasady zbieżności tańca, sztuki plastycznej. Jest współautorem kilku krajowych i zagranicznych projektów dotyczących w zakresie dziedzictwa kulturowego i sztuki.

Kontakt z Autorem: jozef.zentko@ku.sk

WYMOGI EDYTORSKIE

- Edytor tekstu Word (format doc. lub docx.).
- Styl czcionki: Bookman Old Style.

Struktura artykułu

- Redakcja przyjmuje teksty w kategoriach: oryginalny artykuł, doniesienie o wynikach badań, artykuł przeglądowy, artykuł recenzyjny, artykuł popularnonaukowy, studium przypadku, sprawozdanie z kongresu, konferencji, symposium lub seminarium.
- Tekst w kategoriach: oryginalny artykuł, doniesienie o wynikach badań lub artykuł przeglądowy powinien być podzielony na części opatrzone śródtytułami. Dla dobrego i poprawnego odbioru tekstu należy wyróżnić następujące części: wprowadzenie w tematykę (np. definicje, klasyfikacje, stan badań, informacje statystyczne o zjawisku), rozwinięcie prezentowanych kwestii (np. metodologia badań własnych, opis badań własnych, oraz podsumowanie (zakończenie, wnioski). Część będąca rozwinięciem może dzielić się na mniejsze części, każda opatrzona śródtytułem.
- Objętość artykułu powinna mieć przynajmniej 20.000 znaków, lecz sugerowane jest nieprzekraczanie 30.000 znaków. Liczba ta obejmuje znaki ze spacjami, pola tekstowe, przypisy dolne, końcowe oraz bibliografię załącznikową.
- Poniżej tytułu artykułu należy umieścić streszczenie (100 do 200 wyrazów lub 1000 do 1500 znaków) i słowa kluczowe (5-10) w języku artykułu, tytuł, streszczenie i słowa kluczowe w języku angielskim, tytuł, streszczenie i słowa kluczowe w języku polskim, jeśli tekst jest opracowany w innym języku.
- Informacje o autorze: stopień lub tytuł naukowy, tytuł zawodowy, imię, nazwisko, afiliację (uczelnia, wydział, katedra lub inna instytucja) pisane *kursywą* należy umieścić w lewym górnym rogu strony tytułowej artykułu.
- Do artykułu należy dołączyć biogram autora obejmujący: nazwę ukończonej uczelni, kierunek i rok, przebieg kariery zawodowej,

zainteresowania naukowe, krótki opis dorobku naukowego ewentualnie działalność dodatkową (np. członkostwo w towarzystwach naukowych, współpraca z innymi placówkami oświatowymi) oraz rodzaj kontaktu z czytelnikiem (osobiście z podaniem adresu mailowego lub za pośrednictwem redakcji).

Tekst podstawowy

- Wielkość czcionki tekstu podstawowego – 11 pkt.
- Interlinia (światło) tekstu podstawowego – 1,5 wiersza.
- Marginesy standardowe – wszystkie po 2,5 cm.
- Wcięcie akapitowe powinno być wykonane pojedynczą tabulacją tj. 1,25 cm.
- W funkcji „Akapit” odstęp przed i po należy ustawić na 0 pkt.
- Tytuł artykułu powinien być napisany czcionką Bookman Old Style z wyłuszczeniem oraz wyśrodkowany.
- Śródtytuły powinny być napisane czcionką Bookman Old Style, 12 pkt. z wyłuszczeniem oraz wyśrodkowane.
- Śródtytuły powinny być wyśrodkowane, nie numerowane.
- Śródtytuły należy oddzielić od tekstu głównego od góry i od dołu pojedynczą interlinią.
- Jako sposób wyróżnienia w tekście stosuje się dla zwrotów w językach obcych (np. angielski, niemiecki, łaciński) wyłącznie *kursywę*, a dla zwrotów w języku polskim wyłuszczenie.
- Nie należy stosować podkreśleń i druku rozstrzelonego.
- Wypunktowania należy dokonywać znakiem – .
- Imię i nazwisko pojawiające się pierwszy raz należy zapisać w pełnym brzmieniu, przy ponownym pojawieniu się podaje się inicjał imienia i nazwisko.
- Odsyłacz cyfrowy przypisu należy umieścić bezpośrednio po fragmencie, do którego odnosi się przypis (przed kropką kończącą zdanie).
- Nie należy stosować tzw. twardych spacji.
- Nie należy przenosić tzw. bękartów i wdów.

Przypisy

- Tekst przypisu dolnego powinien być pisany czcionką: Bookman Old Style, 9 pkt.
- Interlinia (światło) przypisów – 1,0 wiersz.

- Tekst wyjustowany.
- Tytuł książki podaje się *kursywą*, tytuł czasopisma w „cudzysłowie”.
- W kolejnych przypisach odnoszących się do pozycji już cytowanych stosuje się odpowiednio zapis w języku łacińskim: *ibidem*, *op. cit.* lub *passim*.
- Każdy przypis powinien kończyć się kropką.
- Format przypisów: jest dopuszczalny wg systemu harwardzkiego *autor-rok*, systemu vancouverskiego *autor-numer* lub oksfordzkiego *tradycyjnego*.
- Przypisy w systemie oksfordzkim *tradycyjnym* powinny być zamieszczone u dołu strony (przypisy dolne).
- Niezależnie od stosowanego systemu przypisów jest wymagana bibliografia załącznikowa posortowana alfabetycznie według nazwisk autorów.

Tabele, wykresy i ryciny

- Tekst w tabelach powinien być pisany czcionką: Bookman Old Style, 10 pkt.
- Opisy tabel, wykresów i rycin (zdjęć, schematów, map, itp.) powinny być zlokalizowane bezpośrednio nad nimi (bez światła).
- Tabele, wykresy i ryciny powinny być numerowane w każdej kategorii oddzielnie.
- Tytuły tabel, wykresów i rycin powinny być wyrównane do lewej, pisane czcionką: Bookman Old Style, 11 pkt.
- Źródło należy umieścić pod tabelą, wykresem i ryciną, wyrównane do lewej, pisane czcionką: Bookman Old Style, 9 pkt, interlinia 1,0.

UWAGA!

Wydawca zastrzega sobie prawo odrzucenia artykułów niedostosowanych do wymogów edytorskich oraz skracania artykułów zbyt obszernych.

FORMAL AND EDITORIAL REQUIREMENTS

Technical information

- Text in the Word, in DOC or DOCX format.
- Recommended font: Bookman Old Style.

Article structure

- The Editorial Office accepts texts in the following categories: original article, report on research results, review article, popular science article, case study, congress, conference, symposium or seminar reports.
- Original article, research report or review article must be divided into sections with subheadings. For a good and correct reception of a text, the following parts should be distinguished: introduction to the subject matter (e.g. definitions, classifications, current state of research, statistical information on the phenomenon), main part - description of the research procedure (e.g. materials and methods, results), and summary (discussion and conclusion). The main part should divide the content of the article into headed sections.
- Article should be at least 20,000 characters long, but it is suggested not to exceed 30,000 characters including spaces, text fields, footnotes or endnotes and bibliography.
- The title of the article should be followed by the abstract (100-200 words or 1000-1500 characters) and keywords (5-10) in the language of the article, as well as the title, abstract and keywords in English. The title, abstract and keywords in Polish are also required if the text is written in another language.
- Information about the author: degree or scientific title, professional title, first and last name and the institutional affiliation of the author should be written in italics and placed in the upper left-hand corner of the title page.
- The article must be accompanied by a short biography of the author including: the name of university and department they graduated from, the year of graduation, career development, scientific interests, short description of scientific achievements or additional activities (e.g. membership in scientific societies, cooperation with other educa-

tional institutions) and the preferred form of contact with the reader (personally by e-mail address or via the editorial office).

Main text

- Recommended font size – 11 points.
- Line spacing – 1,5.
- Standard margins of 2,5 cm on all four sides.
- A first line indent should be made with the “Tab” key – 1,25 cm.
- In the Paragraph dialog box spacing before and after the paragraph should be set to 0 points.
- The title must be written in 14-point Bookman Old Style font, bold and justified.
- The subheadings should be written in Bookman Old Style font, 12 points, bold and centred.
- The subheadings are not numbered.
- The subheading must be separated from the main text from the top and from the bottom by a single interline.
- Foreign words and phrases (e.g. English, German, Latin) should be *italicized*, and to highlight Polish phrases it is recommended to use **bolding**.
- Do not use underscores or exploded printing.
- Bullet points are marked with “-”.
- The first and last name appearing for the first time should be provided in full. When recalling it, the first initial and the last name are only given.
- Reference numbers should be placed at the end of the relevant quotation or paraphrase (before the closing full stop).
- Do not use the so-called hard spaces.
- Do not transfer the so-called widows and orphans.

Footnotes

- Recommended font for footnotes: Bookman Old Style, 9 points.
- Line spacing (interline) – 1,0.
- Justified text.
- *Italics* are used for titles of books and quotations marks are used for smaller works.
- In subsequent footnotes referring to the items already cited, Latin language is used: *Ibidem*, *op. cit.*, *passim*.
- Every footnote must end with a full stop.

- Footnotes formats allowed: Harvard (author-date) referencing system, the Vancouver style (author-number) or the Oxford style (traditional).
- In the classic Oxford style, the footnote information appears on the same page, down at the bottom (footnotes).
- Whatever the footnote system used, a bibliography arranged alphabetically by authors' last names is required.

Figures and tables

- Recommended font for figures and tables: Bookman Old Style, 10 points.
- Descriptions of tables and figures (photos, schemes, maps, etc.) must be provided directly above and below them (without interline).
- Figures and tables should be entitled and separately numbered.
- Headings of tables and figures are aligned to the left and in font: Bookman Old Style, 11 points.
- Sources are provided below all tables and graphs, aligned to the left, single-spaced and in font: Bookman Old Style, 9 points.

NOTE!

The editor reserves the right to reject any manuscript that does not conform to the journal's standards and do make editorial changes in the material in case it is too long.

РЕДАКЦИОННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ

- Текстовый редактор Word (формат doc. или docx.).
- Стиль шрифта: Bookman Old Style.

Структура статьи

- Редакция принимает материалы следующих категорий: авторская оригинальная статья, доклад о результатах исследований, обзорная статья, статья-рецензия, научно-популярная статья, тематическое исследование, отчет о конгрессе, конференции, симпозиуме или семинаре.
- Авторская оригинальная статья, доклад о результатах исследований, обзорная статья должны состоять из следующих частей: введение (например, определения, классификации, состояние исследований, статистические данные о проблеме или явлении), основная часть – развитие представленной проблемы (например, методология, описание собственного исследования) и заключение (итоги, выводы). Каждая из вышеназванных частей должна быть снабжена заголовками. Основная часть, в свою очередь, может содержать несколько меньших частей, начинающихся с подзаголовка.
- Объём статьи должен составлять от 20 тыс. до 30 тыс. знаков. Сюда входят пробелы, текстовые поля, постраничные и концевые сноски, а также библиографические источники.
- После заголовка статьи помещается аннотация (от 100 до 200 слов или от 1000 до 1500 знаков), ключевые слова (5 – 10) на языке статьи, заголовок, аннотация и ключевые слова на английском языке, а также заголовок, аннотация и ключевые слова на польском языке.
- Информация о авторе: научное звание и степень, должность, имя, фамилия, название учреждения (учебное заведение, факультет, кафедра) размещается в верхнем левом углу первой страницы статьи и пишется *курсивом*.
- К статье следует приложить краткую биографию автора, содержащую следующие сведения: образование, название, факультет и год окончания высшего учебного заведения, этапы профессио-

нальной карьеры, научные интересы, краткое описание научных достижений, неосновная деятельность (например, членство в научных обществах, сотрудничество с другими учебными заведениями), а также предпочитаемый способ контакта с читателями (лично с указанием e-mail или через редакцию).

Основной текст

- Размер шрифта основного текста - 11 пт.
- Междустрочный интервал основного текста – 1,5 строки.
- Поля - все 2,5 см. Выравнивание текста по ширине.
- Абзацный отступ одна табуляция (1,25 см).
- Интервал перед абзацем и после него не добавляется.
- Название статьи должно быть написано шрифтом 14 пт. Bookman Old Style полужирным шрифтом, выравнивание по центру страницы.
- Подзаголовки пишутся шрифтом Bookman Old Style, 12 пт. полужирным начертанием, выравнивание по центру.
- Подзаголовки не нумеруются.
- Подзаголовки отделяются от основного текста сверху и снизу одним интервалом.
- Для выделения фраз на иностранном языке (например, английском, немецком, латинском), используется исключительно *курсив*, а для фраз на польском – **жирный шрифт**.
- Не используйте подчеркивание и разреженную печать.
- Маркированные списки оформляются с помощью знака — .
- Фамилия и имя, появляясь в тексте впервые, должны быть записаны полностью, при повторном упоминании пишется только фамилия и инициалы.
- Цифровая ссылка на сноску должна быть размещена непосредственно после фрагмента текста, к которому относится сноска (перед точкой в конце предложения).
- Не используйте так называемые неразрывные пробелы.
- Не используйте автоматическую расстановку переносов.

Сноски

- Текст постраничных сносок должен быть написан шрифтом Bookman Old Style, 9 пт.
- Междустрочный интервал сноски – 1,0.

- Названия книг выделяются курсивом, названия журналов берутся в «кавычки».
- В сносках не указываются названия издательств.
- В сносках, относящихся к ранее процитированным источникам, применяется запись на латыни: *ibidem*, *op.cit.* или *passim* (что означает там же).
- Каждая сноска должна заканчиваться точкой.
- Допускается один из следующих стилей формата сносок: Гарвардский *автор-год*, Ванкуверский *автор-номер* или Оксфордский *традиционный*.
- Сноски в Оксфордском традиционном стиле должны быть размещены в конце текущей страницы (постраничные сноски).
- Независимо от используемого стиля сносок, обязательным является наличие библиографического списка, который оформляется в алфавитном порядке по фамилиям авторов.

Таблицы, графики и рисунки

- Текст в таблицах должен быть написан шрифтом Bookman Old Style, 10 пт.
- Описания таблиц, и рисунков (фотографий, схем, карт и т.п.) должны быть расположены непосредственно над ними (без интервала).
- Таблицы, графики и рисунки нумеруются отдельно.
- Название располагается над таблицей или рисунком, выравнивается по левому краю и пишется шрифтом Bookman Old Style, 11 пт.
- Источник таблицы или рисунка располагается под таблицей или рисунком, выравнивается по левому краю и пишется шрифтом Bookman Old Style, 9 пт. через 1 интервал.

ВНИМАНИЕ!

Издатель оставляет за собой право отклонения материалов, не соответствующих требованиям редакции, и сокращения статей, объем которых превышает установленные пределы.

RECENZOWANIE TEKSTÓW

- Do oceny tekstu powołuje się dwóch recenzentów.
- Recenzentów wskazuje Redaktor Naczelny uwzględniając zalecenia Rady Naukowej.
- W przypadku tekstów powstałych w języku obcym, co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.
- Recenzenci nie uzyskują informacji o autorze(rach) tekstu. Autor(rzy) nie uzyskują informacji o recenzentach tekstu.
- Recenzja jest w formie pisemnej i kończy się wnioskiem co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia.
- Procedura recenzowania publikacji i formularz recenzencki są podane do publicznej wiadomości na stronie internetowej *Czasopisma*.
- Rada Naukowa i Kolegium Redakcyjne czasopisma „Zagadnienia Społeczne” są przeciwne wszelkim przejawom nierzetelności naukowej oraz łamaniu i naruszaniu zasad etyki obowiązujących w nauce.

PRINCIPLES OF REVIEWING PUBLICATIONS

- At least two independent reviewers shall be appointed to evaluate each publication.
- Reviewers shall be appointed by the Editor-in-Chief, taking into account the recommendations of the Scientific Council.
- For texts written in a foreign language, at least one of the reviewers should be affiliated with a foreign institution other than the nationality of the author of the work.
- The names of the reviewers are not disclosed to the corresponding author and the name(s) of the author(s) are not disclosed to the reviewers.
- The review must be in writing and conclude with a clear request for release or rejection.
- The rules for the eligibility or rejection of a publication and any review form shall be made public on the Journal's website.
- The Scientific Council and the Editorial Board of the journal *Zagadnienia Społeczne (Social Issues)* shall not approve of any manifestations of scientific misconduct and violation of scientific ethics.

РЕЦЕНЗИРОВАНИЕ МАТЕРИАЛОВ

- Для рецензирования предоставленных материалов привлекается два рецензента.
- Рецензентов назначает главный редактор с учетом рекомендаций Ученого Совета.
- Для рецензирования статьи на иностранном языке хотя бы один из рецензентов приглашается из учреждений зарубежных стран, за исключением страны автора.
- Рецензенты не получают информацию об авторе(ах) материалов. Автор(ы) не получают информацию о рецензентах статьи.
- Рецензия предоставляется в письменной форме и заканчивается выводом о рекомендации статьи к публикации либо ее отклонении.
- Порядок рецензирования публикаций и бланк рецензии размещены на интернет-странице журнала *Социальные проблемы*.
- Ученый Совет и Редакционная Коллегия журнала выступают против любых проявлений научной недобросовестности и нарушения этических норм, принятых в науке.

PROJEKT OKŁADKI

Adam Jakoniuk

REDAKCJA TECHNICZNA

Grażyna Kędzierska
Ewa Frymus-Dąbrowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Ewa Frymus-Dąbrowska

WYDAWCA

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku
Aleja Jana Pawła II 91, 15-703 Białystok
tel.: 85 742 01 99; e-mail: nwsp@nwsp.bialystok.pl; www.nwsp.bialystok.pl

Czasopismo jest finansowane ze środków
Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku

Wersją referencyjną jest wersja papierowa

Na stronie internetowej www.czasopismo.nwsp.pl
zgodnie z polityką otwartego dostępu do nauki są do pobrania:
całe wydanie każdego tomu oraz osobno każdy artykuł naukowy

Wymogi edytorskie, zasady recenzowania tekstów,
druki recenzji (PDF i WORD)
są dostępne na stronie internetowej: www.czasopismo.nwsp.pl
W wersji papierowej są dostępne wymogi edytorskie
i zasady recenzowania tekstów

Polityka publikacyjna Czasopisma opiera się na
Kodeksie Etyki Pracownika Naukowego
[http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2014_02/
2ae2188ff8670eed98ede50de1e9007f.pdf](http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2014_02/2ae2188ff8670eed98ede50de1e9007f.pdf) oraz
wytucznych Komitetu do spraw Etyki Publikacyjnej
(COPE – Committee on Publication Ethics)

Ciąg znaków w nagłówku każdego tekstu oznacza:
skrót nazwy czasopisma z numerem ISSN/
datę wpływu tekstu do Redakcji/
datę zatwierdzenia do druku/datę opublikowania/
kolejny numer w wydaniu.

Czasopismo ukazuje się co sześć miesięcy.

ISSN: 2353-7426

AFILIACJA

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

NAKLAD: 100 egzemplarzy

DRUK

Wydawnictwo PRYMAT. Mariusz Śliwowski
ul. Hetmańska 42; 15-727 Białystok
tel. 602 766 304, e-mail: prymat@biasoft.net;
www.prymat.biasoft.net

Oferta edukacyjna
Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Białymstoku

ADMINISTRACJA

STUDIA LICENCJACKIE

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Białymstoku

BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE

• studia licencjackie • studia magisterskie

Al. Jana Pawła II 91

www.nwsp.bialystok.pl

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Białymstoku

PEDAGOGIKA

• STUDIA LICENCJACKIE • STUDIA MAGISTERSKIE

Al. Jana Pawła II 91

www.nwsp.bialystok.pl

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Białymstoku

PSYCHOLOGIA

NOWY KIERUNEK • studia magisterskie

Al. Jana Pawła II 91

www.nwsp.bialystok.pl

